

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

રાજેન્દ્ર નગર આદર્શ ગૃહ નિર્માણ સહકારી સમિતિ લિમિટેડ.

—વિરુદ્ધ —

રાજસ્થાન રાજ્ય અને અન્ય.

(દિવાની અપીલ ક્રમાંક ૪૮૨૪ સન ૨૦૧૩)

જુલાઈ ૦૧, ૨૦૧૩

[પી. સથાસિવમ અને જગદીશ સિંહ ખેહર, ન્યાયાધીશો.]

જમીન અધિગ્રહણ અધિનિયમ, ૧૮૮૪:

કલમો ૪ અને ૬ – રેલવે સંકુલ સ્થાપવા માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા જમીનનું અધિગ્રહણ / સંપાદન – ‘જાહેર હેતુ’ – નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું: કલમો ૪ અને ૬ હેઠળ, જે હેતુ માટે જમીનનું અધિગ્રહણ કરવાનું હોય તે ‘જાહેર હેતુ’ અંગે સંતોષ પામવાની અને કલમો ૪ અને ૬ હેઠળ કલ્પાયેલ જવાબદારીઓથી સોંપાયેલ સત્તા ‘યોગ્ય સરકાર’માં નિહિત છે – ‘જાહેર હેતુ’નો સંબંધ (૧) સંઘ/કેન્દ્ર સરકાર, અથવા (૨) રાજ્ય સરકાર, અથવા (૩) એવા “સામાન્ય જાહેર હેતુ” સાથે હોઈ શકે છે, જેનો સંબંધ ન તો વિશિષ્ટ રીતે કેન્દ્ર સરકાર સાથે હોય અને ન તો સંપૂર્ણ રીતે રાજ્ય સરકાર સાથે હોય, પરંતુ જે સંઘ અને રાજ્ય બંનેના કારણ સાથે સંબંધિત સામાન્ય જાહેર હેતુને આગળ વધારે છે.

કલમો ૩(ઈઈ), ૪ અને ૬ – “યોગ્ય સરકાર” – નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું: જો સંપાદનનો હેતુ સંપૂર્ણપણે સંઘ માટેનો હોય, તો જમીન સંપાદિત કરવાની વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્ર સંઘ/કેન્દ્ર સરકારને રહેશે – જો સંપાદનનો હેતુ સંપૂર્ણપણે કોઈ રાજ્ય માટેનો હોય, અથવા “સામાન્ય જાહેર હેતુ” માટેનો હોય, તો સંબંધિત રાજ્ય સરકારને જમીન સંપાદિત કરવાની વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્ર રહેશે – વર્તમાન કેસમાં, ભલે જમીન રેલવે સંકુલ માટે સંપાદિત કરવામાં આવી હતી, પરંતુ વધારામાં સંપાદનનો હેતુ રાજ્યને સામાન્ય રીતે લાભ પહોંચાડતો

હતો, કારણ કે વધુ સારી પરિવહન સુવિધાઓ રાજ્ય સાથે સંબંધ ધરાવતા જાહેર અને ખાનગી એકમોની અપેક્ષાઓ પૂર્ણ કરતી હતી અને તેથી સંપાદનનો હેતુ નિશ્ચિતપણે "સામાન્ય જાહેર હેતુ" તરીકે વર્ણવી શકાય – તેથી, રાજ્ય સરકારને જમીન સંપાદિત કરવાની અધિકારક્ષેત્ર હતી, કારણ કે તેણે કલમો ૪ અને ૬ માં ઉલ્લેખિત 'યોગ્ય સરકાર' શબ્દપ્રયોગની આવશ્યકતા યોગ્ય રીતે પૂર્ણ કરી હતી – અપીલકર્તાઓની જમીન સંપાદિત કરતી વખતે રાજ્ય સરકારે કાયદાની યોગ્ય પ્રક્રિયા અનુસાર કાર્યવાહી કરી હતી – તેથી, એવું કહી શકાય નહીં કે અપીલકર્તાઓને કાયદાની સત્તા વિના તેમની જમીન/મિલ્કતથી વંચિત કરવામાં આવ્યા હતા અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૦એ હેઠળના અપીલકર્તાઓના અધિકારનું કોઈ ઉલ્લંઘન થયું નથી – ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦ – અનુચ્છેદ ૩૦૦એ..

રેલવે વિભાગે રાજસ્થાન રાજ્ય સરકારને જયપુર ખાતે ઉત્તર-પશ્ચિમ રેલવે ઝોન કોમ્પ્લેક્સની સ્થાપના કરવા માટે "વિના મૂલ્યે" જમીન ઉપલબ્ધ કરાવવા વિનંતી કરી હતી. રેલવે માટેના સંઘ મંત્રીએ ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે જયપુર ખાતે નવા રેલવે ઝોનની સ્થાપના થવાથી રાજસ્થાન રાજ્ય સુધી અને રાજ્યની અંદર ટ્રેન સેવાઓમાં સુધારો થશે અને પરિણામે તે વિસ્તારની જાહેર તથા ખાનગી સંસ્થાઓની અપેક્ષાઓ પૂર્ણ થશે. અંતે, રાજસ્થાન સરકારના પરિવહન વિભાગના સચિવે જમીન અધિગ્રહણ અધિનિયમ, ૧૯૮૪ ની કલમ ૪ હેઠળ એક અધિસૂચના બહાર પાડી, જેમાં જયપુર જિલ્લાના બે ગામોની આવક એસ્ટેટમાં આવેલ ૧૫.૫૦ હેક્ટર જમીન અધિગ્રહિત કરવાની રાજ્ય સરકારની ઈચ્છા દર્શાવવામાં આવી હતી. કલમ ૪ હેઠળની ઉક્ત અધિસૂચના ૬.૮.૧૯૮૭ ના રોજ પ્રકાશિત કરવામાં આવી હતી. રાજ્ય સરકારે ૧૩.૧.૧૯૮૮ ના રોજ અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૬ હેઠળ પોતાની જાહેરાત જાહેર કરી, જે ૨૧.૧.૧૯૮૮ તારીખની રાજ્ય સરકારની રાજપત્રમાં પ્રકાશિત થઈ હતી. ૨૧.૩.૨૦૦૧ ના રોજ જમીન અધિગ્રહણ અધિકારીએ જમીન માલિકોને ચુકવવાપાત્ર વળતર નક્કી કરતાં એવોર્ડ પસાર કર્યો હતો. હાલની અપીલો રાજ્ય

સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલા અધિગ્રહણને પડકારતી કાર્યવાહીઓમાંથી ઉદ્ભવી છે.

અપીલકર્તાઓ તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોનો સાર અને તાત્પર્ય એવો હતો કે, નવી રેલવે ઝોન સ્થાપવા માટે જમીન હસ્તગત કરવામાં આવી હોવાથી, જમીન અધિગ્રહણ અધિનિયમ, ૧૮૯૪ ની કલમ ૩(ઇઇ) માં વ્યાખ્યાયિત મુજબ "યોગ્ય સરકાર" માત્ર કેન્દ્ર સરકાર જ હતી, અને તા. ૧૯.૮.૧૯૯૭ ની કલમ ૪ ની સૂચના તેમજ તા. ૧૩.૧.૧૯૯૯ ની કલમ ૬ હેઠળની જાહેરાત, બંને રાજસ્થાન સરકાર દ્વારા જારી કરવામાં આવી હતી; કે કલમો ૧૬, ૧૭(૧), ૧૭(૨), ૩૧(૩), ૪૦ અને ૪૯ હેઠળ કલ્પાયેલ "યોગ્ય સરકાર" માત્ર કેન્દ્ર સરકાર જ હોઈ શકતી હતી; અને કે હસ્તગત પ્રક્રિયા સંબંધિત સર્વ હેતુઓ માટે તથા કલમો ૫, ૫-એ, ૭, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૩-એ અને ૧૪ વગેરે હેઠળ કલ્પાયેલ કાર્યો નિભાવવા માટે 'કલેક્ટર' ની નિમણૂકનો આદેશ માત્ર કેન્દ્ર સરકાર જ આપી શકતી હતી, રાજ્ય સરકાર નહીં, અને તેથી રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલી કલેક્ટરની નિમણૂક સ્પષ્ટપણે રાજ્ય સરકારના અધિકારક્ષેત્રથી પર હતી; અને પરિણામે, હસ્તગત કરવાની કાર્યવાહી દૂષિત બની હતી.

અપીલને નામંજૂર કરતાં, અદાલતે

નિર્ણીત: ૧.૧ જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ ની ધારા ૪ અને ૬ હેઠળ કલ્પિત જવાબદારીઓ માત્ર "યોગ્ય સરકાર" ને જ સોંપવામાં આવી છે, અને જમીન જે 'જાહેર હેતુ' માટે સંપાદિત કરવાની છે તે બાબતે સંતોષ પામવાનું કાર્ય પણ તે જ સત્તાને સોંપાયેલું છે. અનુરૂપ રીતે, જમીન સંપાદિત કરવાની મનશા દર્શાવતી આવશ્યક અધિસૂચના જારી કરવાની સત્તા માત્ર "યોગ્ય સરકાર" ને જ છે, અને ત્યારબાદ હિતસંબંધિત વ્યક્તિઓના આક્ષેપોની તપાસ કર્યા પછી કલ્પિત ઘોષણા પણ તે જ કરી શકે છે. [પરિચ્છેદ ૧૯) [૨૧૭-એ-સી] ૧.૨ 'જાહેર હેતુ', જેમ આ અદાલતે અલી ગુલશનની* બાબતમાં ઠરાવ્યું છે, કેન્દ્રીય સરકાર સાથે સંબંધિત હોઈ શકે છે, અથવા વૈકલ્પિક રીતે, તે રાજ્ય સરકાર સાથે સંબંધિત હોઈ

શકે છે. ઉપરાંત, ત્રીજો વિકલ્પ પણ છે, અર્થાત એવી સ્થિતિ જેમાં હેતુ "સામાન્ય જાહેર હેતુ" નો હોય, જે ન તો માત્ર કેન્દ્રીય સરકાર સાથે વિશેષરૂપે સંબંધિત હોય અને ન તો સંપૂર્ણપણે રાજ્ય સરકાર સાથે સંબંધિત હોય. ત્રીજો વિકલ્પ એવી સ્થિતિ હશે જેમાં પ્રશ્નાધીન કારણ એક સામાન્ય જાહેર હેતુને આગળ વધારે છે અને સંઘ તથા રાજ્ય બન્ને સાથે સંબંધિત હોય છે

બોમ્બે રાજ્ય વિ. અલી ગુલશન ૧૯૫૫ એસસીઆર ૮૬૭ = એઆઈઆર –૧૯૫૫ એસસી ૮૧૦ –આધાર તરીકે અવલંબવામાં આવેલ.

આઈ બાલક અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ ઉત્તર પ્રદેશ

અને અન્ય એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨

અલાહાબાદ ૨૦૮; રામદાસ થાનુ ઓએસ_સાઈ અને અન્ય વિ. ગોવા રાજ્ય અને અન્ય, ૨૦૦૯ (૧) એમ.એચ.એલ.જે. ૨૪૧; મિસ ૧}ન્સુકિયા ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન લિમિટેડ વિ. આસામ રાજ્ય અને અન્ય. એ.આઈ.આર. ૧૯૬૧ આસામ ૧૩૩; સુધાંશુ શેખર માઈલી અને અન્ય વિરુદ્ધ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૨ કલકત્તા ૩૨૦-નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૧. સૂચિ ૧ ના અનુસંધાને ઘડવામાં આવેલી ૩ વૈધાનિક જોગવાઈઓ, ભારતના સંવિધાનની ૭મી અનુસૂચિના ૨ અને ૩, નિયમન કરવું, માત્ર વિધાનના તત્વનું જ નહીં, પરંતુ વિધાનના તત્વના અમલ માટેની પ્રક્રિયાને પણ અનુરૂપ રીતે ગોઠવવું. સંવિધાન (સાતમો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ દ્વારા (૧.૧૧.૧૯૫૬થી અમલમાં), સંપાદનના વિષય અંગેની વિધાનસત્તા હતી સંસદ તેમજ રાજ્યની વિધાનસભાને, સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૩ માં પ્રવેશ જરૂર દ્વારા, સંયુક્તરૂપે સોંપાયેલ છે અનુસૂચિ). સુધારા પહેલાં, પ્રવેશ ૩૩ દ્વારા યાદી ૧ માં, મિલકતના અધિગ્રહણનો વિષય " ... સંઘના હેતુઓ માટે ... " સંસદના વિધાનક્ષેત્રમાં નિહિત હતો અને યાદી ૨ ની નોંધ ૩૬ મુજબ, " ... સંઘના હેતુઓ સિવાય ... ", રાજ્ય

—ખાનગી જમીનોના અધિગ્રહણ માટે કાયદો બનાવવા અંગે વિધાનમંડળને વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્ર હતું. ઉક્ત અધિકારક્ષેત્ર, સુધારા પછી, સમવર્તી રીતે નીચેના સાથે વહેંચાયેલું હતું

સંસદ. ઉક્ત અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ સંસદે જમીન અધિગ્રહણ અધિનિયમ, ૧૮૯૪ ઘડ્યો ત્યારે કર્યો હતો. સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૩ ની પ્રવેશ જરૂર માં, સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૧ અને યાદી ૨ ની અનુક્રમે પૂર્વવર્તી પ્રવેશો ૩૧ અને ૩૬ નો સંચિત પ્રભાવ સમાવીને વાંચવું શક્ય નથી. સંવિધાન (સાતમો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ના પરિણામે, અધિગ્રહણ વિષયક અધિકારક્ષેત્રીય મર્યાદાઓ સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૩ ની પ્રવેશ જરૂર હેઠળ કરવામાં આવેલા માન્ય કાયદા પરથી જ ઉત્પન્ન થશે. અધિગ્રહણ અધિનિયમની માન્યતા અપીલકર્તાઓ દ્વારા પડકારવામાં આવી નથી. [પરિચ્છેદ ૩૨ અને ૩૭] ૧.૪ સંવિધાનની કલમ ૭૩ મુજબ કેન્દ્રીય સરકારમાં કાર્યપાલક સત્તા નિહિત થાય છે, જેનું અધિકારક્ષેત્ર કાયદા બનાવવાની દૃષ્ટિએ સંસદને નિહિત અધિકારક્ષેત્ર જેટલું જ છે. તેથી, સંઘની કાર્યપાલક સત્તા તે વિષયો સુધી વિસ્તરે છે, જેઓ પર સંસદને કાયદેસર વ્યવસ્થા કરવાની સત્તા છે. તેથી, કાનૂની વ્યવસ્થાથી નિયમિત વિષયમાં કાર્યપાલક સત્તાનો ઉપયોગ ઘડાયેલા કાયદા સાથે સુસંગત રીતે જ થવો જોઈએ. હાલ વિચારાધીન વિષય અધિગ્રહણ અધિનિયમ દ્વારા નિયમિત છે, જે સંઘ અને રાજ્યો વચ્ચેના અધિકારક્ષેત્રીય ક્ષેત્રોને સીમા નિર્ધારિત કરે છે. કલમો ૪ અને ૬ અનિવાર્ય પ્રક્રિયાત્મક જોગવાઈઓ નિર્ધારિત કરે છે, જેમનું ખાનગી જમીનોના અધિગ્રહણ સંબંધિત બાબતોમાં શબ્દશઃ અને ભાવશઃ પાલન કરવું આવશ્યક છે. [પરિચ્છેદ ૩૩-૩૫] [૨૪૯-સી-ડી, એફ-જી; ૨૫૦-સી, એફ-જી]

૧. કલમ ૩(ઈઈ) ના ઉપબંધો અનુસાર, સંપાદન અધિનિયમ હેઠળ જમીન સંપાદિત કરવાની સત્તા કેન્દ્રીય કાર્યપાલિકા અને રાજ્ય કાર્યપાલિકા વચ્ચે વહેંચવામાં આવી છે. એવી પરિસ્થિતિઓમાં, જ્યાં

સંપાદન સંપૂર્ણપણે "સંઘના હેતુઓ માટે" હોય, ત્યાં કલમ ૩(ઈઈ) સ્પષ્ટપણે આ પ્રતિપાદિત કરે છે કે જમીન સંપાદિત કરવાની વિશિષ્ટ અધિકારિતા સંઘ કાર્યપાલિકાને જ રહેશે. રાજ્ય કાર્યપાલિકાની અધિકારિતાનો વિસ્તાર દર્શાવવા માટે કલમ ૩(ઈઈ) માં વપરાયેલી શબ્દરચના (જમીન સંપાદન સંબંધિત બાબતમાં) સંઘ કાર્યપાલિકાની અધિકારિતા દર્શાવતી શબ્દરચનાની સમાન અથવા તુલ્ય નથી. નોંધપાત્ર રીતે, રાજ્ય કાર્યપાલિકાની અધિકારિતા વ્યક્ત કરવા માટે વપરાયેલા શબ્દો અત્યંત વ્યાપક છે, જેથી "સંઘના હેતુઓ માટે" સંપૂર્ણપણે ન આવતાં તમામ સંપાદનો તેમાં આવરી શકાય. વિધાનમંડળનો આ આશય " ... અન્ય કોઈપણ હેતુઓ માટે જમીન સંપાદન સંબંધે ... " એવા શબ્દો વાપરીને નોંધાયો છે (અર્થાત્ " ... સંઘના હેતુ માટે ... " સિવાય). [પરિચ્છેદ ૩૯] [૨૫૪-એ-ઈ]

૧. ૬ કોઈ સંપાદન માત્ર સંઘ સાથે સંબંધિત હેતુઓ માટે જ હોય, અથવા સંપૂર્ણપણે રાજ્ય સાથે સંબંધિત હેતુઓ માટે જ હોય, એવું અનિવાર્ય નથી. કાર્યપાલિકા જેને પૂરી પાડવાની હોય તેવી જટિલ અને બહુવિધ જાહેર પ્રવૃત્તિઓ આવશ્યક નથી કે માત્ર સંઘ અથવા રાજ્ય પૈકી કોઈ એકના વિશિષ્ટ ક્ષેત્રમાં જ આવે. ઢિહેતુક કારણો પણ ત્રીજા હેતુના ક્ષેત્રમાં આવે, અર્થાત્, " ... સામાન્ય જાહેર હિતનો હેતુ ... ". જ્યારે પણ સંઘ અથવા રાજ્યની વિશિષ્ટ સીમા લાંઘવામાં આવે, ત્યારે તે હેતુને " ... સામાન્ય જાહેર હિતનો હેતુ ... " તરીકે વર્ણવી શકાય. પ્રથમ કલ્પિત હેતુના પ્રસંગે, સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૩(ઈઈ) માં આવેલા "યોગ્ય સરકાર" શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા મુજબ, સંઘ કાર્યપાલિકાને સંપૂર્ણ અને નિર્વિદ્ધ અધિકારક્ષેત્ર રહેશે. બાકીના બે હેતુઓ માટે રાજ્ય કાર્યપાલિકાને અધિકારક્ષેત્ર રહેશે. સંઘના હેતુઓ માટેના સંપાદનો સિવાયના બાકીના તમામ સંપાદનોનું કાર્યપાલકીય ક્ષેત્ર સંબંધિત રાજ્ય સરકારના વિસ્તાર હેઠળ આવે છે. સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૩(ઈઈ) હેઠળ, બધી અવશેષ સંપાદનો, અર્થાત્

જે પરિસ્થિતિઓ માત્ર " .. સંઘના હેતુ માટે ... " એવી નથી, તે સંબંધિત રાજ્ય સરકારના ક્ષેત્રમાં નિહિત કરવામાં આવી છે. આ જ સ્થિતિ અગાઉની ૭મી અનુસૂચિની યાદી ૧ અને યાદી ૨ ની અનુક્રમે પ્રવેશિકા ૩૩ અને ૩૬ હેઠળ કલ્પવામાં આવી હતી. તેથી, યાદી ૧ ની પ્રવેશિકા ૩૩ અને યાદી ૨ ની પ્રવેશિકા ૩૬ નો હેતુ અને પરિણામ સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૩(ઈઈ) હેઠળની "યોગ્ય સરકાર" ની વ્યાખ્યામાં સમાવી દેવામાં આવ્યા છે. તેથી, જો સંપાદનનો હેતુ માત્ર સંઘ માટેનો હોય, તો સંઘ/કેન્દ્રીય સરકારને જમીન સંપાદિત કરવાની વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્રતા રહેશે. જો સંપાદનનો હેતુ માત્ર કોઈ રાજ્ય માટેનો હોય, તો સંબંધિત રાજ્ય સરકારને જમીન સંપાદિત કરવાની વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્રતા રહેશે. અને જો સંપાદનનો હેતુ "સામાન્ય જાહેર હિતનો હેતુ" હોય (અર્થાત્ એવો હેતુ જે ન તો સંપૂર્ણપણે કેન્દ્રીય સરકાર સાથે સંબંધિત હોય અને/અથવા સંપૂર્ણપણે રાજ્ય સાથે સંબંધિત હોય), તો સંબંધિત રાજ્ય સરકારને જમીન સંપાદિત કરવાની વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્રતા રહેશે. [પરિચ્છેદ ૪૦-૪૨] [૨૫૪-એફ-૭; ૨૫૫-એ-બી; ૨૫૫-જી-એચ; ૨૫૬-એ-બી, સી-ઈ, એફ-૭]

૧. ૭ હાલના મામલામાં, રાજ્ય સરકારની માલિકીની જમીનનું હસ્તાંતરણ કરવાની ઇચ્છા અને ત્યારબાદ, તેના અધિગ્રહણના પરિણામે રેલવેને "મફત ખર્ચે" જમીન ઉપલબ્ધ કરાવવાની ઇચ્છા, કોઈપણ શંકાને અવકાશ આપતી નથી કે પ્રસ્તાવિત યોજનાને માટે રેલવેએ રાજ્ય રાજસ્થાનને જમીનનું યોગદાન આપવા ઇચ્છ્યું હતું. કેન્દ્રીય રેલવે મંત્રી દ્વારા સંબોધિત ૩૦.૧૨.૧૯૯૬ના પત્રમાં આ હકીકતને ખાસ ઉજાગર કરવામાં આવી હતી કે ઉત્તર-પશ્ચિમ રેલવે ઝોન કોમ્પ્લેક્સની સ્થાપના થવાથી રાજસ્થાનમાં ટ્રેન સેવાઓમાં સુધારો થશે, જે બદલામાં રાજ્ય રાજસ્થાનને લાભકારક થશે. નોંધપર રહેલી સામગ્રીમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જયપુર ખાતે ઉત્તર-પશ્ચિમ રેલવે ઝોનલ કોમ્પ્લેક્સની સ્થાપના થવાથી

રેલવે માટે વધુ સારા વહીવટને પ્રોત્સાહન મળશે અને તે અર્થમાં તે સંઘના હેતુને સેવા આપશે. આ ઉપરાંત, તે રાજસ્થાનમાં ટ્રેન સેવાઓમાં સુધારો કરશે અને અનુરૂપ રીતે તે વિસ્તારની જાહેર અને ખાનગી સંસ્થાઓની અપેક્ષાઓને પૂર્ણ કરશે. આ રાજ્યના હેતુને સેવા આપશે. તેથી, હસ્તગત પરિસ્થિતિને એવી પરિસ્થિતિ તરીકે વર્ણવી શકાય જેમાં જાહેર હેતુ " ... એક સામાન્ય જાહેર હેતુ ... " છે, જે ન તો વિશિષ્ટ રીતે કેન્દ્રીય સરકાર સાથે સંબંધિત છે અને ન તો સંપૂર્ણપણે રાજ્ય સરકાર સાથે સંબંધિત છે; અને, તેથી, રાજ્ય કાર્યપાલિકાને નિશ્ચિતપણે વિષયવસ્તુરૂપ જમીન અધિગ્રહિત કરવાની અધિકારિતા હતી. આ અદાલત પુષ્ટિ કરે છે કે રાજ્ય સરકારને વિષયવસ્તુરૂપ જમીન અધિગ્રહિત કરવાની અધિકારિતા હતી, કારણ કે તેણે અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમો ૪ અને ૬માં ઉલ્લેખિત 'યોગ્ય સરકાર' શબ્દની આવશ્યકતા યોગ્ય રીતે પૂર્ણ કરી હતી. [ફકરો ૪૪-૪૬] [૨૫૮-એફ-એચ; ૨૫૯-ડી-ઈ, એફ-એચ; ૨૬૦-એ; ૨૬૧-સી; ૨૬૨-સી-ડી]

બોમ્બે રાજ્ય વિ. અલી ગુલશન ૧૯૫૫ એસ.સી.આર. ૮૬૭ = એ.આઈ.આર.

૧૯૫૫ એસસી ૮૧૦ – આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૧. ૮ યોગ્ય સત્તાધિકારીના હસ્તે, અધિગ્રહિત જમીનનો કબજો લેવાના સંદર્ભે કે ચુકવવાપાત્ર વળતરની નિર્ધારણા કરવાના સંદર્ભે, કોઈ અનિયમિતતા દર્શાવતી કોઈ પ્રક્રિયાત્મક ત્રુટિ દર્શાવવામાં આવી નથી. આ અદાલત વધુમાં આ વાતની પુષ્ટિ કરે છે કે અપીલકર્તાઓની જમીન અધિગ્રહિત કરતી વખતે રાજસ્થાન સરકારે કાનૂનની યોગ્ય પ્રક્રિયા અનુસાર કાર્યવાહી કરી હતી. તેથી, એવું કહી શકાય નહીં કે અપીલકર્તાઓને કાનૂનની સત્તા વિના તેમની જમીન/માલમિલકતથી વંચિત કરવામાં આવ્યા છે. તેથી, એવું કહી શકાય નહીં કે અપીલકર્તાઓની જમીનના અધિગ્રહણે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૦૦એ હેઠળના અપીલકર્તાઓના હક્કનો ભંગ કર્યો છે. [પરા ૪૮] [૨૬૩-એ-ઈ-જી]

યુ.પી. રાજ્ય તથા અન્ય વિ. મનોહર, ૨૦૦૪ (૬) સપ્લિ.
એસ.સી.આર.

૯૧૧ = (૨૦૦૫) ૨ એસ.સી.સી. ૧૨૬; હિંદુસ્તાન પેટ્રોલિયમ કોર્પોરેશન
લિમિટેડ વિ. ડેરિયસ શાપુર ચેન્નાઈ અને અન્ય. ૨૦૦૫ (૩) સપ્લિ.
એસ.સી.આર.

૩૮૮ = (૨૦૦૫) ૭ એસ.સી.સી. ૬૨૭ લછમન દાસ વિ. જગત રામ &
અન્ય. ૨૦૦૧ (૨) એસ.સી.આર. ૯૮૦ = (૨૦૦૭) ૧૦ સેક ૪૪૮; અને
એન્ટરટેઈનમેન્ટ નેટવર્ક (ઈન્ડિયા) લિ. વિ. સુપર કેસેટ

ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિ. વગેરે વગેરે ૨૦૦૮ (૯) એસ.સી.આર. ૧૬૫ = (૨૦૦૮) ૧૩
એસ.સી.સી.

૩૦ – ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૨. ૧ વર્તમાન મામલામાં અધિગ્રહણ રાજસ્થાન સરકાર દ્વારા કરવામાં
આવ્યું હતું, અને તેથી ભારત સરકારના ભૂમિ સંસાધન વિભાગ સાથે
પરામર્શ કરવાનો કોઈ ન્યાયસંગત આધાર નહોતો. આથી, મામલાના
તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં રાજસ્થાન સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલા
અધિગ્રહણને પડકારવા માટે ભારત સરકાર (કાર્ય વહેંચણી) નિયમો,
૧૯૬૧ અને/અથવા ભારત સરકાર (કાર્ય વ્યવહાર) નિયમો, ૧૯૬૧ ની
જોગવાઈઓ પર આધાર રાખવો સંપૂર્ણપણે ગેરસમજ પર આધારિત છે.
[ફકરો ૫૩] [૨૭૦-બી-ડી] એમ.આર.એફ. લિમિટેડ વગેરે વિ.
મનોહર પરિંકર અને અન્ય. ૨૦૧૦ (૫)

એસ.સી.આર. ૧૦૮૧ = (૨૦૧૦) ૧૧ એસ.સી.સી. ૩૭ ૪ – લાગુ પડતું
નથી એવું ઠરાવવામાં આવ્યું.

૨. એ સ્પષ્ટ છે કે જે જમીન છોડવામાં આવી હતી અને જે અર્જિત કરવામાં
આવેલી જમીનની બે ખંડો વચ્ચે આવેલ છે, તે સંબંધિત અર્જન કરવામાં
આવ્યું તે સમયે પ્રભાવશાળી નોકરશાહો અથવા પોલીસ અધિકારીઓની
માલિકીની હતી એવું કહેવાઈ શકતું નથી. મામલાની આ દ્રષ્ટિએ, અર્જિત
કરવામાં આવેલી જમીનની બે ખંડો વચ્ચેની જમીન છોડવી, અને વધુમાં,
અર્જનમાંથી છોડવામાં આવેલી જમીનને બાદ રાખીને અપીલકર્તાઓની

જમીનના અર્જનની પસંદગી કરવામાં આવી હતી તે છેતરપિંડી, દુર્ભાવના, મનસ્વિતાપૂર્ણતા અથવા ભેદભાવના કારણોથી દૂષિત હતી એવું કહી શકાય નહીં. [પરા ૫૫] [૨૭૪-જી-એચ; ૨૭૫-એ-બી]

પ્રતાપ સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય, (૧૯૬૪) ૪ એસ.સી.આર. ૭૩૩; સ્તંભ.

એ. એસ. અચ્ચર વિ. વી. બાલાસુબ્રમણ્યમ, ૧૯૮૦ (૧) એસસીઆર ૧૦૩૬ =

(૧૯૮૦) ૧ એસ.સી.સી. ૬૩૪; ઇ.પી. રોયપ્પા વિ. સ્ટેટ ઓફ તમિલ નાડુ, ૧૯૭૪ (૨) એસ.સી.આર. ૩૪૮ = (૧૯૭૪) ૪ એસ.સી.સી. ૩; મેનકા ગાંધી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, ૧૯૭૮ (૨) એસ.સી.આર. ૬૨૧ = (૧૯૭૮) ૧ એસ.સી.સી. ૨૪૮; રમણા દયારામ શેફી વિ. ઇન્ટરનેશનલ એરપોર્ટ ઓથોરિટી ઓફ ઇન્ડિયા, ૧૯૭૯ (૩) એસ.સી.આર. ૧૦૧૪ = (૧૯૭૯) ૩ એસ.સી.સી. ૪૮૯; અને અજય હસિયા વિ. ખાલિદ મુજુબ સહરાવરદી, ૧૯૮૧ (૨) એસ.સી.આર. ૭૯ = (૧૯૮૧)

કલમ ૭૨૨ – નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

ચુકાદા કાનૂન સંદર્ભ:

એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ અલ્હાબાદ ૨૦૮નો પરા ૨૫ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

૨૦૦૯ (૧) એમ.એચ.એલ.જે. ૨૪૧ નો પરા ૨૫ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

એ.આઈ.આર. ૧૯૬૧ આસામ ૧૩૩ નો પરા ૨૫ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

એ.આઈ.આર. ૧૯૭૨ કલકત્તા ૩૨૦ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, ફક્ત ૨૫ માં

૨૦૦૪ (૬) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૯૧૧નો ઉલ્લેખ પરિચ્છેદ ૨૬માં કરવામાં આવ્યો છે

૨૦૦૫ (૩) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૩૮૮ નો ઉલ્લેખ પરા ૨૬ માં

કરવામાં આવ્યો છે

૨૦૦૭ (૨) એસ.સી.આર. ૯૮૦ નો પરિચ્છેદ ૨૬ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

૨૦૦૮ (૯) એસસીઆર ૧૬૫ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે ફરો ૨૬ (૧૯૬૪) ૪ એસ.સી.આર. ૭૩૩ નો પેરા ૫૪ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

લાગુ પડતું નથી એમ ઠરાવ્યું પરા પર

૧૯૮૦ (૧) એસસીઆર ૧૦૩૬ નો ઉલ્લેખ ફરો ૫૪ માં

૧૯૭૪ (૨) એસસીઆર ૩૪૮ નો પેરા ૫૪ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે

૧૯૭૮ (૨) એસસીઆર ૬૨૧ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે ફરો ૫૪

૧૯૭૯ (૩) એસ.સી.આર. ૧૦૧૪ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો છે પેરા ૫૪

૧૯૮૧ (૨) એસ.સી.આર. ૭૯ નો પરા ૫૪ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

દીવાણી અપીલી અધિકારક્ષેત્ર : દીવાણી અપીલ ક્રમાંક ૪૮૨૪ સન ૨૦૧૩.

જયપુર સ્થિત રાજસ્થાનની વડી અદાલતના એસબીસીડબલ્યુપી ક્રમાંક ૩૮૪/૨૦૦૨, ડીબીસીએસએ ક્રમાંક ૧૮૭૬/૨૦૧૧ માં તા. ૦૫.૦૧.૨૦૧૨ના ચૂકાદા અને આદેશમાંથી.

સાથે

સી.એ. નં. ૪૮૨૫ સન ૨૦૧૩ નું, ૪૮૨૯ સન ૧૦૭૩ નું, ૪૮૨૬ સન ૨૦૧૩ નું, ૪૮૩૦ સન ૨૦૧૩ નું, ૪૮૨૭ સન ૨૦૧૩ નું, ૪૮૩૧ સન ૨૦૧૩ નું, ૪૮૨૮ સન ૨૦૧૩ નું.

હાજર પક્ષકારો માટે એ.એસ. ચાંધિયોક, એ.એસ.જી., રાજીવ ધવન, પ્રમોદ સ્વરૂપ, વિકાસ સિંહ, જે.એસ. અત્રી, ડૉ. મનીષ સિંહવી, એ.એ.જી., રાજેન્દ્ર પ્રસાદ, યુનુસ મલિક, નવીન ચંદ્ર, સંજીવ અગ્રવાલ, બિમલેશ કે.આર. સિંહ, પ્રદીપ કે.આર. જયસ્વાલ, સુરેશ શર્મા, સુનીલ મલ્હોત્રા, અભિષેક પુરી, રજત મલ્હોત્રા, નરેન્દ્ર મોહન, પી.એન. પુરી, મહમૂદ પ્રાયા, સુમિત બબ્બર, સ્નેહા સિંહ, નરેશ કુમાર, ગુપ્તીત એસ. પરવાંડા, મોનિકા ત્યાગી, સૈયદ તનવીર અહમદ, એસ.કે. બાજવા, પ્રિયંકા ભારિહોકે, એસ.એન. તેરદલ, બી. કૃષ્ણ પ્રસાદ, અમિત

લુભાયા, ઈર્શાદ અહમદ, પ્રગતિ નીખરા, બલરાજ દીવાન.

ચુકાદો અદાલત દ્વારા ઉચ્ચારવામાં આવ્યો હતો

જગદીશ સિંહ ખેહર, ન્યાયાધીશ. ૧. વર્તમાન સંયુક્ત આદેશ દ્વારા નીચેના મુદ્દાઓનો નિકાલ કરવામાં આવશે:—

(૧) રાજેન્દ્ર નગર આદર્શ ગૃહ નિર્માણ સહકારી સમિતિ લિમિટેડ વિ.

રાજસ્થાન રાજ્ય અને અન્ય, સિવિલ-૨૦૨

એસ.એલ.પી. (સી) ક્રમાંક ૪૭૨૨ ઓફ ૨૦૧૨ માંથી ઉત્પન્ન થયેલ અપીલ);

(૨) યોગેશ ચંદ અરોરા વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય અને અન્ય, સિવિલ અપીલ, એસ.એલ.પી. (સી) ક્રમાંક ૪૮૭૪ of ૨૦૧૨માંથી ઉદ્ભવેલ);

(૩) દુર્ગા દેવી ધર્માર્થી ટ્રસ્ટ અને અન્ય વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય અને અન્ય, સિવિલ અપીલ, એસએલપી (સી) ક્રમાંક ૫૦૪૧ સન ૨૦૧૨ માંથી ઉદ્ભવેલ);

(૪) નરેશ ચંદ અરોરા વિ. રાજ્ય રાજસ્થાન અને અન્યગણ, નાગરિક અપીલ, એસએલપી (સી) ક્રમાંક ૫૦૮૮ માંથી ઉત્પન્ન થયેલ, ૨૦૧૨);

(૫) મદ્રામપુરા ગૃહ નિર્માણ સહકારી સમિતિ લિ. અને અન્ય વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય અને અન્ય, નાગરિક અપીલ, જે એસએલપી (સી) ક્રમાંક ૫૨૦૬ ના ૨૦૧૨માંથી ઉદ્ભવે છે);

(૬) યશ્મીન અબરાર વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય, નાગરિક અપીલ જે એસએલપી (સી) ક્રમાંક ૧૨૦૭૨ ઓફ ૨૦૧૨ માંથી ઉદ્ભવી છે);

(૭) સુનિતા રાઠી અને અન્ય વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય અને અન્ય, સિવિલ અપીલ, એસએલપી (સી) ક્રમાંક ૨૧૨૦૫ માંથી ઉદ્ભવેલી, ૨૦૧૨);

(૮) અર્જુન નગર વિકાસ સમિતિ, તેના પ્રમુખ વિમા વર્મા

મારફતે વિ. રાજ્ય રાજસ્થાન અને અન્ય, નાગરિક અપીલ, જે એસ.એલ.પી. (સી) ક્રમાંક ૨૧૨૨૬ ઓફ ૨૦૧૨ માંથી ઉદ્ભવે છે);

૨. તમામ મામલાઓમાં અપીલની મંજૂરી આપવામાં આવે છે.

૩. હાલના આ ચુકાદા સંબંધે, રાજેન્દ્ર નગર આદર્શ ગૃહ નિર્માણ સહકારી સમિતિ લિ. વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય અને અન્ય (અર્થાત્, એસ.એલ.પી. (સી) નં. ૨૦૧૨ ની ૪૭૨૨ માંથી ઉદ્ભવેલ નાગરિક અપીલ) ને મુખ્ય કેસ તરીકે ગણવામાં આવશે. અહીં નોંધાયેલ તથ્યાત્મક વર્ણન તે સંબંધિત લેખિત રજૂઆતોના આધારે રહેશે. તેમ છતાં, એવી પરિસ્થિતિઓમાં જ્યાં સુનાવણી દરમિયાન અન્ય કેસોની લેખિત રજૂઆતોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં તેનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે.

૪. અહીંના અપીલકર્તાઓ સૌ જમીન ગુમાવનારાઓ છે. તેમની જમીનો રાજસ્થાન રાજ્યના જયપુર ખાતે ઉત્તર પશ્ચિમ રેલવે ઝોન માટે ઝોનલ કાર્યાલય સંકુલ તથા રેલવે કર્મચારીઓ માટે નિવાસ ક્વાર્ટરો સ્થાપવા માટે સંપાદિત કરવામાં આવી હતી.

૫. વર્તમાન વિવાદમાં, સંપાદન કાર્યવાહીનો પ્રારંભ થવાથી લઈને તેના અંતિમકરણ સુધીની તથ્યોની ક્રમવાર પરિસ્થિતિ વિશેષ મહત્વ ધરાવે છે. તેથી, સંબંધિત તમામ તથ્યાત્મક વિગતો સૌપ્રથમ અહીં નીચે વર્ણવવામાં આવે છે.

૬. તા. ૧૫.૧૧.૧૯૯૬ના રોજ, જયપુર ખાતે નિયુક્ત ઉત્તર પશ્ચિમ રેલવેના વિશેષ ફરજ પરના અધિકારીએ જયપુર વિકાસ પ્રાધિકરણ, જયપુરના કમિશનરને એક પત્રવ્યવહાર સંબોધ્યો હતો, જેમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે ગેટોર જગતપુરા રેલવે સ્ટેશનની સામે સરકારની ૨૬ બીઘા જમીન ઉપલબ્ધ હતી. તેમાં નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો કે ઉપરોક્ત જમીન સ્કાઉટ્સ એન્ડ ગાઈડ્સ સંસ્થાને ફાળવવામાં આવી હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઉક્ત જમીન આદર્શ સ્થાને આવેલી હતી અને જયપુર ખાતે ઉત્તર પશ્ચિમ રેલવે ઝોન સંકુલ માટે આવશ્યક આધારભૂત સુવિધાઓ સ્થાપિત કરવા માટે તેનો

અસરકારક રીતે ઉપયોગ કરી શકાય તેમ હતો. તે મુજબ વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે ઉક્ત સરકારી જમીન રેલવેને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવે. ઉપરોક્ત પત્રનો સંબંધિત અવતરણ નીચે પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવે છે:-

"જેમ કે તમે જાણો છો, જયપુર ખાતે મુખ્યાલય સાથે નવી ઉત્તર-પશ્ચિમ રેલવે ઝોનની સ્થાપના કરવામાં આવી છે.

જયપુર ખાતે ઝોનલ કાર્યાલય અને ક્વાર્ટર્સ સ્થાપવા માટે જમીનની વાસ્તવિક જરૂરિયાતોનું નિર્ધારણ કરવામાં આવી રહ્યું છે, જેમાં થોડો સમય લાગી શકે છે, પરંતુ કોઈપણ સ્થિતિમાં તે હેતુ માટે જયપુર ખાતે પૂરતી રેલવેની જમીન ઉપલબ્ધ નથી.

એવું સમજવામાં આવે છે કે ગેટોર જગતપુરા રેલવે સ્ટેશનની સામે સ્કાઉટ્સ એન્ડ ગાઈડ્સ ઓર્ગેનાઈઝેશનને ફાળવવામાં આવેલી રાજ્ય સરકારની ૨૬ બીઘા જમીન ઉપલબ્ધ છે. આ સ્થાન ઉત્તર-પશ્ચિમ રેલવેના ઉપયોગ માટે આદર્શ છે અને તાત્કાલિક ઉપયોગ માટે આ જમીન વહેલી તકે રેલવેને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવે તેવી વિનંતી કરવામાં આવે છે. વધુમાં, જમીનની આગળની જરૂરિયાત રાજ્ય સરકારને યોગ્ય સમયે સૂચિત કરવામાં આવશે."

(ભાર અમારા દ્વારા છે)

રેલવેના ઉત્તર પશ્ચિમ રેલવે ઝોન કોમ્પ્લેક્સની સ્થાપના માટે જમીનની આવશ્યકતા સંબંધિત, કેસના અભિલેખ પરનું પ્રથમ પત્રવ્યવહાર એવું પ્રગટ કરે છે કે (રેલવેની) ઇચ્છા એવી હતી કે રાજ્ય સરકાર દ્વારા ખાલી સરકારી જમીન રેલવેને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવે. આ તબક્કે, કોઈ ધ્યાન આપશે કે રેલવે માટે જમીન સંપાદિત કરવાની કોઈ કલ્પના નહોતી.

૭. ઉપરોક્ત દિનાંક ૧૫.૧૧.૧૯૯૬ ના સંદેશાવ્યવહારને અનુસરી, ઉત્તર પશ્ચિમ રેલવેના વિશેષ ફરજ પરના અધિકારીએ, ઉપરોક્ત ઝોનલ મુખ્યાલયની સ્થાપના માટે રેલવેની કુલ જરૂરીયાતો દર્શાવતા, જયપુર વિકાસ પ્રાધિકરણના કમિશનર, જયપુરને દિનાંક ૧૨.૧૨.૧૯૯૬ નો વધુ એક પત્ર સંબોધ્યો હતો. ઉક્ત પત્રનો પાઠ નીચે પુનઃપ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે:-

ઉપરોક્ત આ કચેરીના પત્રના અનુસંધાને, જયપુર ખાતે ઝોનલ કચેરી તથા કર્મચારી આવાસ સ્થાપવા માટે જમીનની યોગ્ય જરૂરિયાતનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવ્યું છે અને આ હેતુ માટે અંદાજે ૮૭ એકર જમીન આવશ્યક માનવામાં આવે છે.

ઉપરોક્ત હેતુ માટે ગેટોર જગતપુરા ખાતે આવેલ સ્થાનો પર જમીન રાખવાનો પ્રસ્તાવ છે. ઉપરોક્ત સંદર્ભિત આ કચેરીના પત્ર દ્વારા હસ્તાંતરણ માટે જે ૨૦ બીઘા અંગે પહેલેથી જ વિનંતી કરવામાં આવી છે, તે સહિત ઓછામાં ઓછી ૪૦ એકર જમીનની જરૂર પડશે. આ કારણસર, જયપુર-અજમેર રોડ પર પૃથ્વીરાજ નગરમાં જયપુર રેલવે સ્ટેશનના નજીક આવેલી ૪૭ એકર જમીન યોગ્ય રહેશે.

અતએવ વિનંતી કરવામાં આવે છે કે ગેટોર જગતપુરા ખાતે હાલમાં સ્કાઉટ્સ અને ગાઈડ્સ દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી રાજ્ય સરકારની ૨૦ બીઘા જમીન સહિત ૪૦ એકર જમીન તથા જયપુર રેલવે સ્ટેશનની સૌથી નજીક જયપુર અજમેર રોડ પર પૃથ્વીરાજ નગર યોજનામાં આવેલી ૪૭ એકર જમીનનું અધિગ્રહણ કરીને તે રેલવેઝને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવે.

બંને વિસ્તારોના આવશ્યક નકશા કૃપા કરીને રેલવેને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે.

(ભાર મૂકેલ ભાગ અમારો છે)

તેની અનુસરી કાર્યવાહી દરમિયાન, રાજ્ય સરકારને આવશ્યક જમીનની વ્યાપ્તિ અંગે જાણ કરવામાં આવી હતી. રેલવેએ પોતાની જરૂરિયાત પૂર્ણ કરવા માટે સરકારી જમીનની માંગણી કરી હતી. તેથી આ પ્રક્રિયા એવું દર્શાવે છે કે રેલવે અને રાજ્ય સરકાર સંયુક્ત રીતે તે હેતુને આગળ ધપાવી રહ્યા હતા. રાજ્ય સરકારને વધુ થોડી જમીન અધિગ્રહિત કરવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી, જેથી ઘટત પૂરી કરી શકાય અને તે જ જમીન રેલવેને હસ્તાંતરિત કરી શકાય.

૮. શ્રી: રામ વિલાસ પાસવાન, તે સમયના કેન્દ્રીય રેલવે પ્રધાને, તારીખ ૩૦.૧૨.૧૯૮૬નું પત્ર શ્રી ભૈરોન સિંહ શેખાવત, તે સમયના રાજસ્થાન રાજ્યના મુખ્યમંત્રીને સંબોધીને લખ્યું હતું, જેમાં જયપુર ખાતે ઉત્તર પશ્ચિમ રેલવે માટે

ઝોનલ સંકુલ સ્થાપિત કરવાની કેન્દ્રીય સરકારની ઇચ્છા દર્શાવવામાં આવી હતી. રેલવે દ્વારા રાજ્ય સરકારને જરૂરી જમીન "મફત" ઉપલબ્ધ કરાવવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી. કેન્દ્રીય રેલવે પ્રધાન દ્વારા આ વાત પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો કે જયપુર ખાતે નવા રેલવે ઝોનની સ્થાપના થવાથી રાજસ્થાન રાજ્ય માટે તથા રાજ્યની અંદર ટ્રેન સેવાઓમાં સુધારો થશે અને તે દ્વારા તે વિસ્તારની જાહેર અને ખાનગી સંસ્થાઓની અપેક્ષાઓ પૂર્ણ થશે. ઉપરોક્ત પત્રનો સંબંધિત અંશ નીચે પુનઃપ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે:—

રાજસ્થાનમાં રેલગાડી સેવાઓમાં સુધારો કરવા તથા જાહેર અને ખાનગી ક્ષેત્રની વધુ પ્રતિસાદી વહીવટી વ્યવસ્થા અંગેની અપેક્ષાઓ પૂર્ણ કરવા માટે, રેલવેએ જયપુર ખાતે ઝોનલ મુખ્યાલય કચેરી સાથે ઉત્તર પશ્ચિમ રેલવે નામે નવો ઝોન રચવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

રેલવે ઝોનલ મુખ્યાલય કચેરીની સ્થાપના કરવા માટે કચેરી માટેની આવાસ વ્યવસ્થા, સ્ટાફ માટેનું રહેઠાણ, અને અન્ય અનુસંગિક સુવિધાઓ જરૂરી બનશે, જે બધાં માટે લગભગ ૧૫૦ થી ૨૦૦ એકર જમીનની જરૂર પડશે.

અતએવ, હું આપને વિનંતી કરું છું કે સંબંધિત અધિકારીઓને જયપુર ખાતે લગભગ ૧૫૦-૨૦૦ એકર જેટલી યોગ્ય જમીન ઓળખવા માટે કહેવા અને ઝોનની સ્થાપના માટે તે જ જમીન રેલવેને નિઃશુલ્ક ઉપલબ્ધ કરાવવા વિનંતી કરો. રાજ્ય સરકારનો આ ઉપક્રમ અમને ઝોનને વહેલી તકે કાર્યરત બનાવવા માટે બહુ દૂરગામી રીતે સહાયક બનશે."

(ભાર અમારો છે)

ઉપરોક્ત પત્રના અવલોકનથી બહાર આવે છે કે રેલવે મંત્રાલયની વિનંતી આશરે ૧૫૦-૨૦૦ એકર જમીન માટે હતી. આ જમીનનો ઉપયોગ નોર્થ વેસ્ટર્ન રેલવે ઝોન માટે ક્ષેત્રિય કચેરીઓ સ્થાપવા તેમજ રેલવે કર્મચારીઓ માટે રહેણાંક ક્વાર્ટરો ઉભા કરવા માટે થવાનો હતો. પત્રમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે રેલવેને જમીન "મફત ખર્ચે" પૂરી પાડવા બાબતે

રાજ્ય સરકારનો આ ઉપક્રમ, ઝોનને કાર્યરત બનાવવામાં દૂરસુધી સહાયક સાબિત થશે. જો સંપાદિત કરાયેલી જમીનનો ઉપયોગ સંપૂર્ણપણે માત્ર રેલવેના હેતુ માટે જ થવાનો હોત, તો તે માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા આર્થિક ફાળો આપવાનો વિચાર પણ અશક્ય હતો. પરંતુ આશ્ચર્યની બાબત એ છે કે રેલવે માટેના કેન્દ્રીય મંત્રી એવી અપેક્ષા રાખી રહ્યા હતા કે રાજ્ય સરકાર જરૂરી જમીન સંપાદિત કર્યા પછી પણ તેને "મફત ખર્ચે" પૂરી પાડે. તર્કસંગત રીતે, રાજ્ય (રાજસ્થાન) સંયુક્ત લાભાર્થી બનવાનું હોય ત્યારે જ આ સ્વીકાર્ય ગણાય. રાજ્યને થતો આ અનુગામી લાભ પત્રના પ્રારંભિક શબ્દોથી સ્પષ્ટ થાય છે. કેન્દ્રીય મંત્રીએ તેમના ઉપરોક્ત પત્રમાં ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે પ્રસ્તાવિત યોજના " ... રાજસ્થાનમાં ટ્રેન સેવાઓમાં સુધારો કરશે, જાહેર અને ખાનગી ... ની અપેક્ષાઓ પૂર્ણ કરશે ;,.

૯. તા. ૨૮.૨.૧૯૯૭ના રોજ, જયપુર ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટીના કમિશનરે, ઉત્તર પશ્ચિમ રેલવેના ઓફિસર ઓન સ્પેશ્યલ ડ્યુટી સાથેના પત્રવ્યવહારને અનુસરી, રાજસ્થાન સરકારના પરિવહન વિભાગના સચિવને, જયપુર જિલ્લાના સાંગાનેર તાલુકાના બિન્ડાયકા અને ટોડી રમજનીપુરા ગામોમાં ઓળખાયેલી જમીન અંગે સંપાદન કાર્યવાહી શરૂ કરવા દબાણ કર્યું હતું. ઉપરોક્ત પત્રનો સંબંધિત અંશ નીચે પુનઃપ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે:—"કૃપા કરીને ઉત્તર પશ્ચિમ રેલવે ઝોન, જયપુરના અધિકારીનો તા. ૧૨.૧૨.૧૯૯૬નો પત્ર પરિચિત કરો. રેલવેએ રેલવે ઝોનલ કચેરી અને સ્ટાફ ક્વાર્ટર્સ માટે જમીનની માંગણી કરી હતી. આ સંદર્ભે તમે મુખ્ય સચિવના કક્ષમાં કમિશનર સાથે ચર્ચા કરી હતી. જગતપુરા ગેટોર રેલવે સ્ટેશન નજીક હોવાથી બિન્ડાયકા અને ટોડી રમજનીપુરા, તાલુકો સાંગાનેરની જમીન રેલવે વિભાગને આવશ્યક છે.

રાજસ્થાન, જયપુરના પરિવહન વિભાગ દ્વારા આવશ્યક જમીનનું અધિગ્રહણ કરવું સંબંધિત રહેશે. તેથી, ગામ બિન્ડાયકા ની ૪-૩૯ હેક્ટર જમીન તથા ટોડી રમજનીપુરા, તાલુકો સાંગાનેર, જયપુરની ૯-૯૧ હેક્ટર જમીનના અધિગ્રહણની કાર્યવાહી કરવી છે. અધિગ્રહિત થનાર જમીનનું

વર્ણન, ટ્રેસ નકશો તથા જમીનના રેકૉર્ડની છ નકલો આ સાથે સંલગ્ન છે, આ પ્રાર્થના સાથે કે રેલવે વિભાગ માટે અધિગ્રહણની કાર્યવાહી તમારા વિભાગ સ્તરે તાત્કાલિક કરવામાં આવે."

(ભાર અમારો છે)

૧૦. તા. ૨૯.૩.૧૯૯૭ના રોજ, રાજસ્થાન સરકારના પરિવહન વિભાગના ઉપ સચિવે જિલ્લા કલેક્ટર, જયપુરને પત્ર લખીને તેમને બિંદાયકા અને ટોડી રામજનીપુરા ગામો સંબંધિત જમીનની વિગતો તેમજ જમીનના અભિલેખો ઉપલબ્ધ કરાવવા જણાવ્યું હતું, કારણ કે તે જમીન ઉત્તર પશ્ચિમ રેલવે ઝોનલ કોમ્પ્લેક્સ માટે અધિગ્રહણ અંગે વિચારાધીન હતી. ઉપરોક્ત પત્રનો પાઠ નીચે પુનઃઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે:-

સચિવ, જયપુર વિકાસ પ્રાધિકરણ, જયપુરએ પત્ર ક્રમાંક પી૯ (૨૯૫) જે.ડી.એન.એકવી. ઓફ./લેન્ડ એકવી./૯૭/૩૬૨ તા. ૨૦.૨.૧૯૯૭ દ્વારા આ કચેરીને જાણ કરી હતી કે રેલવે વિભાગે તા. ૧૨.૧૨.૧૯૯૬ ના પત્ર દ્વારા જયપુરમાં ઝોનલ કચેરી અને સ્ટાફ ક્વાર્ટર્સ માટે જમીન બાબતનો પ્રસ્તાવ રજૂ કર્યો હતો. પ્રસ્તાવ મુજબ ગામ બિંદાયકા અને ટોડી રામજનીપુરા, તાલુકો સાંગાનેર, જયપુર, ગેટોર જગતપુરા રેલવે સ્ટેશન નજીકની જમીન સંપાદિત કરવાની છે. આ સંદર્ભમાં જમીનની વિગત, ટ્રેસ નકશો અને જમીનનો રેકૉર્ડ તેમજ સંપાદનની કાર્યવાહી અને સંપાદન અધિકારીનો નિરીક્ષણ અહેવાલ આ કચેરીને મોકલવામાં આવે.

(ભાર અમારો છે)

૧૧. ૯.૫.૧૯૯૭ ના રોજ, ઉત્તર પશ્ચિમ રેલવેના ઓફિસર ઓન સ્પેશિયલ ડ્યૂટી દ્વારા રાજસ્થાન સરકારના મુખ્ય સચિવને, કેન્દ્રીય રેલવે મંત્રી દ્વારા કરવામાં આવેલી વિનંતીની યાદ અપાવતો એક પત્ર સંબોધિત કરવામાં આવ્યો હતો. ઉક્ત ૯.૫.૧૯૯૭ તારીખના પત્રમાંથી સંબંધિત અંશ અહીં નીચે રજૂ કરવામાં આવે છે:-

"ઉપરોક્ત સંદર્ભિત આ ડી.ઓ. પત્ર (નકલ સંલગ્ન) દ્વારા

માનનીય રેલવે મંત્રીએ વિનંતી કરી હતી કે રાજસ્થાનના મુખ્ય પ્રધાનને જયપુર ખાતે આશરે ૧૫૦-૨૦૦ એકર જેટલી યોગ્ય જમીનનો એક ટુકડો ઓળખી, જયપુર ખાતે નવો રેલવે ઝોન સ્થાપવા માટે તે જમીન રેલવેને વિનામૂલ્યે ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે. આ બાબતમાં રાજ્ય સરકાર દ્વારા લેવાયેલ કાર્યવાહી અંગે, અનુરૂપ રીતે આગળની આવશ્યક કાર્યવાહી હાથ ધરવા માટે, કૃપા કરીને સૂચિત કરવામાં આવે.

ઉત્તર પશ્ચિમ રેલવે ઝોન માટે સુવિધાઓ સ્થાપવા હેતુસર જમીનના અધિગ્રહણની પ્રક્રિયા ઝડપી બનાવવાના હેતુથી હું મારા અધિકારીઓને સૂચના આપી શકું તે માટે, પ્રકરણની આગળની કાર્યવાહી માટે જેમનો સંપર્ક કરવો આવશ્યક હોય તેવા રાજ્ય સરકારના અધિકારીઓ અંગે પણ કૃપા કરીને જાણ કરવામાં આવે."

(ભાર અમારા દ્વારા
મૂકવામાં આવ્યો છે)

ઉપર નિષ્કર્ષિત પત્રના અવલોકનથી પ્રગટ થાય છે કે રેલવે સ્થાપનાના અધિકારીઓ રાજસ્થાન રાજ્યના શાસકીય પદાધિકારીઓના સર્વોચ્ચ સ્તરો સાથે સંપર્કમાં હતા અને નોર્થ વેસ્ટર્ન રેલવે ઝોન સંકુલ સ્થાપવા માટે "નિ:શુલ્ક" જમીન મેળવવા ગંભીરતાપૂર્વક વિનંતી કરી રહ્યા હતા.

૧૨. ઉપરોક્ત પત્રવ્યવહારના અનુસંધાને, રાજસ્થાન સરકારના પરિવહન વિભાગના સચિવે જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૮૪ ની કલમ ૪ હેઠળ (આગળ ચાલીને જેને સંપાદન અધિનિયમ તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવશે) એક સૂચના જારી કરી, જેમાં જયપુર જિલ્લાના સાંગાનેર તાલુકામાં આવેલ બિન્દાયકા અને ટોડી રમજનીપુરા ગામોની આવક એસ્ટેટમાં સ્થિત ૧૫.૫૦ હેક્ટર જમીન સંપાદિત કરવાની રાજ્ય સરકારની ઈચ્છા દર્શાવવામાં આવી હતી. તેમાં દર્શાવેલ જાહેર હેતુ એવો હતો કે ઉપરોક્ત જમીન ઉત્તર પશ્ચિમ રેલવેઝનું ઝોનલ કાર્યાલય સ્થાપવા માટે તથા રેલવે કર્મચારીઓ માટે રહેણાંક ક્વાર્ટરો

બાંધવા માટે આવશ્યક હતી. ઉપરોક્ત સૂચના રાજ્ય સરકારના રાજપત્રમાં નિયમિત રીતે પ્રકાશિત કરવામાં આવી હતી. મહત્વપૂર્ણ રીતે, ઉલ્લેખિત યોજનાને લગતા જમીન સંપાદનનું કાર્ય સરકારના (રાજસ્થાનના) પરિવહન વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવી રહ્યું હતું, સંભવતઃ એ કારણે કે યોજનાની સ્થાપનાનો હેતુ રાજ્ય માટે અને રાજ્યની અંદર પરિવહન સેવાઓમાં સુધારો કરવાનો હતો, જેથી જાહેર અને ખાનગી સંસ્થાઓને લાભ થાય. સંપાદન અધિનિયમની ફરજિયાત આવશ્યકતાઓ અનુસાર, કલમ ૪ હેઠળની ઉપરોક્ત સૂચના ૬.૯.૧૯૯૭ના રોજ "દૈનિક નવજ્યોતિ" માં અને ૭.૯.૧૯૯૭ના રોજ "રાજસ્થાન પત્રિકા" માં પ્રકાશિત કરવામાં આવી હતી. પ્રકરણના લેખિત નિવેદનો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સ્થળ વિસ્તારમાં પણ ૧૦.૪.૧૯૯૮ના રોજ પ્રકાશન કરવામાં આવ્યું હતું.

૧૩. ફરી એકવાર, નોર્થ વેસ્ટર્ન રેલવેના ડેપ્યુટી ચીફ એન્જિનિયરે, તારીખ ૧૧.૬.૧૯૯૮ના પત્ર દ્વારા, રાજસ્થાન સરકારના પરિવહન વિભાગના ઉપસચિવને આ જાણ કરી હતી કે ગેટોર જગતપુરા રેલવે સ્ટેશન નજીકની ૬૯ બીઘા (૧૭.૫૨ હેક્ટર) જમીનના અધિગ્રહણ માટે મંજૂરી પ્રાપ્ત થઈ હોવા છતાં, અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળની સૂચના પ્રસિદ્ધ થયા બાદ, ઉપરોક્ત જમીન રેલવે માટે અધિગ્રહિત કરવા બાબતે રાજ્ય સરકારે પોતાના તરફથી કંઈ કાર્યવાહી કરી છે તે અંગેની વધુ વિગતો સંપ્રેષિત કરવામાં આવી નહોતી. ઉપરોક્ત તથ્યસ્થિતિ તારીખ ૧૧.૬.૧૯૯૮ના પત્ર પરથી સ્પષ્ટ થાય છે, જે નીચે પુનઃઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે:—

ઉપરોક્ત વિષય સંદર્ભે વિનમ્રતાપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે કલમ ૪ હેઠળની સૂચના તા. ૧૯.૮.૧૯૯૭ના રોજ પ્રકાશિત થયા બાદની વધુ કાર્યવાહી અંગે કોઈ માહિતી ઉપલબ્ધ નથી. કૃપા કરીને, રેલવે ઝોનલ કચેરી અને સ્ટાફ ક્વાર્ટર્સ માટે જમીન અધિગ્રહિત કરવાની યોગ્ય કાર્યવાહી પૂર્ણ થયા બાદ આ કચેરીને તાત્કાલિક જાણ કરશો. ઉલ્લેખનીય છે કે ગેટોર જગતપુરા રેલવે સ્ટેશન નજીક ૬૯ બીઘા (૧૭.૫૨ હેક્ટર) જમીન અધિગ્રહિત કરવા માટે આ કચેરીને રેલવે

મંત્રાલય તરફથી મંજૂરી પ્રાપ્ત થઈ છે. તેથી ઉપરોક્ત જમીનના અધિગ્રહણ અંગેની કાર્યવાહી વિષે આ કચેરીને તાત્કાલિક જાણ કરશો. ઉપરોક્ત સંદેશાવ્યવહારમાંથી જણાય છે કે રેલવે તેમજ રાજ્ય સરકાર આ મામલે સંપૂર્ણ સુસંગતતાથી કાર્યવાહી કરી રહ્યા હતા.

૧૪. જમીનમાં હિત ધરાવતા વ્યક્તિઓ પાસેથી સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૫અ હેઠળ આપત્તિઓ આમંત્રિત કરવામાં આવી હતી. હિતધારક વ્યક્તિઓ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી આપત્તિઓ પર વિચારણા કર્યા બાદ, ભૂમિ સંપાદન કલેક્ટરે સરકાર સમક્ષ અહેવાલ રજૂ કર્યો. જ્યાં સુધી રાજેન્દ્ર નગર આદર્શ ગ્રહ નિર્માણ સહકારી સમિતિ લિ. (એસ.એલ.પી. (સી) ક્રમાંક ૪૭૨૨ ઓફ ૨૦૧૨માંથી ઉદ્ભવેલી સિવિલ અપીલોમાં અપીલકર્તા, જેને અત્રે પછીથી અપીલકર્તા સમિતિ તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવશે) નો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી નિર્ધારણ નીચે મુજબ હતું:-

૮.૪.૨૦૦૯ ના રોજ શ્રવણ સિંહ ખીંચી, હેમંત ગોયલ, પ્રભુ લાલ મીના, શારદા પુરોહિત, નિર્મલા, સુરેશ કુમાર શર્મા, યોગેશ અરોડા, નરેશ ચંદ અરોડા, ગંગા સહાય મીના, જે મદ્રામપુરા ગૃહ નિર્માણ સહકારી સમિતિ દ્વારા પ્રકાશ નગરનું અને ગોપાલપુરા ગૃહ નિર્માણ સહકારી સમિતિ દ્વારા જગતપુરા પ્રથમ (મયૂર વિહાર) નું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું, તેમના રહેવાસીઓ/સભ્યો છે, તેમની તરફથી એક અરજી કરવામાં આવી હતી, જેમાં જણાવાયું હતું કે ખાસરા નં. ૨૮૦, ૨૮૨, ૨૮૪ અને ૨૯૧ ના ભાડૂત ગિરિજાદેવી અને રામપાલ દાસ સ્વામીએ ૧૯૮૧ માં જમીન મદ્રામપુરા ગૃહ નિર્માણ સહકારી સમિતિ અને ગોપાલપુરા ગૃહ નિર્માણ સહકારી સમિતિને વેચી અને તેનો કબજો સોંપી દીધો હતો તથા સંપૂર્ણ વેચાણ મૂલ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હતું. સમિતિઓએ જમીન સભ્યોને ફાળવી આપી છે અને અધિગ્રહણની કાર્યવાહી શરૂ થાય તે પહેલાં જ મકાનો બાંધી દેવામાં આવ્યા છે. અરજદારોએ રજૂઆત કરી હતી કે અધિગ્રહણની કાર્યવાહી પહેલાં જ મકાનોનું બાંધકામ થઈ ગયું છે. તેથી, જો આ જમીનને માત્ર એક બાજુના ખૂણામાં આવેલી હોવાથી અધિગ્રહણમાંથી બહાર રાખવામાં આવે, તો રેલવે યોજનાને

કોઈ અસર પડશે નહીં. અરજદારોએ વધુમાં રજૂ કર્યું કે ભાદૂત ગિરિજા દેવી અને રામપાલ દાસ સ્વામી રસ ધરાવતા વ્યક્તિઓ નથી, તેથી તેમના વાંધાઓ પર વિચારણા કરવી જોઈએ નહીં અને અરજદારોને વાંધાઓ દાખલ કરવા માટે ૧૫ દિવસનો સમય આપવો જોઈએ.

અરજદારોના વાંધાઓ પર વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો અને અરજદારની તા. ૮.૪.૧૯૯૯ની અરજી દાખલ થયેલી છે, જે નિયત તારીખ ૫.૪.૧૯૯૯ પછીની છે. તેમ છતાં, ન્યાયહિતમાં દાવાનો ગુણદોષના આધારે નિર્ણય કરવામાં આવે છે. અરજદારોએ તેમના પક્ષમાં કોઈ દસ્તાવેજો અથવા પુરાવો રજૂ કર્યો નથી. ઉપર નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે સોસાયટીને માત્ર વેચાણ કરારના આધારે કોઈ હક પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી અને તે જ રીતે સોસાયટી દ્વારા અપાયેલા ફાળવણી પત્રના આધારે સભ્યોને પણ કોઈ કાનૂની હક પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી. આ બાબત સંપૂર્ણપણે ખાતેદાર અને સોસાયટી તથા તેના સભ્યો વચ્ચેની બાબત છે. પ્લોટધારકોને વળતર મેળવવા માટે હિતસંબંધિત વ્યક્તિઓ તરીકે ગણાવી શકાય નહીં. તેઓ ખાતેદારો પાસેથી વળતર મેળવી શકે છે. તેથી વાંધો નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

(ભાર અમારા દ્વારા આપવામાં આવ્યો છે)

ઉપરોક્ત નિર્ધારણના અવલોકનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અપીલકર્તા સમિતિએ તેની વાંધાઓ નિર્ધારિત મર્યાદા અવધિની અંદર રજૂ કર્યા નહોતા, અને તેથી, તે વાંધાઓ મોડેથી રજૂ કરાયેલા હોવાથી માત્ર તે કારણસર જ નામંજૂર કરી શકાય તેમ હતા. તેમ છતાં, મુદ્દાની ગુણદોષના આધારે તપાસ કરવામાં આવી હતી. અપીલકર્તા સમિતિના દાવાઓ અસ્થિર માનવામાં આવ્યા હતા, કારણ કે અપીલકર્તા સમિતિને વાંધા રજૂ કરવાનો કોઈ હક ન હતો. આ સંદર્ભમાં નોંધવામાં આવ્યું હતું કે અપીલકર્તા સમિતિએ અધિગ્રહિત જમીન સંબંધે વેચાણના કરારો પર આધાર રાખ્યો હતો. એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે વેચાણના કરારો દ્વારા કોઈ કાનૂની હક પ્રદાન થતો નથી

અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ).

૧૫. ૧૯.૮.૧૯૯૭ના રોજ, રાજ્ય સરકારે ઓએસડી-૧૧ એટલે કે કલેક્ટર, જયપુરને, અધિગ્રહિત કરવાની માંગ કરવામાં આવેલી જમીનમાં પ્રવેશ કરવા અધિકૃત કર્યો હતો.

૧૬. વળતર વિષયક અપીલકર્તા સમિતિ સહિત રસ ધરાવતા વ્યક્તિઓના વાંધાઓ પર વિચારણા કર્યા બાદ, નીચે મુજબ નોંધવામાં આવ્યું હતું:- '

અધિગ્રહિત જમીનનું વળતર કોને આપવામાં આવવું જોઈએ તે અંગે વિચારણા કરવામાં આવી હતી. આ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરાયેલ વાંધાઓ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે કેટલાક ખાતેદાર ભોગવટેદારોએ પોતાની જમીન હાઉસિંગ સોસાયટીઓને અથવા અન્ય કેટલાક વ્યક્તિઓને હસ્તાંતરિત કરી છે અને આવા વ્યક્તિઓ દ્વારા બાંધકામ પણ કરવામાં આવ્યું છે. પ્રથમ તો, આ અદાલત સમક્ષ આવો કોઈ વેચાણ કરાર રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. બીજા ક્રમે, વેચાણ માટેના કરારના આધાર પર જમીન વેચાયેલી ગણાવી શકાય નહિ. નોંધણી અધિનિયમની કલમ ૧૭ મુજબ, રૂપિયા ૧૦૦/- થી વધુ મૂલ્ય ધરાવતી કોઈપણ અચલ સંપત્તિનું ફરજિયાત નોંધણીકરણ કરાવવું આવશ્યક છે. તેથી, અનોધાયેલ દસ્તાવેજ દ્વારા કબજાનું કોઈપણ હસ્તાંતરણ માન્ય નથી. માનનીય રાજસ્થાન વડી અદાલતે રિટ પિટિશન નં. ૨૦૨૭/૯૨, ૧૦૧૭/૯૨, ૪૧૦૨/૯૧ માં તા. ૮.૧૨.૧૯૯૨ ના રોજ આપવામાં આવેલા ચુકાદા દ્વારા આ દૃષ્ટિકોણને પુષ્ટિ આપી છે. તેથી, હાઉસિંગ સોસાયટીના હિતમાં કરારના માધ્યમથી થયેલ હસ્તાંતરણને માન્યતા આપી શકાય નહિ. અને ત્યારબાદનું કબજાનું હસ્તાંતરણ ગેરકાયદેસર છે. બનવારી લાલ વિ. સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન તથા અન્ય, ૧૯૮૬ (૨) ડબલ્યુ.એલ.એન. ૬૪૮ ના પ્રકરણમાં નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યું છે કે બિન-કૃષિ હેતુ માટે

જમીનનું આપું હસ્તાંતરણ નિષ્પ્રભ છે. બિન-કૃષિ હેતુઓ માટે કૃષિ જમીનનું હસ્તાંતરણ રાજસ્થાન ટેનન્સી અધિનિયમની કલમ ૪૨એ તથા જમીન મહેસૂલ અધિનિયમની કલમ ૮૦એની જોગવાઈઓના વિરુદ્ધ છે. આથી, અધિગ્રહણ હેઠળની જમીન પર ખાતેદારો સિવાયના વ્યક્તિઓ દ્વારા કરવામાં આવેલા કોઈપણ બાંધકામ ગેરકાયદેસર છે. તેથી, આવા ગેરકાયદેસર બાંધકામ માટે વળતર આપવું યોગ્ય નથી."

(ભાર અમારો છે)

૧૭. હિતધારક વ્યક્તિઓ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા વાંધાઓ (જેમાં તેઓ બધા પણ સમાવેશ થાય છે, જેઓના કહેવા પરથી હાલની કાર્યવાહી આ અદાલત સમક્ષ આરંભવામાં આવી છે) નામંજૂર કર્યા બાદ, રાજ્ય સરકારે, સંબંધિત જમીન અધિગ્રહિત કરવાની પોતાની અંતિમ નિશ્ચિતતા દર્શાવતા, અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૬ હેઠળની પોતાની જાહેરાત રાજ્ય સરકારના રાજપત્રમાં જાહેર કરી. ઉપરોક્ત તા. ૧૩.૧.૧૯૯૯ ની જાહેરાત તા. ૨૧.૧.૧૯૯૯ ના રાજ્ય સરકારના રાજપત્રમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવી હતી.

૧૮. ત્યારબાદ, જમીન અધિગ્રહણ અધિકારીએ જાહેર નોટિસો બહાર પાડી, જેમાં તમામ હિતસંબંધિત વ્યક્તિઓને રાજ્ય સરકાર દ્વારા અધિગ્રહિત જમીનનો કબજો લેવા અંગેના આશયથી અવગત કરવામાં આવ્યા. તા. ૨૧.૩.૨૦૦૧ના રોજ, જમીન અધિગ્રહણ અધિકારીએ એવોર્ડ પસાર કર્યો, જેમાં જેમની જમીન અધિગ્રહિત કરવામાં આવી રહી હતી એવા જમીનમાલિકોને ચૂકવવાપાત્ર વળતર નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું.

૧૯. અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલે રજૂ કરેલો પ્રથમ વાદ એવો હતો કે, અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ જારી કરાયેલ સૂચના (તા. ૧૯.૮.૧૯૯૭) પરથી ઉપજેલી હાલની અધિગ્રહણ કાર્યવાહી અને ત્યારબાદ અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૬ હેઠળ થયેલી ઘોષણા (તા. ૧૩.૧.૧૯૯૯) રાજ્ય સરકાર દ્વારા જારી કરી શકાતી નહોતી. હકીકતમાં, અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલની સ્પષ્ટ રજૂઆત એવી હતી કે પ્રશ્નાસ્પદ જમીનનું અધિગ્રહણ

કરવા રાજ્ય સરકારને કોઈ અધિકારક્ષેત્ર જ નહોતું. આ સંદર્ભમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ જમીન રેલવેના ઉપયોગ અને ઉપયોગિતા માટે હતી, એટલે કે ઉત્તર-પશ્ચિમ ક્ષેત્ર માટે ક્ષેત્રિય કચેરીઓ સ્થાપવા તેમજ ત્યાં નિયુક્ત થનાર કર્મચારીવર્ગ માટે રહેણાંક મકાનો ઊભા કરવા માટે હતી. રેલવે સંઘનો વિષય હોવાથી (ભારતના બંધારણની સાતમી અનુસૂચિમાં સંઘ સૂચિના પ્રવેશ ૨૨ હેઠળ), એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રશ્નાસ્પદ જમીનનું અધિગ્રહણ કરવાનો અધિકાર માત્ર સંઘ સરકારને જ હતો. હાલના મુદ્દાના આ પાસા અંગે અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલે અમારું ધ્યાન અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમો ૪ અને ૬ તરફ દોર્યું. ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ અહીં નીચે ઉતારવામાં આવે છે:

"૪. પ્રારંભિક અધિસૂચનાનું પ્રકાશન અને તે અનુસંધાને અધિકારીઓની સત્તાઓ-(૧) જ્યારે યોગ્ય સરકારને એવું જણાય કે કોઈ વિસ્તારની કોઈ જમીન કોઈ જાહેર હેતુ માટે અથવા કોઈ કંપની માટે જરૂરી છે અથવા જરૂરી થવાની સંભાવના છે, ત્યારે તે અંગેની એક અધિસૂચના સત્તાવાર રાજપત્રમાં [અને તે વિસ્તારમાં પ્રચલિત બે દૈનિક અખબારોમાં, જેમાંથી ઓછામાં ઓછું એક પ્રાદેશિક ભાષામાં હોવું જોઈએ] પ્રકાશિત કરવામાં આવશે અને કલેક્ટર એવી અધિસૂચનાના સારતત્ત્વની જાહેર નોંધ તે જણાવેલ વિસ્તારમાં અનુકૂળ સ્થળોએ આપવામાં આવે તે માટે વ્યવસ્થા કરશે; અને આવા પ્રકાશન તથા આવી જાહેર નોંધ આપવાની તારીખોમાંથી છેલ્લી તારીખને, જેને આ પછી અધિસૂચનાના પ્રકાશનની તારીખ તરીકે ઓળખવામાં આવશે।

(૨) ત્યારબાદ, તે હેતુસર આવી સરકાર દ્વારા સામાન્ય રીતે અથવા વિશેષરૂપે અધિકૃત કરાયેલા કોઈપણ અધિકારીને, તેમજ તેના સેવકો અને મજૂરોને, એવી સ્થાનિક હદમાં આવેલી કોઈપણ જમીનમાં પ્રવેશ કરવા, તેનો સર્વેક્ષણ કરવા અને માપસ્તર લેવા; તથા ભૂગર્ભ સ્તરમાં ખોદકામ કરવા અથવા બોર કરવા, કાયદેસર રહેશે;

આવો હેતુ માટે જમીન અનુકૂળ છે કે કેમ તે નિર્ધારિત કરવા માટે જરૂરી એવા અન્ય તમામ કાર્યો કરવા;

જે જમીન કબજે લેવાની પ્રસ્તાવિત હોય તેની સીમાઓ અને તે પર કરવામાં આવનાર કામની પ્રસ્તાવિત રેખા (જો કોઈ હોય તો) દર્શાવવી;

આવા સ્તરો, સીમાઓ અને રેખાને નિશાનો મૂકીને અને ખાઈઓ કાપીને ચિહ્નિત કરવા માટે,

અને, જ્યાં અન્યથા સર્વે પૂર્ણ કરી શકાય તેમ ન હોય તથા સ્તરો લેવાઈ ન શકે અને સીમાઓ તથા રેખા નિશાનિત કરી શકાય નહીં, ત્યાં ઊભેલા કોઈપણ પાક, વાડ અથવા જંગલના કોઈપણ ભાગને કાપી નાખવા તથા સાફ કરવા:

પરંતુ શરત એ છે કે કોઈપણ વ્યક્તિ કોઈ મકાનમાં અથવા રહેણાંક ગૃહ સાથે જોડાયેલ કોઈ ઘેરાયેલ પ્રાંગણ અથવા બાગમાં (તેના કબજેદારની સંમતિ વિના) પ્રવેશ કરશે નહીં, જો સુધી તેવું કરવાના પોતાના ઇરાદાની ઓછામાં ઓછી સાત દિવસ અગાઉ લેખિત નોટિસ તે કબજેદારને આપેલી ન હોય.

XXX XXX XXX

૬. જાહેર હેતુ માટે જમીન આવશ્યક હોવાનું જાહેરનામું. – (૧) આ અધિનિયમના ભાગ ૭ ની જોગવાઈઓને આધીન રહીને, જ્યારે યોગ્ય સરકાર કલમ ૫એ, ઉપકલમ (૨) હેઠળ કરવામાં આવેલ અહેવાલ, જો કોઈ હોય, તેના વિચાર પછી આ વાતથી સંતુષ્ટ થાય કે કોઈ નિશ્ચિત જમીન જાહેર હેતુ માટે, અથવા કોઈ કંપની માટે, આવશ્યક છે, ત્યારે તે બાબતનું જાહેરનામું એવી સરકારના સચિવના હસ્તાક્ષર હેઠળ અથવા તેના આદેશોને પ્રમાણિત કરવા માટે સમ્યક રીતે અધિકૃત કરવામાં આવેલ કોઈ અધિકારીના હસ્તાક્ષર હેઠળ કરવામાં આવશે અને કલમ ૪, ઉપકલમ (૧), હેઠળની સમાન અધિસૂચનામાં આવરી લેવાયેલ કોઈપણ જમીનના ભિન્ન ખંડો અંગે સમયાંતરે ભિન્ન જાહેરનામાં કરવામાં આવી શકશે, ભલે

કલમ ૫-એ, ઉપકલમ (૨) હેઠળ (જ્યાં જરૂરી હોય ત્યાં) એક અહેવાલ અથવા ભિન્ન અહેવાલો કરવામાં આવ્યા હોય:

પરંતુ, કલમ ૪ ની ઉપકલમ {૧} હેઠળની સૂચનાથી આવરાયેલ કોઈ વિશિષ્ટ જમીન અંગે કોઈ ઘોષણા, -

{૧} જમીન હસ્તગતકરણ {સુધારો અને માન્યતા} અધ્યાદેશ, ૧૯૬૭ ના પ્રારંભ પછી પરંતુ જમીન હસ્તગતકરણ (સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૮૪ ના પ્રારંભ પહેલાં પ્રકાશિત કરવામાં આવેલી હોય, તો તે અધિસૂચનાના પ્રકાશનની તારીખથી ત્રણ વર્ષ પૂર્ણ થયા પછી કરવામાં આવશે; અથવા

{૨} જમીન અધિગ્રહણ {સુધારા} અધિનિયમ, ૧૯૮૪ ના અમલમાં આવ્યા પછી પ્રકાશિત થયેલ હોય, તો તેવી જાહેરાત સૂચનાની પ્રકાશનની તારીખથી એક વર્ષ પૂર્ણ થયા પછી કરવામાં આવશે:

પરંતુ વધુમાં એ જોગવાઈ કરવામાં આવે છે કે, આવી કોઈ જાહેરખબર કરવામાં આવશે નહીં, જો સુધી એવી મિલકત માટે અપાનાર વળતર કોઈ કંપની દ્વારા, અથવા પૂર્ણપણે કે અંશતઃ જાહેર આવકમાંથી, અથવા સ્થાનિક સત્તાધિકારી દ્વારા નિયંત્રિત અથવા સંચાલિત કોઈ નિધિમાંથી ચૂકવવાનું ન હોય. સ્પષ્ટીકરણ ૧.- પ્રથમ પરંતુકમાં ઉલ્લેખિત કોઈપણ અવધિની ગણતરી કરતી વખતે, કલમ ૪ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ જારી કરાયેલ સૂચનાના અનુસંધાને લેવાયેલી કોઈપણ કાર્યવાહી અથવા ચલાવવાની કોઈપણ કાર્યવાહી, જે અવધિ દરમિયાન અદાલતના આદેશથી સ્થગિત રાખવામાં આવી હોય, તે અવધિ બાકાત રાખવામાં આવશે.

સ્પષ્ટીકરણ ૨.-જ્યાં આવી સંપત્તિ માટે અપાવાનો વળતર રાજ્યની માલિકીની અથવા રાજ્યના નિયંત્રણ હેઠળની નિગમની નાણાકીય ભંડોળમાંથી ચૂકવવાનો હોય, ત્યાં એવો વળતર જાહેર આવકમાંથી ચૂકવાયેલ વળતર ગણવામાં આવશે].

(૨) દરેક જાહેરનામું સત્તાવાર રાજપત્રમાં તેમજ જે વિસ્તારમાં જમીન આવેલ હોય તે વિસ્તારમાં પ્રસારિત થતા બે દૈનિક સમાચારપત્રોમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવશે, જેમાંથી ઓછામાં ઓછું એક પ્રાદેશિક ભાષામાં હોવું જોઈએ, અને કલેક્ટર તે જાહેરનામાના સારતત્વની જાહેર સૂચના ઉક્ત વિસ્તારમાં અનુકૂળ સ્થળોએ અપાવશે (આવા પ્રકાશનની તારીખ અને આવી જાહેર સૂચના આપવાની તારીખોમાંથી છેલ્લી તારીખને, જેનો અહીંથી આગળ જાહેરનામાના પ્રકાશનની તારીખ તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે), અને આવા જાહેરનામામાં જે જિલ્લામાં અથવા અન્ય પ્રાદેશિક વિભાગમાં જમીન આવેલ હોય તેનો ઉલ્લેખ, જે હેતુ માટે તેની જરૂર હોય તેનો ઉલ્લેખ, તેનો અંદાજિત વિસ્તાર, અને જ્યાં જમીનનો નકશો તૈયાર કરવામાં આવ્યો હોય ત્યાં એવો નકશો નિરીક્ષણ માટે કયા સ્થળે જોઈ શકાય તે દર્શાવેલું રહેશે.

(૩) ઉક્ત જાહેરનામું, પ્રસંગોપાત, જમીન જાહેર હેતુ માટે અથવા કંપની માટે જરૂરી છે તે બાબતનો નિર્ણાયક પુરાવો ગણાશે; અને, આપું જાહેરનામું કર્યા પછી, યોગ્ય સરકાર નીચે દર્શાવેલ રીતે તે જમીનનું અધિગ્રહણ કરી શકશે."

(ભાર અમારો છે)

ઉપર ઉદ્ધૃત કરાયેલ કલમ ૪ અને ૬ ના અવલોકનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રશ્નાધીન જમીન જે જાહેર હેતુ માટે અધિગ્રહિત કરવી છે, તે અંગે સંતોષ પામવાનું અધિકાર માત્ર "યોગ્ય સરકાર" ને જ છે. અને ઉપરોક્ત કલમ ૪ અને ૬ હેઠળ કલ્પાયેલ જવાબદારીઓ પણ માત્ર "યોગ્ય સરકાર" ને જ સોંપવામાં આવેલી છે. તેથી, જમીન અધિગ્રહિત કરવાની મનશા દર્શાવતી આવશ્યક જાહેર સૂચનાઓ જારી કરવાની, તેમજ ત્યારબાદ હિતસંબંધી વ્યક્તિઓના વાંધાઓની તપાસ કર્યા પછી અનુમાનિત જાહેરાત કરવાની સત્તા પણ માત્ર "યોગ્ય સરકાર" ને જ છે.

૨૦. અપીલકર્તાઓની આ દલીલને સમર્થન આપવા માટે કે રેલ્વે માટે જમીન હસ્તગત કરવાની અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ માત્ર કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા જ થઈ શક્યો હોત અને રાજ્ય સરકારને રેલ્વે માટે જમીન હસ્તગત કરવાની કોઈ સત્તા ન હતી,

વિદ્વાન વકીલે હસ્તગત અધિનિયમની કલમ ૩(ઈઈ) પર આધાર મૂક્યો. ઉપરોક્ત કલમ ૩(ઈઈ) નીચે પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવે છે :

૩(ઈઈ) શબ્દપ્રયોગ "યોગ્ય સરકાર"નો અર્થ એવો થાય છે કે સંઘના હેતુઓ માટે જમીનના અધિગ્રહણના સંબંધમાં, કેન્દ્રીય સરકાર, અને અન્ય કોઈપણ હેતુઓ માટે જમીનના અધિગ્રહણના સંબંધમાં, રાજ્ય સરકાર.

ઉપર નિષ્કર્ષિત કલમ ૩(ઈઈ) પર આધાર રાખીને, અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલે એવી રજૂઆત કરી હતી કે સંઘ માટે જમીનના અધિગ્રહણના સંદર્ભમાં, માત્ર કેન્દ્રીય સરકારને જ તે જમીન અધિગ્રહિત કરવાની અધિકારિતા હતી. તે અનુસાર, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ નિયત જાહેરનામું બહાર પાડવાની અધિકારિતા પણ માત્ર કેન્દ્રીય સરકારને જ હતી, (જેમાં સંઘ સરકારની જમીન અધિગ્રહિત કરવાની મનશા વ્યક્ત થતી હતી). આ રીતે, "યોગ્ય સરકાર"ની જમીન અધિગ્રહિત કરવાની મનશા તમામ હિતધારક વ્યક્તિઓના ધ્યાન પર લાવવામાં આવ્યા પછી, અને આવી હિતધારક વ્યક્તિઓના કહેવા પરથી દાખલ થયેલ વાંધાઓ (જો કોઈ હોય તો) પર વિચારણા કર્યા પછી, અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૬ હેઠળનું અનુસંગિક ઘોષણાપત્ર પણ માત્ર કેન્દ્રીય સરકાર જ બહાર પાડી શકતી. અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલ આ બાબતમાં દબ હતા કે રેલવે માટે જમીન અધિગ્રહિત કરવાની સૂચના માત્ર કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા જ બહાર પાડી શકાતી હતી.

૨૧. અપીલકર્તાઓ તરફના વિદ્વાન વકીલે ઉપરોક્ત પોતાની દલીલને સમર્થન આપવા માટે, સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૪, ૫, ૫એ(૨), ૬, ૭, કલમ ૧૧(૧) ના પ્રથમ અને દ્વિતીય ઉપબંધ, કલમો ૧૨ થી ૧૪, ૧૫એ, ૧૬, ૧૭(૧) અને (૨), ૩૧(૩), ૪૦, ૪૧, ૪૮, ૪૯(૨) અને ૫૦ માં ઉપયોગમાં લેવાયેલા ઉપરોક્ત શબ્દો સાથે 'યોગ્ય સરકાર' શબ્દની વ્યાખ્યા વાંચીને રજૂઆત કરવાનો પ્રયાસ કર્યો. હાલની

આ રજૂઆતનો મુખ્ય સાર નીચે મુજબ સંક્ષેપમાં રજૂ કરવામાં આવે છે:

પ્રથમ, અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૪નો ઉલ્લેખ કરતાં, અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલની રજૂઆત એવી હતી કે, અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૪(૧) માં “યોગ્ય સરકાર” શબ્દપ્રયોગ, જમીન અધિગ્રહિત કરવાની મંજૂરી (જાહેરનામા દ્વારા)ના પ્રકાશનના સંદર્ભમાં, અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૩(ઈઈ) હેઠળ આપેલ તે શબ્દની વ્યાખ્યાના સંદર્ભમાં સમજવામાં આવવો જોઈએ. આવી તપાસ કરતાં, વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, તે સ્પષ્ટપણે બહાર આવે છે કે તા. ૧૯.૮.૧૯૯૭નું જાહેરનામું ફક્ત કેન્દ્રીય સરકાર જ બહાર પાડી શકતી હતી. પરંતુ વર્તમાન મામલામાં, ઉક્ત જાહેરનામું રાજસ્થાન સરકારે બહાર પાડ્યું છે.

બીજું, સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૫ના સંદર્ભમાં, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, તેમાં વપરાયેલો “કલેક્ટર” શબ્દ સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૩(સી)ના સંદર્ભ સાથે જોવો આવશ્યક છે. કલમ ૩(સી) નીચે મુજબ ઉદ્ધૃત કરવામાં આવે છે:

૩(સી) “કલેક્ટર” શબ્દપ્રયોગનો અર્થ જિલ્લાનો કલેક્ટર એવો થાય છે, અને તેમાં ડેપ્યુટી કમિશનર તેમજ આ અધિનિયમ હેઠળ કલેક્ટરની ફરજો બજાવવા યોગ્ય સરકાર દ્વારા ખાસ નિમણૂક કરાયેલ કોઈપણ અધિકારીનો સમાવેશ થાય છે

“કલેક્ટર” શબ્દની ઉપરોક્ત વ્યાખ્યાના આધારે, અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલનો એવો તર્ક હતો કે “કલેક્ટર/ડેપ્યુટી કમિશનર/વિશેષરૂપે નિયુક્ત અધિકારી” ની નિયુક્તિ “યોગ્ય સરકાર” દ્વારા થવાની હોય છે. વર્તમાન કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં “યોગ્ય સરકાર” કેન્દ્ર સરકાર હોવાથી, વિદ્વાન વકીલના મત મુજબ, સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૫ ના સંદર્ભમાં “કલેક્ટર” ની નિયુક્તિ માત્ર કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા જ આદેશિત થઈ શકતી હતી; જ્યારે, આ કેસના તથ્યોથી સ્પષ્ટ થાય છે કે રાજ્ય સરકારે તા. ૧૯.૮.૧૯૯૭ ના આદેશ દ્વારા વર્તમાન સંપાદન સાથે સંકળાયેલા તમામ હેતુઓ માટે

એસ.ડી.ઓ.-૨/લેન્ડ એકિવિઝિશન ઓફિસર/કલેક્ટર, જયપુરને "કલેક્ટર" તરીકે અધિકૃત કર્યા હતા. જમીન રેલ્વેના હિતાર્થે સંપાદિત કરવામાં આવી રહી હતી ત્યારે રાજ્ય સરકાર દ્વારા કલેક્ટરની આવી નિયુક્તિ કરવી, વિદ્વાન વકીલના મત મુજબ, રાજ્ય સરકારના અધિકારક્ષેત્રની સ્પષ્ટ બહાર હતી.

ત્રીજું, ભૂઅધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ પએ(૨) ના સંદર્ભમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ભૂઅધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૫ હેઠળની આક્ષેપો લેખિતરૂપે કલેક્ટરને કરવા પડે છે. અને યોગ્ય સરકારને અહેવાલ રજૂ કરતાં પહેલાં સંબંધિત વ્યક્તિઓને સાંભળવાની તક આપવાની ફરજ કલેક્ટરની જ છે. વિદ્વાન વકીલે જોરદાર દલીલ કરી હતી કે ભૂઅધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ પએ(૨) નું અર્થઘટન કરતાં, 'કલેક્ટર' શબ્દનો અર્થ કલમ ૩(સી) હેઠળ તેની વ્યાખ્યા સાથે સુસંગત રીતે તેમજ ભૂઅધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૩(ઈઈ) માં વ્યાખ્યાયિત "યોગ્ય સરકાર" શબ્દના સંદર્ભમાં કરવો જરૂરી છે. આ દ્રષ્ટિએ, વિદ્વાન વકીલની એવી રજૂઆત હતી કે જે "કલેક્ટર" સમક્ષ આક્ષેપો સંબોધિત થવાના હતા એટલું જ નહીં, પરંતુ જે કલેક્ટરે તે આક્ષેપો પર વિચારણા કરીને તેનો નિકાલ કરવાનો હતો, તે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિયુક્ત વ્યક્તિ હોવી જોઈએ હતી. અહીં, વિદ્વાન વકીલના કહેવા મુજબ, સ્વીકાર્ય રીતે પ્રશ્નાધીન જમીનના અધિગ્રહણ માટે રાજ્ય સરકારે "કલેક્ટર" ની જાહેરખબર કરી હતી. તેથી આક્ષેપોની પ્રાપ્તિ, તેમજ તેનો નિર્ધારણ, બંને એવાં સત્તાધિકારી દ્વારા કરવામાં આવેલ ગણવા યોગ્ય છે જેને આ બાબતમાં કોઈ અધિકારક્ષેત્ર ન હતું (ન તો આક્ષેપો સ્વીકારવાનો અને ન તો તે આક્ષેપોના સંદર્ભમાં યોગ્ય સરકારને અહેવાલ રજૂ કરવાનો).

ચોથું, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ભૂઅધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૬ હેઠળની ઘોષણા "યોગ્ય સરકાર" ના સંતોષના આધારે કરવાની હોય છે. અહીં પણ, ભૂઅધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૩(ઈઈ) માં આવેલ 'યોગ્ય સરકાર' શબ્દની વ્યાખ્યાના સંદર્ભમાં જોતા, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી

હતી કે માત્ર કેન્દ્ર સરકારનો જ સંતોષ મહત્વનો હતો, અને તે આધારે કેન્દ્ર સરકાર જ અનુમાનિત ઘોષણા (ભૂઅધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૬ હેઠળ કલ્પિત) જારી કરી શકતી હતી. અહીં, વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, સ્વીકાર્ય રીતે ૧૩.૧.૧૯૯૯ ના રોજ રાજ્ય સરકારે ભૂઅધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૬ હેઠળ ઘોષણા કરી હતી. તેથી એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે તેમાં કાયદેસર સત્તાનો કોઈ આધાર નહોતો.

પાંચમું, અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૭ હેઠળ, કલમ ૬ હેઠળ કલ્પાયેલ પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા પછી, "યોગ્ય સરકાર" (અથવા "યોગ્ય સરકાર" દ્વારા અધિકૃત કરાયેલ કોઈ અધિકારી) દ્વારા કલેક્ટરને "જમીનના અધિગ્રહણ માટે આદેશાત્મક કાર્યવાહી કરવા" દિશાનિર્દેશ આપવાનો હોય છે. અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, કલમ ૭ હેઠળ કલ્પાયેલ ઉપરોક્ત પ્રક્રિયા વર્તમાન અધિગ્રહણ કાર્યવાહી સંબંધે કેન્દ્ર સરકારને પણ સોંપવામાં આવી છે. તેથી, વર્તમાન અધિગ્રહણ કાર્યવાહી સંબંધે, અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૭ હેઠળ કલ્પાયેલ યોગ્ય કાર્યવાહી કરવા માટે કલેક્ટરને દિશાનિર્દેશ આપવાનો અધિકાર કેન્દ્ર સરકારનો હતો. વિવાદિત પ્રકરણના તથ્યોમાં, કારણ કે ઉપરોક્ત દિશાનિર્દેશ રાજસ્થાન સરકારે જારી કર્યો હતો, વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, તે અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૭ ની ફરજિયાત જોગવાઈનો ભંગ કરે છે.

છઠ્ઠું, અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલે સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૧૧(૧) ની પ્રથમ અને બીજી ઉપજોગવાઈઓ પર આધાર મૂક્યો, જેથી એવી દલીલ કરી શકાય કે સંપાદિત જમીનના સંદર્ભે એવોર્ડ તૈયાર કરતી વખતે, સંપાદિત જમીનનું વાસ્તવિક ક્ષેત્રફળ નક્કી કરતી વખતે, અને તે બદલ ચૂકવણી પગતર નક્કી કરતી વખતે, તેમજ આવા પગતરનું હિતધારક વ્યક્તિઓ વચ્ચે વહેંચણા કરતી વખતે, તે અંગેની સત્તા અને અધિકાર કલેક્ટરમાં નિહિત છે ("યોગ્ય સરકાર" ની પૂર્વ મંજૂરી સાથે). ફરીથી,

અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલની એવી દલીલ હતી કે ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત ઉપજોગવાઈઓનું મૂલવણ સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૩(સી) માં આવેલ "કલેક્ટર" શબ્દની વ્યાખ્યા તથા કલમ ૩(ઈઈ) હેઠળના 'યોગ્ય સરકાર' શબ્દના સંદર્ભમાં કરવું આવશ્યક હતું. તેમ કરતા, વિદ્વાન વકીલના મતે, અનિવાર્ય પરિણામ એવું નીકળે કે અભિપ્રેત "યોગ્ય સરકાર" કેન્દ્ર સરકાર છે. અને તે અનુસંધાને, તેમાં અભિપ્રેત કલેક્ટર પણ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિમાયેલ હોય એવો જ ગણાય. એવું દર્શાવવામાં આવ્યું કે સંદર્ભિત સંપાદન કાર્યવાહી માટે કલેક્ટરે કેન્દ્ર સરકારની નહીં પરંતુ રાજ્ય સરકારની મંજૂરી માંગી હતી. વધુમાં એવું પણ દર્શાવવામાં આવ્યું કે સંબંધિત કલેક્ટરની નિમણૂક રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવી હતી. ઉપરોક્ત કારણોસર (મુખ્યત્વે ઉપરોક્ત દલીલોમાં દર્શાવેલ તે જ આધાર પર), એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે વર્તમાન સંપાદન કાર્યવાહી સંપાદન અધિનિયમની જોગવાઈઓના આદેશનો સ્પષ્ટ ભંગ કરતી હતી. વિદ્વાન વકીલના મત મુજબ, ઉપરોક્ત તમામ નટપટીઓ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિમાયેલ કલેક્ટર દ્વારા અને કેન્દ્ર સરકારની પૂર્વ મંજૂરી ઉપર જ લેવાય તેવી હતી. વર્તમાન કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં આવી સ્થિતિ ન હોવાથી, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે વર્તમાન સંપાદન પ્રક્રિયા સંપાદન અધિનિયમની ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના આદેશનો સ્પષ્ટ ભંગ કરતી હતી.

સાતમું, કલમો ૧૨, ૧૩, ૧૩એ અને ૧૪ના સંદર્ભમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, તેમાં વપરાયેલો 'કલેક્ટર' શબ્દ અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૩(સી)ના સંદર્ભમાં જોવાનો હતો, કારણ કે વર્તમાન કેસના તથ્યો અનુસાર કલેક્ટરની નિમણૂક કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા થવાની હતી, અને તેથી તે માટેની કાર્યવાહી કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિમણૂક કરાયેલા કલેક્ટર દ્વારા જ અમલમાં મૂકાવાની આવશ્યકતા હતી. વર્તમાન કેસમાં, રાજ્ય સરકારે પોતાના તા. ૧૯.૮.૧૯૯૭ના આદેશ દ્વારા એસ.ડી.ઓ.-૧૧/જમીન અધિગ્રહણ કલેક્ટર, જયપુરને અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમો ૧૨, ૧૩, ૧૩એ અને ૧૪ હેઠળ કલ્પિત કાર્યો બજાવવાનો અધિકાર આપ્યો હતો. તેથી, વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, ઉપરોક્ત કાર્યવાહી

તે કરવા માટે કોઈ અધિકાર ન ધરાવતા વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવી હોવાથી, તે અધિકારક્ષેત્ર વિના કરવામાં આવેલી તથા અધિગ્રહણ અધિનિયમની ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘનમાં કરવામાં આવેલી માનવી જોઈએ.

આઠમું, વિદ્વાન વકીલના મતે, કલમો ૧૬, ૧૭(૧), ૧૭(૨), ૩૧(૩), ૪૦, ૪૧ અને ૪૯(૨) માં ઉલ્લેખિત 'યોગ્ય સરકાર' શબ્દનો અર્થ માત્ર કેન્દ્ર સરકાર જ થઈ શકે, રાજ્ય સરકાર નહીં. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે ઉપરોક્ત જોગવાઈઓને અમલમાં મૂકતી વખતે કેન્દ્ર સરકારને નિઃસંદેહ અવગણવામાં આવી હતી અને જણાવેલ જોગવાઈઓ હેઠળ કલ્પાયેલ તમામ જવાબદારીઓ રાજસ્થાન સરકારે જ વહન કરી હતી. ઉપર નોંધવામાં આવેલા તે જ કારણોસર, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે અધિગ્રહણ અધિનિયમની યોજના અત્યંત સ્પષ્ટ રીતે નિર્ધારિત કરે છે કે તેની હેઠળની જોગવાઈઓને કઈ રીતથી અમલમાં મુકવાની હતી. અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલના મતે, કારણ કે જમીન રેલવે માટે અધિગ્રહિત કરવામાં આવી રહી હતી, તેથી જવાબદારીઓ કેન્દ્ર સરકારે વહન કરવી જરૂરી હતી, જ્યારે વર્તમાન વિવાદમાં જમીનના અધિગ્રહણ અંગેની સમગ્ર કાર્યવાહી રાજ્ય સરકારે હાથ ધરી હતી.

૨૨. અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા મુદ્દા પર અમે વિચારપૂર્વક વિચારણા કર્યા બાદ, અમારા મત મુજબ સૌપ્રથમ તબક્કે વિધાનક્ષમતાના વિષયનું નિર્ધારણ કરવું આવશ્યક છે. જો આ રીતે કરાયેલ વિધાનક્ષમતાનું નિર્ધારણ સંસદના ક્ષેત્રમાં આવે, તો અનુમાનિત યોગ્ય સરકાર કેન્દ્રીય સરકાર ગણાશે. જ્યારે, જો વિધાનક્ષમતા રાજ્ય વિધાનમંડળોના ક્ષેત્રમાં આવે, તો વર્તમાન કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં યોગ્ય સરકાર રાજ્ય સરકાર ગણાશે. સુનાવણી દરમિયાન, વિધાનક્ષમતાના મુદ્દાની તપાસ કરતી વખતે, ભારતના બંધારણની સાતમી અનુસૂચિની સંઘ ચાદીની પ્રવેશ ૩૩, રાજ્ય ચાદીની પ્રવેશ ૩૬ અને સમવર્તી ચાદીની પ્રવેશ ૪૨ તરફ અમારું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું. ઉપરોક્ત તમામ પ્રવેશો અહીં નીચે ઉદ્ધૃત

કરવામાં આવે છે:

પ્રવેશ ૩૩ (યાદી ૧ માં, સાતમી અનુસૂચીની)

૩૩. સંઘના હેતુઓ માટે સંપત્તિનું અધિગ્રહણ અથવા માંગણી આધારે કબજો.

પ્રવેશ ૩૬ (સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૨ માં)

૩૬. યાદી ૧૧૧ની નોંધ જરની જોગવાઈઓને આધિન રહી, સંઘના હેતુઓ સિવાયની મિલ્કતનું અધિગ્રહણ અથવા માંગણી આધારે કબજો લેવું.

પ્રવેશ ૪૨ (સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૧૧૧ માં)

૪૨. મિલ્કતનું અધિગ્રહણ અને રિક્વિઝિશન.

આગળ વધતા પહેલાં, એ દર્શાવવું સંબંધિત રહેશે કે પ્રવેશિકા ૩૩ અને ૩૬ (અનુક્રમે સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૧ અને ૨ માં) સંવિધાન (સાતમો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ દ્વારા કાઢી નાખવામાં આવી હતી. અને ઉપરોક્ત બે પ્રવેશિકાઓના સ્થાને, પ્રવેશિકા ૪૨ (સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૩ માં) પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવી હતી (એ જ સંવિધાનિક સુધારા દ્વારા). ઉપરોક્ત પ્રતિસ્થાપન પહેલાં, યાદી ૩ માં પ્રવેશિકા ૪૨ નીચે મુજબ હતી:

પ્રવેશ ૪૨ (સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૩ માં), તેના પ્રતિસ્થાપન પહેલાં: .

૪૨. સંઘ અથવા રાજ્યના હેતુસર અથવા અન્ય કોઈ જાહેર હેતુસર સંપાદિત કરવામાં આવેલી અથવા આવશ્યકતા માટે કબજે લેવામાં આવેલી મિલ્કત માટેનું વળતર કયા સિદ્ધાંતોના આધારે નક્કી કરવાનું રહેશે, અને તેવું વળતર કયા સ્વરૂપમાં અને કઈ રીતથી આપવાનું રહેશે.

૨૩. સાતમી અનુસૂચીની ત્રણ અલગ-અલગ યાદીઓમાં આવતી ઉપરોક્ત ત્રણ પ્રવેશિકાઓનો વ્યાપ અને અસરની તપાસ આ અદાલતની બંધારણીય પીઠ દ્વારા સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે વિ. અલી ગુલશન, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૫ એસ.સી. ૮૧૦ માં કરવામાં આવી હતી. ઉદ્ભવેલો પ્રશ્ન અને તેના પર આપવામાં આવેલ નિર્ધારણ નીચે ઉતારવામાં આવે છે: "૨. ન્યાયમૂર્તિ ટેન્ડોલકર, જે. સમક્ષ અરજદારની સુનાવણી દરમિયાન, જે હેતુ માટે માંગણી

કરવામાં આવી હતી તે અધિનિયમના અર્થમાં "જાહેર હેતુ" હોવાનું માન્ય રાખીને રાજ્ય સફળ રહ્યું હતું. પરંતુ, અપીલમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું કે, માંગણી જાહેર હેતુ માટે હોવા છતાં, માંગણીનો આદેશ અમાન્ય હતો, કારણ કે જાહેર હેતુ સંઘનો હેતુ અથવા રાજ્યનો હેતુ એમ પૈકીનો કોઈ એક હોવો આવશ્યક છે, અને આ વિશેષ કેસમાં વિદેશી કોન્સ્યુલર સ્ટાફના એક સભ્યને રહેઠાણ પૂરું પાડવા માટે આવાસની જરૂરિયાત હોવાથી તે સંઘનો હેતુ હતો, જે રાજ્યની સત્તાઓના વ્યાપની બહાર આવતો હતો.

XXX XXX XXX

૫. સંપત્તિની માંગણી કરવા અથવા તેનું અધિગ્રહણ કરવા માટેની સત્તાનું અંતિમ સ્ત્રોત બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧ માં આવેલું છે. માંગણી અથવા અધિગ્રહણ જાહેર હેતુ માટે હોવું જોઈએ અને તેના બદલામાં વળતર હોવું આવશ્યક છે. આ અનુચ્છેદ સંઘીય વિધાન અને રાજ્ય વિધાન બંને પર સમાન બળથી લાગુ પડે છે. બંધારણની સાતમી અનુસૂચિની સૂચિ ૧ અને સૂચિ ૨ માંના ક્રમાંક ૩૩ અને ૩૬ અનુક્રમે સંસદ અને રાજ્ય વિધાનમંડળોને તે સંબંધે કાયદા બનાવવાની સત્તા આપે છે.

૬. બોમ્બે વડી અદાલતના વિદ્વાન અપીલીય ન્યાયાધીશોએ જે તર્કના આધારે પોતાનો નિષ્કર્ષ પહોંચાડ્યો, તે સંક્ષેપમાં આ છે. એવો કોઈ જાહેર હેતુ હોઈ શકે નહીં, જે સંઘનો હેતુ અથવા રાજ્યનો હેતુ ન હોય. સંબંધિત કાનૂન હેઠળ વિચારણા માટે ફક્ત આ જ બે શ્રેણીઓ છે, કારણ કે આ વિશિષ્ટ પરિપ્રેક્ષ્યમાં "કોઈ અન્ય હેતુ" શબ્દોને "રાજ્યના હેતુ" સાથે એજસ્ટેમ જેનરિસ રીતે વાંચવા યોગ્ય છે. વિદેશી વાણિજ્યદૂતાવાસના કર્મચારીના એક સભ્ય માટે રહેઠાણની જોગવાઈ કરવી એ "સંઘનો હેતુ" છે અને "રાજ્યનો હેતુ" નથી.

૭. બંને દૃષ્ટિકોણોના સંબંધમાં અમે આ અભિપ્રાયને યથાવત્ રાખવામાં અસમર્થ છીએ. સંઘ વિધાન સૂચિમાં પ્રવેશ ૩૩ (સૂચિ ૨) નો સંબંધ

“સંઘના હેતુઓ માટે સંપત્તિનું અધિગ્રહણ અથવા આવશ્યક કબજો” સાથે છે. રાજ્ય સૂચિમાં પ્રવેશ ૩૬ (સૂચિ ૩) નો સંબંધ “સંપત્તિનું અધિગ્રહણ અથવા આવશ્યક કબજો, પરંતુ સંઘના હેતુઓ માટે નહિ, અને સૂચિ ૩ ના પ્રવેશ જર ની જોગવાઈઓને આધીન” સાથે છે. સમવર્તી વિધાન સૂચિના પ્રવેશ જર (સૂચિ ૩) માં “સંઘ અથવા રાજ્યના હેતુ માટે અથવા અન્ય કોઈ જાહેર હેતુ માટે” એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

ત્રણ મુદ્દાઓને એકત્રિત રીતે વાંચતાં, એ પૂરતું સ્પષ્ટ થાય છે કે વિચારાધીન “હેતુ” ની શ્રેણીઓ સંખ્યામાં ૩ છે, એટલે કે, સંઘ હેતુ, રાજ્ય હેતુ અને અન્ય કોઈપણ જાહેર હેતુ. રાજ્યનો દરેક હેતુ અથવા સંઘનો દરેક હેતુ જાહેર હેતુ જ હોવો જોઈએ, છતાં એવી પરિસ્થિતિઓનું કલ્પન કરવું સરળ છે જેમાં અધિગ્રહણ અથવા આવશ્યક કબજાની કાર્યવાહીનો હેતુ આ બન્નેમાંથી કોઈ એક ન હોય, પરંતુ જાહેર હેતુ હોય. ખાનગી ઉપકારકોએ હોસ્પિટલો અથવા શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના નિર્માણ માટે જગ્યાઓનું અધિગ્રહણ કરવું જાહેર હેતુ ગણાશે, ભલે તે કડક અર્થમાં રાજ્ય હેતુ અથવા સંઘ હેતુ ન ગણાતું હોય.

જ્યારે આપણે રાજ્ય હેતુ અથવા સંઘ હેતુ વિશે વાત કરીએ છીએ, ત્યારે આપણે જાહેરજનતા અથવા જાહેરજનતાના કોઈ વિભાગના હિત માટે નિર્ધારિત કાર્યો કરવા રાજ્ય અથવા સંઘ પર મૂકવામાં આવેલી ફરજો અને બાધ્યતાઓનો વિચાર કરીએ છીએ. જ્યાં રાજ્ય ઉપયોગિતામૂલક સંસ્થાઓ અથવા જાહેર કલ્યાણને હૃદયસ્થાને ધરાવતી યોજનાઓના અસ્તિત્વમાં આવવાનું સુગમ બનાવવા માટે સંપત્તિનું અધિગ્રહણ કરે છે અથવા તેની માંગણી કરે છે, તેવા કિસ્સાઓ ઉપરોક્ત ત્રીજી શ્રેણીમાં આવશે.

૮. અતિ આદર સાથે, અમને એવું કહેવું ફરજિયાત બને છે કે “કોઈ અન્ય જાહેર હેતુ” શબ્દોને એવો જાહેર હેતુ, જે રાજ્યનો પણ હેતુ હોય, એટલા સુધી મર્યાદિત ગણાવીને જે પરિણામે પહોંચવા માટે નીચલી અદાલતમાં અપનાવવામાં આવેલ તર્ક છે, તેનો બહુ ઓછો ઉપયોગી પ્રયોગ થાય છે. એ હકીકતથી પર કે આ નિયમને સંકુચિત મર્યાદાઓમાં જ સીમિત રાખવો જોઈએ, અને સામાન્ય

અથવા વ્યાપક શબ્દોને, જો તેમની મનોવ્યાસિ સ્પષ્ટપણે મર્યાદાત્મક ન હોય, તો તેમનો પૂર્ણ અને સ્વાભાવિક અર્થ આપવો જોઈએ, એ પણ આવશ્યક છે કે આ નિયમ લાગુ કરી શકાય તે પહેલાં કોઈ સ્પષ્ટ વર્ગ હોવો જોઈએ, અને તેમાં એકથી વધુ પ્રજાતિઓનો સમાવેશ થતો હોવો જોઈએ.

જો પ્રશ્નાધીન અધિનિયમમાં આવેલા "કોઈપણ અન્ય જાહેર હેતુ" શબ્દોનો ઉપયોગ માત્ર રાજ્ય હેતુનો જ અર્થ કરવા માટે કરવામાં આવ્યો હોય, તો તેઓ માત્ર નિર્ણયક વધારાના શબ્દો બની જાય; શક્ય હોય તેટલી હદ સુધી અદાલતોએ આવી વ્યાખ્યા સામે ઝોક રાખવો જોઈએ.

૯. જો સ્વીકારી લેવાય કે કાયદો માત્ર બે હેતુઓનો જ વિચાર કરે છે, એટલે કે, રાજ્ય હેતુ અને સંઘ હેતુ, તો પણ વિદેશી વાણિજ્યદૂતાવાસના કર્મચારીઓ માટે આવાસની વ્યવસ્થા કરવી સંઘ હેતુ છે અને રાજ્ય હેતુ નથી, તે કેવી રીતે કહેવાય તે સમજવું મુશ્કેલ છે. સંઘ ચાટીમાં પ્રવેશ ૧૧ માં "રાજદ્વારી, વાણિજ્યદૂતીય અને વેપારી પ્રતિનિધિત્વ" પાર્લામેન્ટની વિધાનાત્મક સત્તાના ક્ષેત્રમાં આવતા વિષયો પૈકીના એક તરીકે નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે, અને બંધારણના કલમ ૭૩ હેઠળ, સંઘની કાર્યપાલક સત્તા આવા તમામ વિષયો સુધી વિસ્તરશે.

એવું કહેવું મુશ્કેલથી પણ શક્ય છે કે વિદેશી કોન્સ્યુલેટના સ્ટાફના સભ્ય માટે એક ઓરડો પ્રાપ્ત કરવો એટલે કોન્સ્યુલર પ્રતિનિધિત્વ માટે જોગવાઈ કરવી થાય, અને તેથી તે સંઘનો એવો હેતુ બને છે જેના વિષયમાં રાજ્ય કાયદો બનાવી શકતું નથી. પ્રતિવાદીના વકીલ શ્રી રાજિન્દર નરાઈન દ્વારા આ સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું કે કોન્સ્યુલેટના સ્ટાફ માટે નિવાસની જોગવાઈ કરવાની કોઈ ફરજ સંઘ પર મૂકવામાં આવેલી નથી, અને જ્યારે આપણે એ યાદ રાખીએ કે આધુનિક સમયમાં કોન્સુલની નિયમિત ફરજો તે જે રાજ્યનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે તેના હિતોની રક્ષા કરવી

અને તેના વેપારી કારોબારોને પ્રોત્સાહન આપવું છે, તથા તેની સત્તાઓ, વિશેષાધિકારો અને મુકિતો રાજદૂતની સત્તાઓ, વિશેષાધિકારો અને મુકિતો સમાન નથી, ત્યારે આવું જ હોવું જોઈએ.

જે રાજ્યએ તેને નિયુક્ત કર્યો છે તે રાજ્યનો, અને જે રાજ્યમાં તે સ્થિત છે તે રાજ્ય સાથેનો, વેપાર અને વાણિજ્ય તેનો મુખ્ય વિષય છે. બોમ્બે રાજ્યને મુખ્યત્વે પોતાના વેપાર અને વાણિજ્યમાં તથા રાજ્યની અંદર કાર્યરત વિદેશી કોન્સુલ દ્વારા તેની ફરજોનું કાર્યક્ષમ પાલન થાય તેમાં રસ છે. આ કેસમાં જે હેતુ માટે માંગણી કરવામાં આવી હતી, તેને અમે સંઘના હેતુ કરતાં રાજ્યના હેતુ તરીકે વધુ માનવા તરફ ઝુકાવ રાખીએ છીએ.

• ૧૦. કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં, જેમ અગાઉથી જ દર્શાવવામાં આવ્યું છે, "અન્ય જાહેર હેતુ" એક સ્વતંત્ર વર્ગ છે જેના માટે બોમ્બે રાજ્ય કાયદેસર વ્યવસ્થા કરી શકે છે, કારણ કે સંઘના હેતુઓ સિવાય સંપત્તિનું અધિગ્રહણ અથવા આવશ્યક કબજો લેવું રાજ્ય યાદીની મુદ્દા ૩૬ હેઠળ તેની સક્ષમતાની અંદર આવે છે.

૧૧. સંકળાયેલા પ્રશ્નને જોવાનો એક અન્ય દૃષ્ટિકોણ પણ છે. કોઈ ઉપક્રમના ત્રણ ભિન્ન પાસાં અથવા પરિબળો હોઈ શકે છે, અને તે રાજ્યના હેતુ, સંઘના હેતુ તેમજ સામાન્ય જાહેર હેતુની સેવા કરી શકે છે. ભલે કોઈ વ્યક્તિ કાઉન્સિલરના એક સભ્યને રહેઠાણ પૂરું પાડવા માટેના એક ઓરડાની માંગણીને સંઘના હેતુને સંબંધિત માને, તો પણ તે જરૂરી નથી કે તે રાજ્યનો હેતુ અથવા સામાન્ય જાહેર હેતુ રહેવાનું બંધ કરી દે. આ દૃષ્ટિએ પણ, વર્તમાન કેસમાં કરાયેલ માંગણી માન્ય રીતે કરવામાં આવી હતી એમ ઠરાવવું જ જોઈએ."

(ભાર અમારો છે)

જાહેર હેતુના સંદર્ભમાં (અધિગ્રહણ કાર્યવાહી સાથે સંબંધિત) તેના નિર્ધારણમાં, ઉપર અહીં ઉલ્લેખિત ચુકાદામાં આ અદાલતે સ્પષ્ટપણે ઠરાવ્યું હતું કે જાહેર હેતુ કેન્દ્રીય સરકાર સાથે સંબંધિત હોઈ શકે છે; વૈકલ્પિક રીતે, તે રાજ્ય સરકાર સાથે સંબંધિત પણ હોઈ શકે છે. ઉપરોક્ત બે વિકલ્પો ઉપરાંત,

ત્રીજો એક વિકલ્પ પણ છે, એટલે કે, એવી પરિસ્થિતિ જેમાં જાહેર હેતુ સામાન્ય જાહેર હેતુ હોય, જે ન તો માત્ર કેન્દ્રીય સરકાર સાથે વિશિષ્ટ રીતે સંબંધિત હોય અને/

અથવા સંપૂર્ણપણે રાજ્ય સરકાર સાથે સંબંધિત. ત્રીજો વિકલ્પ એવી પરિસ્થિતિ હશે કે જેમાં પ્રશ્નગ્રસ્ત કારણ એક સામાન્ય જાહેર હેતુને આગળ વધારે છે અને તે સંઘ તથા રાજ્ય, બંનેના કારણ સાથે સંબંધિત છે.

૨૪. આ બાબતનો ઉલ્લેખ કરવો પ્રાસંગિક રહેશે કે આ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે વિ. અલી ગુલશન (ઉપરોક્ત) મામલે આપેલો ચુકાદો અપીલકર્તાઓ તરફના વિદ્વાન વકીલે અમારા ધ્યાન પર લાવ્યો હતો. એવું કરવા પાછળનો હેતુ એ હતો કે અમે મુદ્દાની યોગ્ય દૃષ્ટિકોણથી તપાસ કરી શકીએ. તે માટે અપીલકર્તાઓ તરફના વિદ્વાન વકીલે દર્શાવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત ચુકાદાથી જાહેર કરાયેલ કાયદો બંધારણ (૭મો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ દ્વારા નકારવામાં આવ્યો, જેણે ૩૩ અને ૩૬મી એન્ટ્રીઓ (અનુક્રમે ૭મી અનુસૂચીની યાદી ૧ અને ૨માં) રદ કરી અને ૪૨મી એન્ટ્રી (૭મી અનુસૂચીની યાદી ૩માં) સ્થાને મૂકી.

૨૫. કોઈપણ અંતિમ નિર્ધારણ નોંધતાં પહેલાં, હવે અમે અપીલકર્તાઓના આગ્રહે ઉલ્લેખિત ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ. અલ્લાહાબાદ વડી અદાલતે બાલક અને અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ અલ્લાહાબાદ ૨૦૮ માં આપેલા નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત ચુકાદાના તથ્યો હાલ હસ્તગત વિવાદ સાથે લગભગ સમાન છે. ઉલ્લેખિત ચુકાદામાંથી અમારું ધ્યાન નીચે મુજબના અવલોકનો તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું:

"૬. હવે હું રિટ અરજીના ગુણદોષોની ચર્ચા કરું છું. શ્રી એસ.સી. ખરેનો મુખ્ય દાવો એવો છે કે સંપાદન કાર્યવાહી સંઘના હેતુ માટે છે. સંપાદન કાર્યવાહી શરૂ કરવી રાજ્ય સરકાર માટે ખુદી નહોતી. આક્ષેપિત જાહેરનામાઓમાં ઉલ્લેખ છે કે નોર્થ ઇસ્ટર્ન રેલવે હેડ-ક્વાર્ટર્સ યોજનાના સંબંધમાં સ્ટાફ ક્વાર્ટર્સના નિર્માણ માટે જમીન

સંપાદિત કરવામાં આવી રહી છે. આ સંઘનો હેતુ છે. પરંતુ પ્રતિવાદી પક્ષકારોની તરફથી એવો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે કે રાજ્ય સરકારને સંઘના હિતાર્થે જમીન સંપાદિત કરવાની સત્તા છે.

)()()()()()()()()()

૧૩. અમારે વિચારવું છે કે ૧૯૫૨ની જાહેરનામાને ભારતના રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા કરવામાં આવેલ આદેશ ગણાવી શકાય કે નહીં, જો કે તે જાહેરનામું કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા જારી કરવામાં આવ્યું હોવાનું દર્શાવે છે. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૫૩ હેઠળ, સંઘની કાર્યપાલક સત્તા રાષ્ટ્રપતિમાં નિવિષ્ટ રહેશે અને તે સંવિધાન અનુસાર રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા સીધી રીતે અથવા તેમના આધીન અધિકારીઓ મારફતે ઉપયોગમાં લેવામાં આવશે. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૭૭ ની ખંડ (૧) અનુસાર, ભારત સરકારની તમામ કાર્યપાલક કાર્યવાહી રાષ્ટ્રપતિના નામે લેવામાં આવી હોવાનું વ્યક્ત કરવામાં આવશે. આ અનુચ્છેદ હેઠળ, ભલે કાર્યવાહી કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા કરવામાં આવે, સંબંધિત આદેશ રાષ્ટ્રપતિના નામે જારી થવો જોઈએ. સંવિધાનમાં મને તેનો વિપરીત સિદ્ધાંત ક્યાંય મળતો નથી. એવી કોઈ જોગવાઈ નથી કે રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા જારી થનારા આદેશો કેન્દ્ર સરકારના નામે જારી થઈ શકે. અમે જોયું છે કે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૮ ની ખંડ (૧) હેઠળ, પોતાની ફરજો રાજ્ય સરકારને સોંપી શકે તે રાષ્ટ્રપતિ જ છે. સંવિધાનમાં એવું સૂચવતું કશું નથી કે અનુચ્છેદ ૨૫૮ ના હેતુઓ માટે કેન્દ્ર સરકાર રાષ્ટ્રપતિની તરફથી કાર્ય કરી શકે. એ સાચું છે કે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૭૪ હેઠળ રાષ્ટ્રપતિને મંત્રિમંડળની સહાય મળે છે. મંત્રિમંડળ માટે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળ આદેશ જારી કરવા બાબતે રાષ્ટ્રપતિને સલાહ આપવી ખુલ્લી હતી. પરંતુ અંતે આદેશ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા, અથવા રાષ્ટ્રપતિના નામે, જારી થવો આવશ્યક હતો. હાલના કેસમાં, ૧૯૫૨નું જાહેરનામું કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા જારી કરવામાં આવ્યું હતું, રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા નહીં. હું શ્રી ખરે સાથે સંમત છું કે તારીખ ૨૯-૩-

૧૯૫૨નું જાહેરનામું સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળ સત્તા સોંપતું માન્ય જાહેરનામું નથી. ૧૯૫૨ના જાહેરનામાએ રાજ્ય સરકારને સંઘ સરકારની તરફેથી અધિનિયમ હેઠળ કાર્યવાહી કરવાની સત્તા આપેલી નહોતી. આવી કોઈ સત્તા સોંપણીના અભાવે, હાલના કેસમાં કાર્યવાહી યોગ્ય સરકાર (કેન્દ્ર સરકાર) દ્વારા કરવામાં આવવી જોઈએ હતી. રાજ્ય સરકાર માટે અધિનિયમની કલમો ૪ અને ૬ હેઠળ સંઘ સરકારની તરફેથી જાહેરનામા જારી કરવું ખુદ્દું નહોતું. ૧૧૩.૭૮ એકર વિસ્તાર સંબંધિત તારીખ ૨-૩-૫૯ અને ૧૬-૪-૫૯ ના બંને જાહેરનામા અમાન્ય છે. સત્તાધિકારીઓએ આ જાહેરનામાઓના બળે અરજદારોને કબજામાંથી બહાર કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. જો સત્તાધિકારીઓએ અરજદારોને અગાઉથી કબજામાંથી બહાર કર્યા હોય, તો અરજદારોને ફરી કબજો પરત અપાવવાનો તેઓ હકદાર છે. અરજી અંશતઃ સફળ થતી હોવાથી, પક્ષકારોને પોતપોતાના ખર્ચ પોતે જ વહન કરવા માટે નિર્દેશિત કરી શકાય.

(ભાર અમારા તરફથી છે)

અપીલકર્તાઓ તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલનો જોરદાર દાવો એવો હતો કે, અલાહાબાદ વડી અદાલતે ભારતના બંધારણની સંબંધિત જોગવાઈઓનો યોગ્ય સંદર્ભ લઈ અધિગ્રહણ અધિનિયમની જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કર્યું હતું. વિદ્વાન વકીલે તે મુજબ રજૂઆત કરી કે, ઉલ્લેખિત ચુકાદામાં નોંધાયેલા કાનૂની/બંધારણીય નિષ્કર્ષો સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે, હાલના પ્રકરણમાં અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૪ અને ૬ હેઠળ અનુક્રમે સૂચના અને ઘોષણા બહાર પાડવાનો અધિકારક્ષેત્ર માત્ર કેન્દ્રીય સરકારને જ હતો.

(૨) ગોવાની રાજ્ય વિ. રામદાસ થાનુ દેસાઈ અને અન્ય, ૨૦૦૯(૧) એમ.એચ.એલ.જે. ૨૪૧ માં બોમ્બે વડી અદાલતે આપેલા નિર્ણયમાંથી નીચે ઉદ્ધૃત કરાયેલા અનુચ્છેદોનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. અહીં પણ, વડી અદાલત સમક્ષનો વિવાદ વર્તમાન કેસમાં રહેલા વિવાદ સમાન હતો.

૫. જેમ ઉપર પહેલેથી જ જોવામાં આવ્યું છે, એકવાર આ બાબત વિવાદિત નથી કે અધિગ્રહણ શેલ્વોના ખાતે રેલવે લાઇન અને માલવહન હેન્ડલિંગ ટર્મિનલના નિર્માણના હેતુ માટે દક્ષિણ પશ્ચિમ રેલવે માટે છે અને સમગ્ર અધિગ્રહણ ખર્ચ પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ અને ૫ દ્વારા વહન કરવામાં આવશે, તો તે સ્પષ્ટ અર્થ આપે છે કે અધિગ્રહણ સંઘ માટે છે અને, તેથી, આવા અધિગ્રહણ માટે કાર્યવાહી આરંભ કરવા યોગ્ય સરકાર કેન્દ્ર સરકાર જ છે.)()() ()()() ()()() (

૭. અમારા વિચારપૂર્વકના મતાનુસાર, પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ અને ૪ તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલ દલીલ સ્વીકારવી મુશ્કેલ છે. ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૪ સ્પષ્ટપણે યોગ્ય સરકારને અધિગ્રહણ કાર્યવાહી શરૂ કરવા માટે પહેલ કરવાની આવશ્યકતા રાખે છે અને કલમ ૩(ઈઈ) એ જમીનના અધિગ્રહણનો જે હેતુ વિચારવામાં આવ્યો હોય તે ધ્યાનમાં રાખીને યોગ્ય સરકાર કોણ હશે તે નિર્દિષ્ટ કરે છે. હાલના મામલામાં, જેમ ઉપર અગાઉ જોઈ ચૂક્યા છીએ, સૂચનાને સંલગ્ન અનુસૂચિમાં દર્શાવેલી જમીનનું અધિગ્રહણ દક્ષિણ પશ્ચિમ રેલવે માટે રેલવે લાઇન અને માલ હેન્ડલિંગ ટર્મિનલના નિર્માણના હેતુસર છે. પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ અને ૪ તરફથી કરવામાં આવેલી દલીલો એવી રેલવે લાઇન અને ટર્મિનલના નિર્માણથી સ્થાનિક રહેવાસીઓને થનાર લાભો સાથે સંબંધિત છે, જમીન જે હેતુસર અધિગ્રહિત કરવાની માંગવામાં આવી છે તે હેતુ સાથે નહીં. ગોવામાં અસરગ્રસ્ત વિસ્તારમાંના રહેવાસીઓએ પરિણામે જે લાભો માણવાના હોય તે કોઈ નિશ્ચિત જમીન કયા હેતુસર અધિગ્રહિત કરવાની છે તે હેતુ નથી. જો પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ અને ૪ તરફથી રજૂ કરાયેલ દલીલ સ્વીકારવામાં આવે, તો રેલવે લાઇન બિછાવવા માટે વપરાતી અને નિર્વિવાદ રીતે ભારત સંઘની માલિકીની જે જમીન છે, તે પણ કોઈ અન્ય હેતુની શ્રેણીમાં આવી જશે. કલમ ૩(ઈઈ) હેઠળ "યોગ્ય સરકાર" શબ્દસમૂહની વ્યાખ્યા આપવાના પાછળ એવો વિધાનિક આશય નથી.

૮. કલમ ૪ સાથે કલમ ૩સીલ વાંચતાં, યોગ્ય સરકાર તે સરકાર છે, જે

પોતાના હેતુ માટે જમીન સંપાદિત કરવાનો નિર્ણય લે છે. વર્તમાન કેસમાં, રાજ્ય સરકારના પ્રસ્તાવના અનુસંધાને, પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ અને ૫ દ્વારા બાંધવામાં અને જાળવવામાં આવનાર ટર્મિનલના નિર્માણ માટે નિશ્ચિત જમીન સંપાદિત કરવાનો નિર્ણય સંઘ સરકાર અને તેના રેલવે વિભાગનો હતો, તે બાબત વિવાદાસ્પદ નથી; તેથી, એ જ શ્વાસમાં એવું કહી શકાય નહીં કે આ સંપાદન અન્ય કોઈ હેતુ માટે પણ છે. સંપાદનનો હેતુ જાહેરનામામાં સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવવામાં આવ્યો છે. એકવાર ઉક્ત જાહેરનામામાં નિશ્ચિત હેતુ દર્શાવવામાં આવ્યો હોય, ત્યારબાદ સોગંદનામા દ્વારા એવું કહેવાનો પ્રયત્ન થઈ શકતો નથી કે વાસ્તવિક હેતુ જાહેરનામામાં પ્રગટ કરાયેલા હેતુથી કંઈક ભિન્ન છે; તેમજ જમીન સંપાદનના કારણે સ્થાનિક વિસ્તારના રહેવાસીઓને પ્રાપ્ત થઈ શકતા વધારાના લાભોને પણ તે હેતુ તરીકે ગણાવી શકાય નહીં, જેના માટે જમીન સંપાદિત કરવામાં આવવાની માંગ કરવામાં આવી છે.

૯. ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે કે કલમ ૪ હેઠળની સૂચના જારી થયા પછી, હિતસંબંધી પક્ષકારોને આવી સૂચના સામે વાંધો ઉઠાવવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે અને તે સંદર્ભે કલેક્ટર પર આ વાંધાઓ સાંભળવાની તથા યોગ્ય સરકારને અહેવાલ રજૂ કરવાની ફરજ નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે; અને આવા અહેવાલો પર વિચારણા કર્યા બાદ, યોગ્ય સરકાર દ્વારા યોગ્ય નિર્ણય લેવો આવશ્યક બને છે, જેનો પરિપાક કલમ ૬ હેઠળની જાહેરાતના સ્વરૂપે થવો જોઈએ. કલમો ૪, ૫, ૫એ અને ૬ માં સ્પષ્ટપણે યોગ્ય સરકાર તથા જમીન સંપાદિત કરવાની આવશ્યકતા અંગે તેના સંતોષનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. એક વાર એ બાબત વિવાદિત નથી કે જમીનના પ્રસ્તાવિત સંપાદનનો હેતુ રેલવે ટર્મિનલ માટેનો છે, જે પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ અને ૫ દ્વારા તેમના પોતાના ખર્ચે બાંધવામાં આવવાનો છે અને તેમની દ્વારા જાળવવામાં આવવાનો છે, અને એવો ટર્મિનલ

રેલવે સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓ માટે, એટલે કે કાર્ગીટકથી ગોવા સુધી રેલવે દ્વારા પરિવહન કરાયેલ અચસ્કના ઉતારકામ માટે ઉપયોગમાં લેવાવાનો છે, ત્યારે એવું કહી શકાય નહિ કે જમીન કોઈ અન્ય હેતુ માટે સંપાદિત કરવામાં આવી રહી છે. એવું ઠરાવવું આવશ્યક છે કે જમીન સંઘના હેતુ માટે સંપાદિત કરવાની માંગ કરવામાં આવી રહી છે.

૧૦. જમીન સંઘ માટે અધિગ્રહિત કરવાની માંગ કરવામાં આવી હોવા છતાં, વિવાદિત નથી કે સંબંધિત અધિગ્રહણ કાર્યવાહી અંગે રાજ્ય સરકાર પોતે યોગ્ય સરકાર હોવાનો દાવો કરે છે. સ્પષ્ટ છે કે, આવા અધિગ્રહણના હેતુ માટે યોગ્ય સરકાર બનવાનો તેને કોઈ અધિકાર પ્રાપ્ત નથી. તેથી.

સૂચના અને ઘોષણા કાયદાની દૃષ્ટિએ અમાન્ય ઠરાવવાની છે.

)()()()()()()()()()

૧૨. જ્યારે ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૩(ઈઈ) સાથે વાંચવામાં આવતી કલમો ૪ અને ૬ હેઠળ સમાવિષ્ટ વૈધાનિક જોગવાઈઓ સ્પષ્ટ રીતે એવું પ્રદાન કરે છે કે સંઘના હેતુસર સંપાદનના કેસોમાં યોગ્ય સરકાર કેન્દ્ર સરકાર હશે, ત્યારે કાર્યપાલક સત્તાનો ઉપયોગ ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળ સમાવિષ્ટ ઉક્ત વૈધાનિક જોગવાઈઓનું અતિક્રમણ કરે તેવી રીતે કરવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં. અરજદારોનો આ દાવો ન્યાયસંગત છે કે કાર્યપાલક સત્તા હંમેશા વિધાન સત્તાને આધીન રહે છે. તે હંમેશા વૈધાનિક જોગવાઈને આધીન હોય છે અને તેને વિધાન સત્તા સમક્ષ નમવું પડે છે. માત્ર સમવર્તી યાદીમાં પ્રવેશ ક્રમાંક ૪૨નો સમાવેશ થયો છે, જે સંઘ અને રાજ્યના હેતુસર અથવા અન્ય કોઈ જાહેર હેતુસર સંપાદિત કરાયેલ અને માંગણી હેઠળ લેવામાં આવેલી મિલકત માટે વળતર નક્કી કરવા અંગેના સિદ્ધાંતો તથા એવું વળતર કયા સ્વરૂપે અને કઈ રીતથી આપવામાં આવે તે અંગે કહે છે, એટલા માત્રથી જ કાર્યપાલકને કેન્દ્રિય કાયદેસરની વ્યવસ્થામાં કરાયેલી જોગવાઈઓના વિરુદ્ધ કાર્ય કરવાની સત્તા પ્રાપ્ત થતી નથી. એ બાબત

વિવાદાસ્પદ હોઈ શકે નહીં કે ઉક્ત અધિનિયમ ભારતના સ્વતંત્રતા પૂર્વે ઘડવામાં આવ્યો હતો. જોકે, તે જ અધિનિયમને ૧૯૫૦ના અનુરૂપણ આદેશની શરતો અનુસાર અનુરૂપ બનાવવામાં આવ્યો હતો અને તેથી, તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૨ના પરંતુક હેઠળ આવેલા ઉક્ત અભિવ્યક્તિના અર્થમાં સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદો છે.

)()()()()()()()()()

૧૮. તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જમીનનું અધિગ્રહણ સંઘના હેતુ માટે અને કેન્દ્રીય સરકારના ખર્ચે થતું હોવા છતાં, ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ રાજ્ય સરકારે પોતે યોગ્ય સરકાર હોવાનો દાવો કરીને જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ કરીને અધિગ્રહણની પ્રક્રિયા પ્રારંભ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો.

કાયદાની હાલની સ્થિતિ અનુસાર, સંઘના હેતુ માટેનું અધિગ્રહણ રાજ્ય સરકાર દ્વારા ત્યારે સુધી આરંભી શકાય નહીં, જ્યાં સુધી તે બાબતમાં સત્તાનું વિશિષ્ટ પ્રતિનિધિકરણ કરવામાં આવ્યું ન હોય, અને હાલના કેસમાં આપું કોઈ પ્રતિનિધિકરણ કરવામાં આવેલું નથી. "અતએવ, અરજદારો તરફથી યથાર્થ રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે તેમ, વિવાદિત જમીન સંબંધે રાજ્ય સરકાર દ્વારા કલમ ૪ હેઠળ જારી કરાયેલ અધિસૂચના અને કલમ ૬ હેઠળ કરવામાં આવેલી જાહેરાત કાયદેસર રીતે અમાન્ય છે અને તેને રદ કરવામાં આવવી યોગ્ય છે."

(ભાર અમારા તરફથી
આપવામાં આવ્યો છે)

સી અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ મુદ્દાનો બોમ્બે વડી અદાલત દ્વારા પણ યોગ્ય રીતે નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે, અને વર્તમાન વિવાદનો નિર્ણય કરતી વખતે આ અદાલતે પણ તે જ અભિગમને માન્યતા આપવી જોઈએ.

(૩) મેસર્સ. તિન્સુકિયા ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન લિ. વિ. સ્ટેટ ઓફ આસામ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૧ આસામ ૧૩૩ પર પણ

આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આસામ વડી અદાલતની પૂર્ણ ખંડપીઠે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું :

"૩. અરજદાર તરફથી કરવામાં આવેલી રજૂઆત એવી છે કે, કારણ કે ભારત સરકાર દ્વારા અન્નધાન્યના ગોડાઉનના નિર્માણ માટે જમીનની જરૂર હતી, તેથી તે હેતુ સંઘનો હેતુ હતો અને કેન્દ્રીય સરકાર જ યોગ્ય સરકાર હતી. આ બાબત વિવાદિત નથી કે કલમ ૪ અને ૬ હેઠળની બંને સૂચનાઓ રાજ્ય સરકાર તરફથી જારી કરવામાં આવી હતી. કલમ ૬ હેઠળની સૂચનાનું અવલોકન કરતાં પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે કલમ ૬ હેઠળ જાહેરાત જારી કરતાં પહેલાં જાહેર હેતુ માટે જમીનની જરૂર છે એવી સંતોષપ્રાપ્તિ રાજ્ય સરકારને જ થઈ હતી.

૪. અરજદારના વકીલની દલીલના પ્રત્યુત્તરરૂપે રાજ્ય તરફથી રજૂ કરવામાં આવેલ વાંધો ઢિ-આયામી છે. પ્રથમ તો એવો આગ્રહ કરવામાં આવે છે કે માત્ર એટલા માટે કે જમીન કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા અન્નધાન્યના ગોડાઉનના નિર્માણ માટે જરૂરી છે, તેનાથી આવશ્યક રીતે એવો પરિણામ નીકળતો નથી કે તે હેતુ સંઘનો હેતુ છે. આ રાજ્યના નિવાસીઓને અન્નધાન્યનો યોગ્ય પુરવઠો જળવાઈ રહે તેની જવાબદારી જેટલી કેન્દ્ર સરકારની છે એટલી જ રાજ્ય સરકારની પણ છે. અન્નધાન્યના ગોડાઉનના નિર્માણથી મળનાર લાભ આ રાજ્યની જનતાને પ્રાપ્ત થવાનો છે અને તેથી તે જાહેર હેતુ છે, માત્ર સંઘનો હેતુ નથી."

આ ઉલ્લેખ કરવો સંબંધિત રહેશે કે, સંપાદક સરકાર તરફથી આગળ ધપાવવામાં આવેલી દલીલ, આ અદાલતની બંધારણીય પીઠ દ્વારા સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે વિ. અલી ગુલશન (સુપ્રા) માં વ્યક્ત કરાયેલા "ત્રીજા વિકલ્પ" ને સમાન હતી.

(૪) અપીલકર્તાઓ તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલે સુધાંશુ સેખર માઈલી અને અન્ય વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૨ કલકત્તા ૩૨૦, પર પણ આધાર મૂક્યો હતો, અને અમારું ધ્યાન નીચે મુજબ દોરવામાં આવ્યું હતું:-

૯. આ મુદ્દા સાથે વ્યવહાર કરતાં સૌપ્રથમ એ નોંધવું જોઈએ કે બંધારણમાં

થયેલા સાતમા સુધારાપછી હવે અનુક્રમે સંઘ યાદી અને રાજ્ય યાદીની પ્રવેશિકા ૩૩ અને ૩૬ બન્ને કાઢી નાખવામાં આવી છે અને સંપત્તિના "અધિગ્રહણ અને હસ્તાધીનતા"ને આવરી લેવા માટે સમવર્તી યાદીની પ્રવેશિકા જરૂમાં યોગ્ય રીતે સુધારો કરવામાં આવ્યો છે. આ સુધારા પછી અધિગ્રહણ સમવર્તી યાદીમાં આવે છે અને આવા અધિગ્રહણનો હેતુ જેવો પણ હોય તે બાબતથી નિરપેક્ષ રહી, પરંતુ અન્યથા બંધારણ દ્વારા લાદવામાં આવેલી સામાન્ય મર્યાદાઓને આધીન રહી, સંઘ અને રાજ્ય બન્નેને અધિગ્રહણના વિષય પર કાયદેસર વિધાન કરવાની સમાન સત્તા પ્રાપ્ત છે. તેથી અધિગ્રહણ રાજ્યના હેતુ માટે હોય કે સંઘના હેતુ માટે, તે રાજ્યની વિધાન સક્ષમતાની અંદર આવતું હોવાથી, તે તેની કારોબારી સત્તાઓની અંદર પણ આવે છે. ગડાધર વિ. સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાલ, (૧૯૬૩) ૬૭ કલ ૬બલ્યુ.એન.~૬૦, પાનું ૪૭૦ ખાતેના મામલામાં બેનરજી, જેએ જણાવ્યું મુજબ, આવા સુધારા પછી અધિગ્રહણ સંઘના હેતુ માટે કરવામાં આવ્યું છે કે રાજ્યના હેતુ માટે, તે સંપૂર્ણપણે ગોણ બની જાય છે. તેમના શબ્દોમાં કહીએ તો: "જાહેરનામું અને ઘોષણામાં જમીનનું અધિગ્રહણ એવા હેતુ માટે કરવામાં આવી રહ્યું હતું કે જે સંઘનો હેતુ નહોતો, એવી નોંધ કદાચ તે જૂની ચાલતી આવતી કલ્પના હેઠળ કરવામાં આવી હશે કે રાજ્ય જમીન અધિગ્રહણના વિષયમાં ફક્ત પોતાના હેતુ માટે જ વિધાન કરી શકે, તેથી રાજ્ય દ્વારા કરાયેલ દરેક જમીન અધિગ્રહણ તે જ આધારે ન્યાયસંગત ઠરાવવું પડે. બંધારણ (સાતમો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ પછી જાહેરનામું અથવા ઘોષણામાં આવું નિવેદન કરવું

આવશ્યક નહોતું, ભલે તે એવા સમયમાં કંઈક અંશે
આવશ્યક રહ્યું હોય જ્યારે બંધારણમાં એવો સુધારો થયો ન
હતો.

આ સિદ્ધાંતનું નિવેદન ન્યાયાધીશ બેનર્જી દ્વારા કરવામાં આવેલ
છે, અને તે સારી રીતે સમર્થન પામી શકે છે, જ્યાં સુધી — જેમ
સામાન્ય રીતે સ્થિતિ હોય છે — સંઘ સરકારના હસ્તાંતરિત સત્તા
પ્રદાનના આધારે રાજ્ય સરકારોને સંઘના હેતુ માટે જમીનો
સંપાદિત કરવાની યથાવિધિ સત્તા અપાયેલ હોય. કારણ કે આવી
હસ્તાંતરિત સત્તા ન હોય ત્યારે, ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૪
અને ૬ ના વૈધાનિક પ્રાવધાનોને, કલમ ૩(ઈઈએલ) માં આવેલ
'યોગ્ય સરકાર' શબ્દની વ્યાખ્યા સાથે વાંચતાં, સંપાદનની સત્તા
અન્યથા અનુક્રમે રાજ્યના હેતુઓ માટે રાજ્ય સરકાર અથવા
સંઘના હેતુઓ માટે સંઘ સરકાર સુધી મર્યાદિત રહી જાત.

૧૦. હાલના પ્રકરણમાં પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ થી ૪ દ્વારા દાખલ
કરાયેલ સોગંદનામામાંથી એવું જણાય છે કે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૮(૧)
હેઠળ ૧૪ મે, ૧૯૫૫ના રોજ બહાર પાડવામાં આવેલ યોગ્ય અધિસૂચના
દ્વારા પશ્ચિમ બંગાળની રાજ્ય સરકારને સંઘના હેતુઓ માટે જમીન સંપાદિત
કરવાની સત્તા કેન્દ્ર સરકારે વિધિવત્ સોંપી હતી. સત્તા સોંપણીનો આ તથ્ય
વિવાદિત નથી. જો એવું હોય, તો વિવાદાસ્પદ સંપાદનનો હેતુ સંઘનો હેતુ છે
એમ હું માન્ય રાખું તોપણ, જમીન સંપાદિત કરવાની સત્તા રાજ્ય સરકારની
હદમાં જ રહેશે અને રાજ્ય સરકારની સત્તા બહાર હોવાનું કહીને તે સંપાદનને
રદ કરી શકાય તેમ નથી. પરંતુ શ્રી સિંહાનો દાવો છે કે હાલના પ્રકરણમાં ન
તો કલમ ૪ હેઠળની અધિસૂચનાઓમાં અને ન તો કલમ ૬ હેઠળની
જાહેરખબરોમાં સોંપાયેલ સત્તાઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તેમજ
અધિસૂચનાઓ અને જાહેરખબરો યોગ્ય પ્રારૂપમાં પણ બહાર પાડવામાં આવી
નથી. મારા મત મુજબ, માનીએ કે એવું છે, તો પણ તેથી અધિસૂચનાઓ
અથવા જાહેરખબરો બાધિત થતી નથી. તે માત્ર એક અનિયમિતતા ગણાશે,

જે મૂળ તત્ત્વને અસર કરતી નથી અને તેથી સંપાદન બાધિત થતું નથી. જો સત્તાધિકારીને કરવામાં આવેલી કોઈ કાર્યવાહી માટે સત્તા પ્રાપ્ત હોય, તો તે કાર્ય સક્ષમ ગણાશે અને તે કાર્યવાહી માટેની સત્તાનો ઉલ્લેખ ન કરવો કે ખોટો ઉલ્લેખ કરવો માત્રથી તે કાર્ય અસક્ષમ અથવા અધિકારક્ષેત્ર વિના બની જતું નથી. આ સંદર્ભે સર્વોચ્ચ અદાલતના લેખરાજ વિ. ડેપ્યુટી કસ્ટોડિયન, બોમ્બે, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૩૩૪ ના ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરી શકાય.

૧૧. તે ઉપરાંત, મારા મતાનુસાર શ્રી બોઝની આ દલીલમાં ઘણો જ સાર છે કે માત્ર એટલા માટે કે સંપાદન સહાયક બંદર સ્થાપવા માટે છે, સંપાદનનો હેતુ આવશ્યક રીતે માત્ર સંઘનો હેતુ બની જતો નથી. શ્રી બોઝના અનુસાર, આ એવો પ્રકલ્પ છે કે જે આ રાજ્યમાં સામાન્ય જનતાને માત્ર અત્યંત લાભદાયક જ નહીં બને, પરંતુ આ રાજ્યમાં જાહેર હેતુઓની પણ સિદ્ધિ કરશે અને તેથી સંપાદન જાહેર હેતુ માટે છે એવા આધાર પર તે સંપૂર્ણપણે સમર્થિત ગણાશે. ખાસ કરીને જ્યારે સંપાદન સ્થાનિક સત્તાધિકારીના ખર્ચે કરવામાં આવે છે ત્યારે આ વાત સ્પષ્ટ બને છે. શ્રી બોઝે સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે વિ. અલી ગુલશન, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૫ એસ.સી. ૮૧૦ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર યોગ્ય રીતે આધાર મૂક્યો છે, અને દલીલ કરી છે કે માત્ર એટલા માટે કે હેતુમાં બંદરની સ્થાપના સંકળાયેલી છે, તે સંઘના હેતુ સિવાય અન્ય કોઈ જાહેર હેતુ સિદ્ધ કરતું નથી એવી દલીલમાં કોઈ જ તત્ત્વ નથી. મારા મત મુજબ, સર્વોચ્ચ અદાલતના નીચેના અવલોકનો સ્પષ્ટપણે માર્ગદર્શનરૂપ છે, "કે આ પ્રશ્નને જોવાનો બીજો પણ એક માર્ગ છે. કોઈ ઉપક્રમને ત્રણ ભિન્ન પાસાં અથવા અંગ હોઈ શકે છે, અને તે રાજ્યના હેતુ, સંઘના હેતુ અને સામાન્ય જાહેર હેતુ એમ ત્રણેયની સેવા કરી શકે છે. જો કે કાઉન્સ્યુલેટના કોઈ સભ્યના નિવાસ માટે એક ઓરડો માગવામાં આવે તેને

સંઘના હેતુ સાથે સંબંધિત માનવામાં આવે, તો પણ તે સામાન્ય જાહેર હેતુ પણ છે". (૧૯૬૩) ૬૭ કેલ ડબલ્યુ.એન. ૪૬૦ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં પણ આ અદાલતે સમાન મત અપનાવ્યો હતો. તેથી, ઉપરોક્ત દષ્ટિકોણને અનુસરીને, મને એવું ઠરાવવું જ પડે છે કે જ્યારે સહાયક બંદર અથવા તેમાં ડોકની સ્થાપના નિઃસંદેહ ઓછામાં ઓછો સામાન્ય જાહેર હેતુ તો સિદ્ધ કરે જ છે, ભલે તે અન્યથા સંઘના હેતુને પણ આવરી લેતી હોય, ત્યારે રાજ્ય સરકારને પોતાની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, અને આ સંદર્ભે સંઘ સરકારે સોંપેલી સત્તાઓથી સ્વતંત્ર રીતે પણ, જમીનોનું સંપાદન કરવાની સત્તાથી પર ગણાવી શકાય નહીં. તેથી, કોઈપણ દષ્ટિકોણે, શ્રી સિંહાની આ આક્ષેપને નામંજૂર કરવો જ પડશે."

(ભાર અમારો છે)

અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, હાલના કેસમાં અધિગ્રહણનો હેતુ સંપૂર્ણપણે રેલવે સાથે સંબંધિત હતો. અને રેલવે સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૧ માં પ્રવેશ ૨૨ હેઠળ આવતો કેવળ સંઘ વિષય હોવાથી, અધિગ્રહણની પ્રક્રિયા સંઘ સરકારના વિશિષ્ટ કાર્યપાલક ક્ષેત્રાધિકારમાં આવતી હોવાનું માનવામાં આવવું જોઈએ.

૨૬. અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂ કરેલી બીજી દલીલ, ભારતના બંધારણની કલમ ૩૦૦અ હેઠળ અપીલકર્તાઓને ઉપલબ્ધ બંધારણીય અધિકાર પર આધારિત હતી (જેને આ પછી 'બંધારણ' તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવશે). કલમ ૩૦૦અ નીચે મુજબ ઉદ્ઘૂત કરવામાં આવે છે:—

"૩૦૦અ. કોઈ વ્યક્તિને કાયદાની સત્તા વિના તેની મિલ્કતથી વંચિત કરવામાં આવશે નહીં — કોઈપણ વ્યક્તિને કાયદાની સત્તા વિના તેની મિલ્કતથી વંચિત કરવામાં આવશે નહીં."! .. .

ઉપરોક્ત બંધારણીય જોગવાઈના આધારે, અપીલકર્તાઓની તરફથી દબાવે દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કાયદા અનુસાર સિવાય કોઈ વ્યક્તિને

તેની મિલ્કતથી વંચિત કરી શકાતી નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે, ભલે અપીલકર્તાઓની જમીનો જાહેર હેતુ માટે હસ્તગત કરવાની હોય, તો પણ તે માત્ર કાયદાથી સ્થાપિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરીને જ થઈ શકતું હતું. નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હોવાથી, હસ્તગત કરવાની કાર્યવાહી સ્વયં બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૦એ હેઠળ અપીલકર્તાઓને પ્રાપ્ત બંધારણીય હકોના ઉલ્લંઘનમાં કરવામાં આવી હોવાનું માનવું જ પડે.

૨૭. અપીલકર્તાઓની તરફથી રજૂ કરવામાં આવેલ દલીલને (ઉપરોક્ત અનુચ્છેદમાં દર્શાવ્યા મુજબ) સમર્થન આપવા માટે, અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલે આ અદાલત દ્વારા આપેલા અનેક ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો હતો. તે જનો નીચે વ્યક્તિગત રીતે ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે.

(૧) સૌપ્રથમ, આ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ ચુ.પી. એન્ડ ઓર્સ. વિ. મનોહર, (૨૦૦૫) ૨ સેક ૧૨૬ માં આપેલા નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. તેમાં નોંધાયેલા નીચેના અવલોકનોને સુનાવણી દરમિયાન વિશેષ રીતે ઉજાગર કરવામાં આવ્યા હતા:—

"૬. અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલને સાંભળ્યા બાદ, અપીલકર્તાઓ દ્વારા અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલ મામલો સંપૂર્ણપણે અસ્થિર અને એવો હોવાનું અમે સંતોષ પામ્યા છીએ કે જે કોઈપણ એવા રાજ્ય તરફથી ઉદ્ભવવા યોગ્ય નથી, જે પોતાને કલ્યાણકારી રાજ્ય હોવાનું ઓછામાં ઓછું માન અપાવવાનો દાવો કરે છે. જ્યારે અમે વિદ્વાન વકીલને સૂચવ્યું કે ઓછામાં ઓછા આ તબક્કે તો રાજ્યએ ઉદારતા દાખવી પોતાની ભૂલ સ્વીકારી લેવી જોઈએ અને પ્રતિવાદીને વળતર તાત્કાલિક ચૂકવી દેવું જોઈએ, ત્યારે રાજ્યએ હઠીલા વલણનો સ્વીકાર કર્યો છે અને પ્રતિવાદીની, જે પ્રથમદર્શનમાં ન્યાયસંગત અને વાજબી દાવો જણાય છે, તેવી માંગણીનો વિરોધ કરવાનું જ ચાલુ રાખ્યું છે.

૭. આપણું શાસનવ્યવસ્થાનું માળખું બંધારણીય લોકશાહીનું છે અને નાગરિકોને ઉપલબ્ધ અધિકારો બંધારણ દ્વારા ઘોષિત કરવામાં આવ્યા છે. જોકે બંધારણમાં થયેલા ચુમ્મલીસમા સુધારા દ્વારા કલમ ૧૯(૧)(એફ)

કાઢી નાખવામાં આવી હતી, તેમ છતાં કલમ ૩૦૦એ બંધારણમાં સ્થાન પામી છે, જે નીચે મુજબ છે:

૩૦૦એ. વ્યક્તિઓને કાયદાની સત્તા વિના તેમની સંપત્તિથી વંચિત ન રાખવા અંગે – કોઈપણ વ્યક્તિને કાયદાની સત્તા સિવાય તેની સંપત્તિથી વંચિત કરવામાં આવશે નહીં.

૮. આ એવો કેસ છે જેમાં અમને રાજ્ય સત્તાધિકારીઓ એવા અપીલકર્તાઓ દ્વારા પ્રતિવાદીની મિલકતથી વંચિત કરવા માટે કાનૂની સત્તાનો સંપૂર્ણ અભાવ જોવા મળે છે. અમારા મત અનુસાર, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વડી અદાલતની રિટ અધિકારિતાનો ઉપયોગ કરવા માટે આ કેસ અત્યંત યોગ્ય હતો. અમારા મત અનુસાર, અપીલકર્તાઓ ઉપર દષ્ટાંતરૂપ ખર્ચ લાદવામાં ન લાવી વડી અદાલતે થોડી ઉદારતા દર્શાવી હતી. શક્ય છે કે અમે પણ તે જ માર્ગ અનુસર્યા હોત, પરંતુ અમારી સમક્ષ દર્શાવવામાં આવેલી અડગતા કારણે એમ કરવામાં આવ્યું નથી."

(૨) ત્યારબાદ આ અદાલતે હિંદુસ્તાન પેટ્રોલિયમ કોર્પોરેશન લિ. વિ. ડેરિયસ શાપુર ચેન્નાઈ અને અન્ય, (૨૦૦૫) ૭ એસ.સી.સી. ૬૨૭ માં આપેલા નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો. બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૦એ હેઠળ અપીલકર્તાઓમાં નિહિત હકોના સ્વરૂપનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે, તેમાં નોંધાયેલા નીચેના અવલોકનો પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો :

"૬. આ અંગે કોઈ વિવાદ નથી કે અધિનિયમની કલમ ૫-એ તેવા વ્યક્તિના હિતમાં એક મૂલ્યવાન અધિકાર પ્રદાન કરે છે, જેના જમીનો અધિગ્રહિત કરવા માંગવામાં આવે છે. ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૦૦એમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, રાજ્ય તેના "ઈમિનેન્ટ ડોમેન" ના અધિકારનો ઉપયોગ કરતાં કોઈ વ્યક્તિના સંપત્તિ અધિકારમાં તે સંપત્તિનું અધિગ્રહણ કરીને હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે, પરંતુ તે જાહેર હેતુ માટે જ હોવું જોઈએ અને તે માટે

યુક્તિસંગત વળતર ચૂકવવું આવશ્યક છે,

૭. નિર્વિવાદ રીતે, જાહેર હેતુની વ્યાખ્યા વિશાળ વ્યાપ ધરાવે છે અને તે અધિનિયમની કલમ ૩ ની કલમ સીઓના ઉપખંડ (જ) હેઠળ કલ્પિત મુજબ, રાજ્યની માલિકીની અથવા રાજ્યના નિયંત્રણ હેઠળની નિગમ માટે જમીનના અધિગ્રહણને પોતાના વ્યાપમાં આવરી લે છે. પરંતુ તેનો અર્થ એવો થતો નથી કે રાજ્ય જ તેનો એકમાત્ર નિર્ણાયક છે અને તેના વિરુદ્ધ કોઈ ન્યાયિક પુનર્વિલોકન માન્ય નહીં રહે. (જુઓ જિલુભાઈ નાનાભાઈ ખાયર એન્ડ વિ. ગુજરાત રાજ્ય, ૧૯૯૫ સપ્લિ. (૧) એસીસી ૫૯૬).

૮. અધિનિયમની કલમ ૬ માં રહેલી નિશ્ચિતતા નિર્વિવાદ રીતે જરૂરિયાત તેમજ હેતુ સાથે સંલગ્ન છે અને આ સંદર્ભમાં સામાન્ય રીતે જે અદાલતની અધિકારક્ષેત્રની સુનાવણી કરવામાં આવે છે, તે અધિકારક્ષેત્ર વિધાન દ્વારા સ્પષ્ટપણે પ્રદાન કરવામાં આવેલ હોય છે. તેનું કડકપણે પાલન કરવું આવશ્યક છે. ઉક્ત હેતુ માટે અધિનિયમની કલમો ૪, ૫-અ અને ૬ ને સંયુક્ત રીતે વાંચવી આવશ્યક છે. એવા કેસમાં, જેમાં અધિનિયમની કલમ ૫-અ ની જોગવાઈઓનું સંપૂર્ણપણે પાલન કરવામાં આવેલ ન હોય અથવા નોંધપાત્ર અણપાલન થયેલ હોય, ત્યાં અદાલત હાથ પર હાથ ધરીને બેસી રહી શકે નહીં અને રિટ અરજદારને રાહત આપવામાં ઇનકાર કરી શકે નહીં. અધિનિયમની કલમ ૬ ની ઉપકલમ (૩) જાહેરાતને નિશ્ચિત પુરાવા બનાવે છે. પરંતુ જ્યારે નિર્ણય-પ્રક્રિયા પોતે જ પ્રશ્નાધીન હોય, ત્યારે વિવાદિત આદેશ ગેરકાયદેસરતા, અતાર્કિકતા અને પ્રક્રિયાત્મક અયોગ્યતા જેવા સુપ્રસિદ્ધ સિદ્ધાંતોના દોષોથી પીડિત હોય, તેવા પ્રસંગે અદાલત ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકે છે. વધુમાં, જ્યારે કોઈ વૈધાનિક સત્તાધિકારી આવી વિશાળ સત્તાનો ઉપયોગ કરે છે, ત્યારે તે ન્યાયસંગત અને વાજબી રીતે જ કરવો આવશ્યક છે.

૯. કોઈ વ્યક્તિને આપવામાં આવેલી સુનાવણી અસરકારક હોવી આવશ્યક છે અને માત્ર ઔપચારિકતા પૂરતી ન હોવી જોઈએ, તે હવે સ્થાપિત સિદ્ધાંત છે.

જાહેર હેતુ અંગે તેમજ તેની યોગ્યતા અંગે અભિપ્રાયનું નિર્માણ સંબંધિત પરિબળોના વિચાર અંગે મનનો યોગ્ય ઉપયોગ અને અસંબંધિત પરિબળોના નિષ્કર્ષણથી પહેલાં થવું જોઈએ. રાજ્યએ તેની નિર્ણયપ્રક્રિયામાં કાનૂનમાં કોઈ ભ્રામક દિશાનિર્દેશ ન કરવો જોઈએ. આ બાબતે પણ કોઈ વિવાદ નથી કે અધિનિયમની કલમ ૫-અ દ્વારા એક મૂલ્યવાન અને મહત્વપૂર્ણ અધિકાર પ્રદાન કરવામાં આવ્યો છે અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૦અમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતા તેને મૂળભૂત અધિકાર સમકક્ષ ગણવામાં આવ્યો છે."

(ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

(૩) ઉપરોક્ત ઉપરાંત, અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે લછમન દાસ વિ. જગત રામ અને અન્ય, (૨૦૦૭) ૧૦ સેક ૪૪૮, ઉપર આધાર મૂક્યો અને તેમાં કરવામાં આવેલ નીચેના અવલોકનો તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું:—

૧૬. આવી નોટિસ હોવા છતાં, અપીલકર્તાને પક્ષકાર તરીકે જોડવામાં આવ્યો ન હતો. તેથી, આવી સ્વરૂપની બાબતમાં તેને સાંભળવાની તક આપ્યા વિના વાદગ્રસ્ત જમીનની માલિકી રાખવાનો અને તેનો કબજો ધરાવવાનો તેનો અધિકાર છીનવી લેવાયો હોઈ શક્યો ન હોત. સંપત્તિ રાખવાનો અધિકાર ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૦એ મુજબ બંધારણીય અધિકાર છે. તે માનવ અધિકાર પણ છે. તેથી, સંપત્તિ રાખવાનો અધિકાર કાયદાની જોગવાઈઓ અનુસાર સિવાય છીનવી લેવામાં આવી શકતો નથી. જો સંપત્તિ રાખવા અંગે શ્રેષ્ઠ અધિકારનો દાવો કરવામાં આવે, તો તે માટેની પ્રક્રિયાઓનું પાલન કરવું આવશ્યક છે. તેથી, પૂર્વશરતો પૂર્ણ થવી જરૂરી છે. અન્યથા પણ, પૂર્વક્રયનો અધિકાર ખૂબ નબળો અધિકાર છે, ભલે તે વૈધાનિક અધિકાર હોય. પૂર્વક્રયનો દાવો કરનારના પક્ષમાં રાહત મંજૂર કરતી વખતે, અદાલતે તે અધિકારના સ્વરૂપને, તેના માલિકના બંધારણીય અને માનવ અધિકાર સામેની સ્થિતિના સંદર્ભમાં, ધ્યાનમાં રાખવું ફરજિયાત છે.

(ભાર અમારો છે)

(જ) અંતમાં, અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે, આ દલીલ કરવા માટે કે વર્તમાન મામલામાં રાજસ્થાન સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલ અધિગ્રહણ કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુસાર નહોતું, એન્ટરટેઇનમેન્ટ નેટવર્ક (ઇન્ડિયા) લિમિટેડ વિ. સુપર કેસેટ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ, (૨૦૦૮) ૧૩ એસઇસી ૩૦ ઉપર આધાર મૂક્યો. વર્તમાન ચુકાદામાંથી વિદ્વાન વકીલે નીચેની નોંધોને આધારરૂપ ગણાવી:-

"૧૧૮. નિર્વિવાદ રીતે, કૉપિરાઇટનો માલિક સંપત્તિના અધિકાર સમાન એક અધિકાર ધરાવે છે. તે માનવ અધિકાર પણ છે. હવે, માનવ અધિકારોને બહુમુખી અભિગમ મળવા લાગ્યો છે. વ્યક્તિઓની દૃષ્ટિએ સંપત્તિના અધિકારો પણ માનવ અધિકારોની "બહુવિધતા"માં સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે. ઉદાહરણ તરીકે, વિપરીત કબજાના કોઈપણ દાવાને માનવ અધિકારો સાથે સુસંગત રીતે વાંચવો પડે. યુરોપિયન માનવ અધિકાર અદાલતનો સક્રિય અભિગમ બ્યોલેન પ્રોપર્ટીઝ લિ. વિ. પાલ્મર, ૨૦૦૫ ઇડબ્લ્યુએચસી ૮૧૭(ચી.), ના ચુકાદામાં તથા જે.એ. પાઈ (ઓક્સફર્ડ) લિ. વિ. ગ્રેહામ, (૨૦૦૨) ૩ એએલએલ ઇ.આર. ૮૬૫ માં સ્પષ્ટપણે દેખાય છે.

૧૧૯. આ અદાલતે પી. ટી. મુનીચિક્કન્ના રેડ્ડી વિ. રેવમ્મા, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૭ એસસી ૧૭૫૩ માં આ બાબતોમાં કડક અર્થઘટનના નિયમને લાગુ કરવા માટે એ જ સિદ્ધાંતનો સમાવેશ કરવાની આવશ્યકતા માન્ય કરી હતી અને આ પ્રમાણે જણાવ્યું હતું:

પ્રતિકૂળ કબજો એવો અધિકાર છે જે માત્ર એટલા માટે અમલમાં આવતો નથી કે કોઈ વ્યક્તિ સતત અને જાણપૂર્વકની ઉપેક્ષાને કારણે મિલકત પર ફરી દાવો કરવાનો પોતાનો અધિકાર ગુમાવે, પરંતુ કબજેદારના માલિકને કબજાથી વંચિત કરવાની સકારાત્મક મનશાને

કારણે પણ અમલમાં આવે છે. કબજો રાખવાની મનશા, કબજાથી વંચિત કરવાની મનશાના સ્થાને મૂકી શકાય નહિ. માત્ર કેટલાય લાંબા સમય સુધી રહેલો કબજો, કાયદેસર કબજાને પ્રતિકૂળ કબજામાં પરિવર્તિત કરતો નથી.

૧૨૦. વધુમાં, પીટર સ્મિથ વિ. ક્વેમર સિમેન્ટેશન ફાઉન્ડેશન્સ લિ., [૨૦૦૬] ઈડબ્લ્યુસીએ સિવ ૨૪૨ માં, અદાલતે ચાર વર્ષના વિલંબ છતાં અપીલકર્તાને કેસ ફરીથી ખોલવાની મંજૂરી આપી હતી, કારણ કે તેને તે હકથી વંચિત રાખવામાં આવ્યો હતો જેના માટે માનવ અધિકારો અંગેના યુરોપિયન કન્વેન્શનના ("કન્વેન્શન") અનુચ્છેદ ૬ હેઠળ તે હકદાર હતો – એટલે કે સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષ ન્યાયાધિકરણ સમક્ષ ન્યાયસંગત સુનાવણીનો હક.

૧૨૧. પરંતુ સંપત્તિનો અધિકાર હવે મૂળભૂત અધિકાર રહ્યો નથી. તે વાજબી મર્યાદાઓને આધીન રહેશે. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૦૦એ મુજબ, તે તેમાં નિર્ધારિત શરતોને આધીન થઈ શકે છે, એટલે કે, જાહેર હિતમાં અને વાજબી વળતર ચૂકવીને, તે સંપૂર્ણપણે અથવા ભાગરૂપે હસ્તગત કરવામાં આવી શકે છે."

(ભાર અમારો છે)

• ઉપર ઉલ્લેખિત ચુકાદાઓના આધારે, અપીલકર્તાઓનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા વિદ્વાન વકીલે એવો દાવો કર્યો હતો કે, આ કેસની હકીકતોમાં, આ બાબત સ્થાપિત થઈ હતી કે, નિર્ધારિત પ્રક્રિયા મુજબ ભલે અધિગ્રહણ કરવાની સત્તા સંઘ સરકારમાં નિહિત હતી, તેમ છતાં રાજ્ય સરકાર (રાજસ્થાન) દ્વારા અનધિકૃત રીતે અધિગ્રહણ કરવામાં આવ્યું હતું.

૨૮. નિષ્પક્ષ દૃષ્ટિએ જોતા, અમે સંતોષ પામીએ છીએ કે અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂ કરેલી બીજી રજૂઆતમાં પણ પ્રથમ દલીલના લક્ષણો જોવા મળે છે. બીજી દલીલના આધારે સફળ થવા માટે, અપીલકર્તાઓએ પ્રથમ દલીલમાં સફળ થવું અત્યંત આવશ્યક છે. તેથી, જો અપીલકર્તાઓ આ સ્થાપિત કરવામાં સફળ થાય કે વર્તમાન મામલામાં

સંપાદન માત્ર યુનિયન સરકાર દ્વારા જ થઈ શકતું હતું, તો તેઓ એક સાથે આ પણ સ્થાપિત કરી શકશે કે તેમને બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૦અ ના ઉદ્ધંધનમાં, અર્થાત કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા વિના, તેમની મિલ્કતથી વંચિત કરવામાં આવ્યા હતા.

૨૯. અપીલકર્તાઓ તરફથી રજૂ કરવામાં આવેલ ત્રીજો વિવાદ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૭૩ પર આધારિત હતો. એવો રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, કારણ કે "રેલવે" સંઘનો વિષય છે (જે સાતમી અનુસૂચીની સૂચિ ૧ ની પ્રવેશ ૨૨ સાથે સંકળાયેલ છે), તેથી રાજસ્થાન રાજ્યના જયપુર ખાતે ઉત્તર પશ્ચિમ રેલવે ઝોન માટે ઝોનલ કચેરી સંકુલ તથા રેલવે સ્ટાફ માટેના રહેણાંક ક્વાર્ટર્સ સ્થાપવા હેતુ જમીન સંપાદિત કરવાની કાર્યપાલક સત્તા માત્ર સંઘ સરકાર, એટલે કે ભારત સરકારને જ હતી. સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૭૩ નીચે ઉતારવામાં આવે છે:—

"૭૩. સંઘની કાર્યપાલક સત્તાનો વ્યાપ — (૧) આ બંધારણની જોગવાઈઓને આધીન રહીને, સંઘની કાર્યપાલક સત્તા વિસ્તરશે—

(એ) સંસદને જે વિષયો અંગે કાયદા બનાવવાની સત્તા છે તે વિષયો અંગે; અને

એફ.

(બી) આવી હકો, સત્તા અને અધિકારક્ષેત્રના પ્રયોગ અંગે, જે ભારત સરકાર દ્વારા કોઈપણ સંધિ અથવા કરારના બંને પ્રયોગમાં લાવી શકાય છે:

પરંતુ શરત એ છે કે ઉપખંડ (એ) માં ઉલ્લેખિત કાર્યપાલક સત્તા, આ બંધારણમાં અથવા સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કોઈ કાયદામાં સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, કોઈપણ રાજ્યમાં એવા વિષયો સુધી વિસ્તરશે નહીં કે જેઓ અંગે તે રાજ્યની વિધાનસભાને પણ કાયદા બનાવવાની સત્તા છે.

(૨) સંસદ દ્વારા અન્યથા જોગવાઈ કરવામાં આવે ત્યાં સુધી, આ લેખમાં

સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, કોઈ રાજ્ય અને તે રાજ્યનો કોઈ અધિકારી અથવા સત્તાધિકારી, જે બાબતો અંગે તે રાજ્ય માટે કાયદા બનાવવા સંસદને સત્તા છે તે બાબતોમાં, આ સંવિધાનના પ્રારંભ પહેલાં તે રાજ્ય અથવા તેના અધિકારી અથવા સત્તાધિકારી જે કાર્યપાલક સત્તા અથવા કાર્યોનો ઉપયોગ કરી શકતા હતા, તેનો ઉપયોગ ચાલુ રાખી શકે."

સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૭૩ના આધારે, અપીલકર્તાઓ તરફથી રજૂ થયેલ વિદ્વાન વકીલની દલીલ એવી હતી કે "રેલવે" સંઘનો વિષય છે (સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૧ની નોંધ ૨૨ને સંબોધિત). તે અનુસંધાને દલીલ કરવામાં આવી કે "રેલવે" સંબંધિત વિષયો અંગે કાયદા બનાવવાની વિશિષ્ટ સત્તા સંસદ પાસે છે. તેથી, અનુચ્છેદ ૭૩ પર આધાર રાખીને રજૂઆત કરવામાં આવી કે "રેલવે" વિષય સંબંધિત મામલાઓમાં કાર્યકારી સત્તાનો ઉપયોગ માત્ર સંઘ સરકાર (ભારત સરકાર) જ કરી શકે. અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ જારી કરાયેલ તારીખ ૧૯.૮.૧૯૯૭ની જાહેરનામા અને અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૬ હેઠળ જારી કરાયેલ તારીખ ૧૩.૧.૧૯૯૯ની ઘોષણાનો ઉલ્લેખ કરીને એ દર્શાવવામાં આવ્યું કે સંદર્ભાધીન જમીન " ... જાહેર હિતમાં સેન્ટ્રલ ગવર્નમેન્ટ (રેલવે પ્રશાસન) દ્વારા નોર્થ વેસ્ટર્ન રેલવેના ઝોનલ કાર્યાલયના હેતુ માટે ... " અધિગ્રહિત કરવામાં આવી હતી. તે મુજબ રજૂઆત કરવામાં આવી કે સંદર્ભાધીન મુદ્દો એવા વિષય સાથે સંબંધિત હતો જેના સંદર્ભમાં કાયદા બનાવવાની સત્તા માત્ર સંસદને જ હતી. તેથી, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૭૩ના આદેશ અનુસાર, સંદર્ભાધીન અધિગ્રહણ સંબંધિત કાર્યકારી સત્તાનો ઉપયોગ માત્ર કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા જ થઈ શક્યો હતો. આ સંદર્ભમાં ખાસ ભારપૂર્વક જણાવવામાં આવ્યું કે વર્તમાન અધિગ્રહણ પ્રક્રિયામાં તમામ કાર્યકારી સત્તાનો ઉપયોગ રાજસ્થાન સરકાર દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો. તે મુજબ રજૂઆત કરવામાં આવી કે રાજ્ય સરકાર દ્વારા જારી કરાયેલા તમામ આદેશો, જેમાં તારીખ ૧૯.૮.૧૯૯૭નું જાહેરનામું અને તારીખ ૧૩.૧.૧૯૯૯ની ઘોષણા પણ સમાવેશ થાય છે, અધિકારક્ષેત્ર વિના હતા અને તેથી ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૭૩ની હદ બહાર હોવાથી શૂન્ય અને અમાન્ય હતા.

૩૦. અપીલકર્તાઓ તરફથી શીખેલા વકીલ દ્વારા આ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે ભારતના રાષ્ટ્રપતિ માટે કેન્દ્ર સરકારમાં નિહિત કાર્યકારી કાર્યો રાજ્ય સરકારને સોંપવા ખુલ્લું છે. આ સંદર્ભે, અપીલકર્તાઓના શીખેલા વકીલે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ પર આધાર મૂક્યો હતો. બંધારણનો અનુચ્છેદ ૨૫૮, નીચે મુજબ ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવે છે : "૨૫૮. નિશ્ચિત કિસ્સાઓમાં સંઘની રાજ્યોને સત્તાઓ વગેરે સોંપવાની સત્તા—(૧) આ બંધારણમાં રહેલ કોઈપણ બાબત છતાં, રાષ્ટ્રપતિ રાજ્યના રાજ્યપાલની સંમતિથી, શરતી અથવા નિશરતી રીતે, તે સરકારને અથવા તેના અધિકારીઓને, સંઘની કાર્યકારી સત્તા જે વિષય સુધી વ્યાપ્ત થાય છે તે સંબંધિત કોઈપણ વિષયમાં કાર્યો સોંપી શકે છે
- (૨) સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ એવો કાયદો, જે કોઈ રાજ્યમાં લાગુ પડે છે, તે રાજ્યની વિધાનસભાને જેના સંબંધમાં કાયદા બનાવવાની કોઈ સત્તા ન હોય તેવા વિષય સાથે તેનો સંબંધ હોવા છતાં, રાજ્ય અથવા તેના અધિકારીઓ અને સત્તાધિકારીઓને સત્તાઓ પ્રદાન કરી શકે છે અને ફરજો લાદી શકે છે, અથવા સત્તાઓના પ્રદાન અને ફરજોના લાદણને અધિકૃત કરી શકે છે
- (૩) જ્યાં આ અનુચ્છેદના બળે કોઈ રાજ્ય અથવા તેના અધિકારીઓ અથવા સત્તાધિકારીઓ ઉપર સત્તાઓ અને ફરજો પ્રદાન કરવામાં આવી હોય અથવા લાદવામાં આવી હોય, ત્યાં તે સત્તાઓ અને ફરજોના પ્રયોગ સાથે સંબંધિત રીતે રાજ્યએ વહન કરેલા વહીવટના કોઈપણ વધારાના ખર્ચ બાબતે, ભારત સરકાર દ્વારા રાજ્યને એવી રકમ ચૂકવવામાં આવશે જે પરસ્પર સંમતિથી નક્કી થાય, અથવા સંમતિના અભાવે, ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા નિયુક્ત લવાઈ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે."

બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ના આધાર પર, અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલની એવી રજૂઆત હતી કે, વર્તમાન મામલાના તથ્યો અને

પરિસ્થિતિઓમાં, ભારતના રાષ્ટ્રપતિએ સંઘના ઉપરોક્ત કાર્યપાલક કાર્યો રાજસ્થાન સરકારને ક્યારેય સોંપ્યા હતા એમ કહી શકાય નહીં. સરળ રજૂઆત એ હતી કે, એવો કોઈ અભિગમ ન તો સંઘ દ્વારા અને ન તો સંપાદન કરનાર રાજ્ય સરકાર દ્વારા અપનાવવામાં આવ્યો હતો. જ્યાં સુધી મામલાના આ પાસાનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલે જનરલ ક્લોકિસ એક્ટ, ૧૮૮૭ની કલમ ૩(૮)(બી) પર આધાર મૂક્યો. ઉપરોક્ત કલમ ૩(૮)(બી) નીચે મુજબ ઉદ્ધૃત કરવામાં આવે છે:

"૩. વ્યાખ્યાઓ.— આ અધિનિયમમાં, અને આ અધિનિયમના પ્રારંભ પછી બનાવવામાં આવેલ તમામ કેન્દ્રીય અધિનિયમો અને નિયમોમાં, વિષય અથવા સંદર્ભમાં તેનાથી અસંગત એવું કંઈ હોય નહિ ત્યાં સુધી,—

(૧) થી (૭) ...

(૮) "કેન્દ્ર સરકાર" એ,—

(એ) ...

(બી) બંધારણના ડી પ્રારંભ પછી કરવામાં આવેલ અથવા કરવામાં આવનાર કોઈપણ કાર્યના સંબંધમાં, તેનો અર્થ રાષ્ટ્રપતિ થશે; અને તેમાં સમાવેશ થશે,—

(૧) બંધારણના કલમ ૨૫૮ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ સોંપવામાં આવેલ કાર્યોના સંબંધમાં, રાજ્ય સરકારને, તે ઉપકલમ હેઠળ તેને આપવામાં આવેલી સત્તાની હદમાં કાર્ય કરતી રાજ્ય સરકાર;

(૨) ભાગ ૩ રાજ્યના વહીવટના સંબંધમાં

બંધારણ (સાતમો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ના પ્રારંભ પહેલાં, મુખ્ય કમિશનર અથવા લેફ્ટનન્ટ-ગવર્નર અથવા

· પડોશી રાજ્યની સરકાર અથવા અન્ય

· સત્તાધિકારી, જે કેસ પ્રમાણે, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૩૮ અથવા અનુચ્છેદ ૨૪૩ હેઠળ તેને આપવામાં આવેલી સત્તાની હદમાં રહીને કાર્ય કરે; અને

(૩) સંઘ પ્રદેશના વહીવટ સાથે સંબંધિત બાબતમાં, બંધારણની

કલમ ૨૩૯ હેઠળ તેને અપાયેલી સત્તાની હદમાં કાર્ય કરતો તેનો પ્રશાસક."

અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે એવી રજૂઆત કરી હતી કે, સંદર્ભિત જમીનના અધિગ્રહણ માટે સત્તાનું પ્રત્યાયોજન હકીકતમાં ભારતના રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા આદેશિત કરવામાં આવ્યું હતું તે સ્થાપિત કરવાનો ભાર રેલવે પર હતો, અને વૈકલ્પિક રીતે રાજસ્થાન સરકાર પર હતો. અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે વધુમાં એવી રજૂઆત કરી હતી કે, ભારતના રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા રાજસ્થાન સરકારના અધિકારીઓને આવું કોઈ પ્રત્યાયોજન કરવામાં આવ્યું હતું એવું દર્શાવવામાં આવ્યું નથી, તેથી આવું કોઈ પ્રત્યાયોજન ક્યારેય આદેશિત કરવામાં આવ્યું જ નહોતું એવો અનુમાન કરવો સ્વાભાવિક હતો. વિદ્વાન વકીલના રજૂઆત મુજબ, વર્તમાન કાર્યપાલક કાર્ય સંપૂર્ણપણે કેન્દ્રીય સરકારમાં જ નિહિત હતું, તેથી તેનું પાલન રાજસ્થાન સરકાર દ્વારા કેન્દ્રીય સરકારની તરફેણે થઈ શકતું નહોતું. બાબતના આ દૃષ્ટિકોણમાં, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલ સંબંધિત અધિગ્રહણ કાયદાની કોઈપણ સત્તા/મંજૂરી વિના હતું.

૩૧. અમારી વિચારપૂર્ણ દૃષ્ટિએ, અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી ત્રીજી રજૂઆત પણ પ્રથમ બે દલીલોની જેમ જ એ જ મૂળભૂત આક્ષેપ ઉઠાવે છે. ત્રીજી દલીલમાં સફળ થવા માટે, અગાઉની બે દલીલોની જેમ જ, અપીલકર્તાઓ માટે એ સ્થાપિત કરવું અત્યંત આવશ્યક રહેશે કે આ કેસમાં અધિગ્રહણની પ્રક્રિયા માત્ર સંઘની કાર્યપાલિકા (અર્થાત્, ભારત સરકાર) દ્વારા જ હાથ ધરાઈ શકતી હતી, જ્યારે તે રાજ્ય સરકાર (અર્થાત્, રાજસ્થાન સરકાર) દ્વારા અધિકાર વિના હાથ ધરવામાં આવી હતી. તેથી, પ્રથમ ત્રણ રજૂઆતોને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે સૌપ્રથમ એ નક્કી કરવાનો પ્રયત્ન કરીશું કે રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલ હાલનું જમીન અધિગ્રહણ કાયદેસર રીતે ટકાઉ છે કે નહીં.

૩૨. વિચારાધીન મુદ્દા અંગે અમે સુવિચારપૂર્વક વિચારણા કર્યા બાદ, અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૧ ની એન્ટ્રી ૩૩, અને સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૨ ની એન્ટ્રી ૩૬, અને અંતે સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૩ ની એન્ટ્રી ૪૨ પર આધાર મૂકવો, માત્ર વાસ્તવિક મુદ્દાને ટાળવા અને તેને ચક્કર મારીને પસાર થવા માટે જ છે. યાદી ૧ ની એન્ટ્રીઓમાં ઉલ્લેખિત વિષયો સંસદની વિધાનક્ષમતાની હદમાં આવે છે. યાદી ૨ ની એન્ટ્રીઓ એવા વિષયોનું સીમાનિર્ધારણ કરે છે, જે રાજ્ય વિધાનસભાઓની વિધાનક્ષમતાની હદમાં આવે છે. યાદી ૩ ની એન્ટ્રીઓ એવા વિષયો સંબંધિત છે, જેઓ પર સંસદ તેમજ રાજ્ય વિધાનસભાઓને સંયુક્ત વિધાનક્ષમતા સોંપવામાં આવી છે. આ કહેવાની જરૂર નથી કે સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૩ માં ઉલ્લેખિત વિષયો અંગે, સંસદ અને રાજ્ય વિધાનસભાઓ દ્વારા ઘડાયેલા કાયદાઓ વચ્ચે વિસંગતિ ઊભી થાય ત્યારે, બંધારણ સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા અધિનિયમોને પ્રાધાન્ય આપે છે. ઉપરોક્ત રીતે બનાવવામાં આવેલી કાનૂની જોગવાઈઓ માત્ર કાયદાના મૂળ તત્ત્વને જ નિયમિત કરતી નથી, પરંતુ તે કાયદાના મૂળ તત્ત્વના અમલીકરણ માટેની પ્રક્રિયાને પણ સંચાલિત કરે છે.

૩૩. બંધારણની કલમ ૭૩ દ્વારા કેન્દ્ર સરકારમાં કાર્યપાલક સત્તા નિહિત કરવામાં આવી છે, જેના અધિકારક્ષેત્રનું પરિમાણ કાયદા બનાવવા માટે સંસદને નિહિત કરવામાં આવેલ અધિકારક્ષેત્ર જેટલું જ છે. તેથી, સંઘની કાર્યપાલક સત્તા તેવા વિષયો સુધી વિસ્તરે છે, જેઓ પર સંસદને વિધાન કરવાની સત્તા છે. ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત કાર્યપાલક સત્તામાંથી એક મૂળભૂત અને અસંદિગ્ધ સમજણ ઉપજે છે, એ છે કે કેન્દ્ર સરકારમાં નિહિત કાર્યપાલક સત્તાનો ઉપયોગ ઉપરોક્ત બંધારણીય જોગવાઈઓના ભંગમાં, અથવા કોઈ સ્પષ્ટ વિધાનાત્મક અધિનિયમ દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું હોય તેના વિરુદ્ધ, કરી શકાય નહિ. અંતિમ પાસું (સ્પષ્ટ વિધાનાત્મક અધિનિયમ) ભારતના બંધારણની કલમ ૭૩(૧) હેઠળના પરંતુકમાંથી પ્રગટ થાય છે. તેથી, વિધાન દ્વારા નિયમિત વિષય અંગે કાર્યપાલક સત્તાનો ઉપયોગ અમલમાં આવેલ વિધાનના અનુસંધાનમાં જ કરવો પડે.

૩૪. ઉપરોક્ત અગાઉના બે પરિચ્છેદોમાં નોંધાયેલા નિષ્કર્ષોની

પૃષ્ઠભૂમિમાં જ, સંવિધાનના કલમ ૭૩ હેઠળ કેન્દ્ર સરકારને નિહિત કાર્યપાલક સત્તાના વ્યાપને આપણે સમજવો જરૂરી છે. આ બાબતે કોઈ જ વિવાદ નથી કે વિચારાધીન વિષયવસ્તુ સંપાદન અધિનિયમ દ્વારા નિયમિત કરવામાં આવે છે. તેથી, કેન્દ્ર સરકારને નિહિત કાર્યપાલક સત્તાની સ્વતંત્રતા સંપાદન અધિનિયમની જોગવાઈઓ સાથે સુસંગત રીતે જ ઉપયોગમાં લેવાય તે હદ સુધી સંકુચિત થયેલી માનવાની રહે છે. પૂર્વોક્ત નિષ્કર્ષ ભારતના સંવિધાનના કલમ ૭૩(૧) હેઠળની પરંતુકને અમલમાં મૂકવાનો સ્વાભાવિક પરિણામ છે. અપીલકર્તાઓ તરફથી રજૂ થયેલા વિદ્વાન વકીલે જે સંપાદન અધિનિયમની જોગવાઈઓ પર આધાર મૂક્યો છે, તેમની કાનૂની માન્યતા પડકારવામાં આવી નથી; તેથી, ખાનગી જમીનની સરકારી સંપાદન સંબંધિત બાબતોમાં સંપાદન અધિનિયમ હેઠળ કલ્પાયેલ પ્રક્રિયાનું પાલન કરવું ફરજિયાત છે, એવું નિઃસંકોચપણે ધારણ કરવા અમે પ્રવૃત્ત છીએ. તે મુજબનું પાલન ન હોય તો, તે હેઠળ કરવામાં આવેલી સંપાદનની પ્રક્રિયા રદ કરવામાં આવવા પાત્ર બનશે. અમારી દૃષ્ટિએ, કલમો ૪ અને ૬ અનિવાર્ય પ્રક્રિયાત્મક જોગવાઈઓ નક્કી કરે છે, અને ખાનગી જમીનોના સંપાદન સંબંધિત બાબતોમાં તેમનું શબ્દશઃ તથા ભાવશઃ પાલન કરવું આવશ્યક છે.

૩૫. પૂર્વવર્તી પરિચ્છેદોમાં નોંધાયેલા કારણોને આધારે, અમારો એવો મત છે કે અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલની પ્રેરણાથી સાતમી અનુસૂચીની વિવિધ યાદીઓમાં આવેલી ભિન્ન નોંધો પર રાખવામાં આવેલ આધાર, વર્તમાન વિવાદના સંબંધમાં, સંપૂર્ણપણે નિર્રથક ઠરી શકે છે. આ બાબત પર ભાર મૂકવાની જરૂર છે કે વિવિધ યાદીઓની નોંધો પર આધાર માત્ર કાર્યપાલક ક્ષેત્રની સરહદ નિર્ધારિત કરવા માટે જ રાખવામાં આવ્યો છે. અમને આ સમજાવવા માટે કે વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં જમીન અધિગ્રહણ કરવાની અધિકારિતા સંપૂર્ણપણે કેન્દ્રીય સરકારના વિશિષ્ટ ક્ષેત્રમાં આવતી હતી, અત્યંત સૂક્ષ્મ રીતે રજૂઆત સ્પષ્ટપણે ખોટી દિશામાં વળી ગઈ છે. અહીં કાનૂનનો સાર તેમજ અધિગ્રહણને નિયમિત કરતી પ્રક્રિયા, બન્ને

અધિગ્રહણ અધિનિયમમાંથી નીકળે છે. અધિગ્રહણ અધિનિયમની બંધારણીય માન્યતા પડકાર હેઠળ નથી. તેથી, અધિગ્રહણ અધિનિયમ, જે સંઘ અને રાજ્યો વચ્ચેના અધિકારક્ષેત્રના ક્ષેત્રો નિર્ધારિત કરે છે, તે જ રજૂ કરાયેલા અધિકારક્ષેત્રના પ્રશ્નનો જવાબ આપશે, ભારતના બંધારણની સાતમી અનુસૂચીની વિવિધ યાદીઓની નોંધો નહીં. વિશેષ કરીને એટલા માટે કે અધિગ્રહણનો વિષય હવે ભારતના બંધારણની સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૩ માં (નોંધ જરૂર માં) મૂકવામાં આવ્યો છે, અને તે મુજબ સંસદ તેમજ રાજ્ય વિધાનમંડળોને તેના સંબંધમાં સમવર્તી અધિકારિતા છે. તેથી, સંસદ માટે (જેમ તેણે અધિગ્રહણ અધિનિયમ દ્વારા કર્યું છે), સંપૂર્ણપણે યોગ્ય ગણાશે કે.

અધિકારક્ષેત્રના ક્ષેત્રો દર્શાવે છે. તેમ છતાં, અમે અપીલકર્તાઓની તરફથી રજૂ કરાયેલ રજૂઆતો નોંધવાનો પ્રયત્ન કરીશું.

૩૬. આપણા ધ્યાન પર બંધારણની સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૧ માંની પ્રવેશ ૩૩, યાદી ૨ માંની પ્રવેશ ૩૬ અને યાદી ૩ માંની પ્રવેશ જરૂર લાવતા, અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે જોરપૂર્વક નિર્દેશ કર્યો કે ઉપરોક્ત પ્રથમ બે પ્રવેશો બંધારણ (સાતમો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ દ્વારા કાઢી નાખવામાં આવ્યા હતા. તે જ સુધારા દ્વારા, એકસાથે, સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૩ માં પ્રવેશ જરૂર ઉમેરવામાં આવી હતી. તેથી અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું કે સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૧ ની અગાઉની પ્રવેશ ૩૩ અને યાદી ૨ ની પ્રવેશ ૩૬ ને સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૩ ની પ્રવેશ જરૂર માં વિલીન થયેલ માનવી જોઈએ. તે મુજબ, અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલની જોરદાર દલીલ એવી હતી કે નવી સુધારેલ/બદલેલ યાદી ૩ ની પ્રવેશ જરૂર માં ઉપરોક્ત બે પ્રવેશોના વિલીનીકરણના અનુસંધાને વિધાનક્ષમતા (અને તેનાથી ઉદ્ભવતી કાર્યપાલક અધિકારક્ષેત્ર) નક્કી કરતી વખતે, સંસદે શું દૂર કર્યું હતું અને બંધારણ (સાતમો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ પહેલાં ઉપરોક્ત ત્રણેય પ્રવેશોના સામૂહિક અર્થઘટનથી શું પરિણામ ઉપજે છે, તે ધ્યાનમાં રાખવું અનિવાર્ય હતું. આ તાત્કાલિક કારણસર, એવું સૂચવવાનો પણ પ્રયત્ન

કરવામાં આવ્યો કે આ અદાલત દ્વારા સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે વિ. અલી ગુલશન (સુપ્રા) માં આપેલ ચુકાદો વર્તમાન વિવાદના નિર્ધારણ માટે માન્ય આધાર બની શકે નહીં. આ સંદર્ભમાં વિદ્વાન વકીલે એ પણ દર્શાવ્યું કે ઉપરોક્ત મામલામાં ચુકાદો ૧૯૫૫ માં આપવામાં આવ્યો હતો, એટલે કે ૧૯૫૬ ના બંધારણીય સુધારા પહેલાં.

૩૭. હવે અમે વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ રજૂઆતોના પ્રભાવનું નિર્ધારણ કરવાનો પ્રયત્ન કરીશું. સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૧ માંની પ્રવેશ ૩૩ દ્વારા, " ... સંઘના હેતુઓ માટે ... " સંપત્તિના અધિગ્રહણનો વિષય સંસદના વિધાનક્ષેત્રમાં નિહિત કરવામાં આવ્યો હતો. અને સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૨ માંની પ્રવેશ ૩૬ દ્વારા, " ... સંઘના હેતુઓ સિવાય ... " સંપત્તિના અધિગ્રહણનો વિષય રાજ્ય વિધાનસભાઓમાં નિહિત કરવામાં આવ્યો હતો. બંધારણ (સાતમો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ દ્વારા (૧.૧૧.૧૯૫૬ થી અમલમાં), સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૧ અને ૨માંથી ઉપરોક્ત પ્રવેશો દૂર કરી દેવાયા પછી, અધિગ્રહણના વિષયક વિધાન કરવાની સત્તા સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૩ માંની પ્રવેશ ૪૨ દ્વારા સંસદ તથા રાજ્ય વિધાનસભા બંનેમાં સંયુક્ત રીતે નિહિત કરવામાં આવી. સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૩ માંની પ્રવેશ ૪૨ ના વ્યાપમાં, અધિગ્રહણના વિષય પર કાયદો બનાવવો સંસદને તેમજ રાજ્ય વિધાનસભાને ખુલ્લો હતો. તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે " ... સંઘના હેતુઓ સિવાય ... " અધિગ્રહણના વિષય પર કાયદો બનાવવાની રાજ્ય વિધાનસભામાં રહેલી અનન્ય સત્તા બંધારણમાં કરાયેલા ઉપરોક્ત સુધારા દ્વારા રાજ્ય વિધાનની વિશિષ્ટ સીમામાંથી સ્પષ્ટપણે દૂર કરી લેવામાં આવી. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, ઉપરોક્ત સુધારા પહેલાં, સંબંધિત રાજ્યની પ્રાદેશિક સીમામાં આવતી ખાનગી જમીનોના અધિગ્રહણ માટે કાયદો બનાવવાની વિશિષ્ટ સત્તા રાજ્ય વિધાનસભાને હતી. હવે તે સત્તા સંસદ સાથે સમવર્તી રીતે વહેંચાઈ ગઈ. સંસદે અધિગ્રહણ અધિનિયમ ઘડ્યો ત્યારે તે સત્તાનો ઉપયોગ કર્યો હતો. તેથી, અંતિમ વિશ્લેષણમાં, વિદ્વાન વકીલ

દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી દલીલ અહીંના અપીલકર્તાઓને કોઈ રીતે સહાયરૂપ થતી નથી, કારણ કે સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૩ માંની પ્રવેશ જરૂમાં, સાતમી અનુસૂચીની અનુક્રમે યાદી ૧ અને ૨ માંની પ્રવેશ ૩૧ અને ૩૬ નો સંચિત પ્રભાવ વાંચી દાખલ કરવો અમારે માટે શક્ય નથી. અગાઉ સુધી, સંસદનો અધિકારક્ષેત્ર (અને પરિણામે સંઘીય કાર્યપાલિકાનો અધિકારક્ષેત્ર) માત્ર સંઘના હેતુઓ માટેની જમીન/સંપત્તિના અધિગ્રહણ સુધી જ વિસ્તરતો હતો. અમે આ નિષ્કર્ષે પહોંચવામાં સંતોષ માનીએ છીએ કે બંધારણ (સાતમો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ના પરિણામે, અધિગ્રહણના વિષય પર અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદાઓ સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૩ માંની પ્રવેશ જરૂ હેઠળ બનાવવામાં આવેલા માન્ય કાયદામાંથી નિષ્પન્ન થશે. કારણ કે અપીલકર્તાઓએ અધિગ્રહણ અધિનિયમની વૈધતાને પડકારી નથી, તેથી અમે તેને સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૩ માંની પ્રવેશ જરૂ હેઠળ ઘડાયેલ માન્ય કાયદો તરીકે સ્વીકારીએ છીએ. તેથી હવે અમારે રજૂઆતોની વૈધતાનું નિર્ધારણ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો પડશે

અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલ દ્વારા અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત પ્રશ્ન અંગે, સંપૂર્ણપણે સંપાદન અધિનિયમના આધારે, રજૂ કરવામાં આવેલ.

૩૮. અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી આ દલીલની માન્યતા નિર્ધારિત કરવા માટે કે, હાલના કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, અધિગ્રહણ માત્ર કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા જ કરવામાં આવી શક્યું હોત, અને પરિણામે, રાજસ્થાન સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલ અધિગ્રહણ સંપૂર્ણપણે અધિકારક્ષેત્ર વિના હતું, તે અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમો ૪ અને ૬ ના અર્થઘટન પર આધારિત રહેશે (પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોએ જેનો આધાર લીધો છે એવી અધિગ્રહણ અધિનિયમની અન્ય જોગવાઈઓ સાથે વાંચીને). આ સંદર્ભમાં, અપીલકર્તાઓ તરફથી રજૂ કરવામાં આવેલી દલીલો ઉપરોક્ત અનુચ્છેદ ૨૧ માં પહેલેથી જ નોંધવામાં આવી છે.

૩૯. ઉપર નોંધાયેલ વિચારવિમર્શમાંથી કોઈપણ વિવાદ માટે અવકાશ રહેતો નથી કે, સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૪ અને ૬ માં ઉદ્દેશિત "યોગ્ય

સરકાર" શબ્દસમૂહનું અર્થઘટન, સંદર્ભિત જમીન સંપાદિત કરવા સક્ષમ કાર્યપાલક સરકાર કોણ છે તેની યોગ્ય નિર્ધારણા તરફ દોરી જશે. નિઃસંદેહ, આ મુદ્દાનો ઉત્તર સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૩(ઈઈ) માં આપેલ 'યોગ્ય સરકાર' શબ્દની વ્યાખ્યામાંથી પ્રગટ થશે, જેમાં 'યોગ્ય સરકાર' આ અભિવ્યક્તિને સંપાદનના હેતુ સાથે જોડવામાં આવી છે. આવી પરિસ્થિતિમાં, બે સરકારોમાંથી કઈ સરકાર (કેન્દ્ર સરકાર અથવા સંબંધિત રાજ્ય સરકાર) "યોગ્ય સરકાર" ની કસોટી પૂર્ણ કરશે તેવા પ્રશ્નનો ઉત્તર મેળવવા માટે, સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૩(ઈઈ) માં ઉક્ત શબ્દની વ્યાખ્યા માટે ઉપયોગમાં લેવાયેલા શબ્દોના વાસ્તવિક પ્રભાવને આવશ્યક રીતે સાવધાનીપૂર્વક જોવો પડશે. ઉપરોક્ત કલમ ૩(ઈઈ) અહીં નીચે ઉતારવામાં આવે છે:

૩(ઈઈ) "યોગ્ય સરકાર" અભિવ્યક્તિનો અર્થ, સંઘના હેતુઓ માટે જમીનના અધિગ્રહણના સંબંધમાં, કેન્દ્રીય સરકાર, અને અન્ય કોઈપણ હેતુઓ માટે જમીનના અધિગ્રહણના સંબંધમાં, રાજ્ય સરકાર એવો થાય છે;

અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૩(ઈઈ) ના અવલોકનથી કોઈપણ પ્રકારની શંકા માટે સ્થાન રહેતું નથી કે જમીન અધિગ્રહણ કરવાની સત્તા કેન્દ્રીય કાર્યપાલિકા અને રાજ્ય કાર્યપાલિકા વચ્ચે વહેંચવામાં આવી છે. જ્યાં અધિગ્રહણ સંપૂર્ણપણે " ... સંઘના હેતુઓ માટે ... " હોય તેવી પરિસ્થિતિમાં, ઉપરોક્ત કલમ ૩(ઈઈ) સ્પષ્ટપણે પ્રતિપાદિત કરે છે કે જમીન અધિગ્રહણ કરવા અંગે સંઘ કાર્યપાલિકાને વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્ર રહેશે. જમીન અધિગ્રહણના વિષયમાં રાજ્ય કાર્યપાલિકાના અધિકારક્ષેત્રનો વિસ્તાર દર્શાવવા માટે અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૩(ઈઈ) માં વપરાયેલી શબ્દરચના, સંઘ કાર્યપાલિકાના અધિકારક્ષેત્રને વ્યક્ત કરતી શબ્દરચનાની સમકક્ષ અથવા તુલનાત્મક નથી. નોંધનીય છે કે કલમ ૩(ઈઈ) માં એમ વ્યક્ત કરવામાં આવ્યું નથી કે જે અધિગ્રહણ સંપૂર્ણપણે કોઈ રાજ્યના હેતુઓ માટે હોય, તેમાં અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત રાજ્ય કાર્યપાલિકામાં નિહિત રહેશે. ખાસ નોંધવા જેવી બાબત એ છે કે રાજ્ય

કાર્યપાલિકાના અધિકારક્ષેત્રને વ્યક્ત કરવા માટે વપરાયેલા શબ્દો અતિ વિશાળ છે, જેથી એવા તમામ અધિગ્રહણો તેમાં આવરી શકાય જે સંપૂર્ણપણે "સંઘના હેતુઓ માટે" ન હોય. વિધાનમંડળનો આ આશય " ... અન્ય કોઈપણ હેતુઓ માટે જમીનના અધિગ્રહણ સંબંધે ... " (અર્થાત્ " ... સંઘના હેતુ માટે ... " સિવાય), " ... રાજ્ય સરકાર" એવા શબ્દોના પ્રયોગ દ્વારા અભિલેખિત કરવામાં આવ્યો છે.

૪૦. આ અદાલતના બંધારણીય પીઠના સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે વિ. અલી ગુલશન (ઉપરોક્ત) ના ચુકાદામાંથી જમીન ક્યા ક્યા ભિન્ન હેતુઓ માટે હસ્તગત કરી શકાય તેની સમજનો લાભ પ્રાપ્ત કર્યા પછી, અમે કોઈ સંકોચ વિના આ નિષ્કર્ષે પહોંચીશું કે, કલ્પિત હેતુઓ નિશ્ચિતપણે " ... સંખ્યામાં ત્રણ, અર્થાત્, સંઘ હેતુ, રાજ્ય હેતુ, અને " ... સામાન્ય જાહેર હેતુ ... " હશે. હાલનો અમારો નિર્ધારણ આ તથ્ય પર આધારિત છે કે, હસ્તગતકરણ માત્ર સંઘ સાથે સંબંધિત હેતુઓ માટે જ હોય એવું જરૂરી નથી, અથવા સંપૂર્ણપણે રાજ્ય સાથે સંબંધિત હેતુઓ માટે જ હોય એવું પણ નથી. કાર્યપાલિકાને જે જટિલ અને બહુમુખી જાહેર પ્રવૃત્તિઓનું સંવર્ધન કરવાનું હોય છે, તે માત્ર સંઘ અથવા માત્ર રાજ્યના વિશિષ્ટ ક્ષેત્રાધિકારમાં જ આવે એવું નહીં પણ બને. અમારા મત મુજબ, દ્વિગુણ હેતુ ધરાવતા કારણો પણ ઉપરોક્ત બંધારણીય પીઠે " ... સામાન્ય જાહેર હેતુ ... " તરીકે વ્યક્ત કરેલા ત્રીજા હેતુના ક્ષેત્રમાં આવશે. જ્યારે પણ સંઘ અથવા રાજ્યની વિશિષ્ટ સીમા વટાવવામાં આવે છે, ત્યારે તે હેતુને (સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે વિ. અલી ગુલશન (ઉપરોક્ત) મુજબ) " ... સામાન્ય જાહેર હેતુ ... " તરીકે વર્ણવી શકાય. ઉપર ઉલ્લેખિત પ્રથમ કલ્પિત હેતુના કિસ્સામાં, હસ્તગતકરણ અધિનિયમની કલમ ૩(ઈઈ) માં આવેલ "યોગ્ય સરકાર" શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા અનુસાર, સંઘ કાર્યપાલિકાને સંપૂર્ણ અને અનિબદ્ધ ક્ષેત્રાધિકાર પ્રાપ્ત થશે. બાકીના બે હેતુઓ માટે રાજ્ય કાર્યપાલિકાને ક્ષેત્રાધિકાર રહેશે. તેથી, હાલના કેસમાં ક્ષેત્રાધિકારનો પ્રશ્ન નક્કી કરવા માટે, પ્રથમ અને અનિવાર્ય પગલું એ હશે કે હાલનું હસ્તગતકરણ ક્યા ચોક્કસ હેતુ માટે કરવામાં આવ્યું હતું તે નક્કી કરવું. આવા નિષ્કર્ષના આધારે, સંદર્ભિત જમીનના હસ્તગતકરણ માટે કાર્યપાલિક

ક્ષેત્રાધિકાર કયા સત્તાધિકારમાં નિહિત થાય છે તે નક્કી કરવું સરળ બનશે.

૪૧. વર્તમાન મુદ્દાનું પરીક્ષણ અન્ય એક દૃષ્ટિકોણથી પણ કરી શકાય છે. નજીકથી તપાસતા, સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૩(ઈઈ) માં હકીકતમાં અને સારરૂપે સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૧ અને યાદી રની અનુક્રમે ભૂતપૂર્વ પ્રવેશ ૩૩ અને ૩૬નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. કારણ કે, યાદ અપાવવું યોગ્ય છે કે સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૧ના પ્રવેશ ૩૩ દ્વારા "... સંઘના હેતુઓ માટે ..." સંપત્તિના સંપાદનનો વિષય સંસદને સોંપવામાં આવ્યો હતો. તેથી, તે અંગેનો કાર્યપાલક ક્ષેત્ર સંઘ/કેન્દ્ર સરકારના ક્ષેત્રમાં આવતો હતો. એ જ રીતે, સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૨(ઈઈ) હેઠળ, જ્યાં સંપાદન સંપૂર્ણપણે "... સંઘના હેતુઓ માટે ..." હોય તેવી પરિસ્થિતિઓમાં, જમીન સંપાદિત કરવાની પૂર્ણ અધિકારક્ષેત્રવાળી સત્તા સંઘની કાર્યપાલિકાને સોંપવામાં આવી છે. તેવી જ રીતે, સાતમી અનુસૂચીની યાદી રના પ્રવેશ ૩૬ દ્વારા જમીન સંપાદન અંગેનું અધિકારક્ષેત્ર રાજ્ય વિધાનમંડળને સોંપવામાં આવ્યું હતું. સંબંધિત રાજ્ય વિધાનમંડળની સત્તા "... સંઘના હેતુઓ માટે ..." સિવાયના જમીન સંપાદનો સુધી વિસ્તરતી હતી. તેથી, સંઘના હેતુઓ માટે થતા સંપાદનો સિવાયના બાકીના બધા સંપાદનોનો કાર્યપાલક ક્ષેત્ર સંબંધિત રાજ્ય સરકારના ક્ષેત્રમાં આવતો હતો. બરાબર એ જ રીતે, સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૩(ઈઈ) હેઠળ, બાકીના તમામ અવશિષ્ટ સંપાદનો, અર્થાત્ સંપૂર્ણપણે "... સંઘના હેતુ માટે ..." સિવાયની પરિસ્થિતિઓ, સંબંધિત રાજ્ય સરકારના ક્ષેત્રમાં સોંપવામાં આવી છે.

આ બરાબર એ જ સ્થિતિ છે, જેનું અવલોકન અગાઉની પ્રવેશિકા ૩૩ અને ૩૬માં કરવામાં આવ્યું હતું {અનુક્રમે સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૧ અને રમાંથી}. અગાઉની પ્રવેશિકા ૩૩ અને ૩૬નો વ્યાપ અને અસર આ અદાલતની બંધારણ પીઠ દ્વારા સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે વિ. અલી ગુલશન (ઉપરોક્ત) મામલામાં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા હતા, જેમાં આ અદાલતે આ નિષ્કર્ષ આપ્યો હતો કે સંપાદન ત્રણ હેતુઓની સેવા કરી શકે છે, અર્થાત્, સંઘનો હેતુ, રાજ્યનો હેતુ, અને ત્રીજું, " ... સામાન્ય

જાહેર હેતુ ... ". તેથી, ઉપરોક્ત બંધારણ પીઠના ચુકાદામાં અપાયેલ તર્ક, વિચારપ્રવાહ, નિષ્કર્ષો અને તારણો, સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૩(૯૯)નું અર્થઘટન કરતી વખતે સંપૂર્ણપણે અને નિશંકપણે લાગુ પડશે. તેનું સીધું કારણ એ છે કે ઉપરોક્ત પ્રવેશિકાઓ (ચાદી ૧ની ૩૩ અને ચાદી ૨ની ૩૬)નું કારણ અને પરિણામ સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૩(૯૯)માં આવેલ "યોગ્ય સરકાર" શબ્દની વ્યાખ્યામાં સામસામે ગોઠવવામાં આવ્યા છે. તેથી, ઉપર અહીં દર્શાવાયેલા ત્રણ હેતુઓમાંથી માત્ર પ્રથમ હેતુ માટે જ 'યોગ્ય સરકાર' શબ્દસમૂહનો અર્થ કેન્દ્રીય સરકાર એવો થશે. બાકી રહેલી બે આવશ્યકતાઓ/પરિસ્થિતિઓ માટે 'યોગ્ય સરકાર' શબ્દસમૂહનો અર્થ સંબંધિત રાજ્ય સરકાર એવો થશે.

૪૨. અમારો એવો મત છે કે, વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ પ્રથમ મુદ્દા અંગેનું નિર્ધારણ અનિવાર્ય રીતે તે હેતુ પર આધારિત રહેશે, જેના માટે વિવાદાસ્પદ જમીનનું અધિગ્રહણ કરવામાં આવ્યું હતું. જો અધિગ્રહણનો હેતુ માત્ર સંઘ માટે જ હોય, તો સંઘ/કેન્દ્રીય સરકારને જ તે જમીનનું અધિગ્રહણ કરવાની વિશિષ્ટ અધિકારિતા રહેશે. જો અધિગ્રહણનો હેતુ માત્ર રાજ્ય માટે જ હોય, તો સંબંધિત રાજ્ય સરકારને જ તે જમીનનું અધિગ્રહણ કરવાની વિશિષ્ટ અધિકારિતા રહેશે. અને જો અધિગ્રહણનો હેતુ "સામાન્ય જાહેર હેતુ" હોય {અર્થાત્, એવો હેતુ જે ન તો કેન્દ્રીય સરકાર સાથે વિશેષરૂપે સંબંધિત હોય અને/અથવા સંપૂર્ણપણે રાજ્ય સરકાર સાથે સંબંધિત હોય}, તો પણ સંબંધિત રાજ્ય સરકારને જ તે જમીનનું અધિગ્રહણ કરવાની વિશિષ્ટ અધિકારિતા રહેશે.

૪૩. જયપુર ખાતે ઉત્તર-પશ્ચિમ રેલવે ઝોન માટેના ઝોનલ કચેરી સંકુલ તથા રેલવે સ્ટાફ માટેના રહેણાંક મકાનો સ્થાપવા માટે જરૂરી જમીન વિષયક સંદર્ભે કેન્દ્ર સરકાર તેમજ રાજ્ય સરકાર વચ્ચે આપલે થયેલ સંચારોની શ્રેણીનો અમે અગાઉથી જ ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેમના સ્વર અને ભાવ પરથી અમે એ નક્કી કરવાનો પ્રયત્ન કરીશું કે પ્રશ્નાસ્પદ જમીન માત્ર કેન્દ્રના હેતુઓ માટે જ અધિગ્રહિત કરવામાં આવી રહી હતી કે માત્ર રાજ્યના હેતુ માટે અને/અથવા

ઉપર ઓળખવામાં આવેલ ત્રીજા હેતુ માટે, એટલે કે, " ... સામાન્ય જાહેર હેતુ ... " ને સેવા આપવા માટે. તે માટે, અમે પ્રથમ સંબંધિત પક્ષકારો વચ્ચે આપલે થયેલ પત્રવ્યવહારનો ઉલ્લેખ કરીશું. આ પ્રકરણના અભિલેખ પર ઉપલબ્ધ પ્રથમ સંચાર તા. ૧૫.૧૧.૧૯૯૬નો છે, જે ઉત્તર-પશ્ચિમ રેલવેના ઓફિસર ઓન સ્પેશિયલ ડ્યૂટી દ્વારા, જયપુર વિકાસ પ્રાધિકરણ, જયપુરના કમિશનરને સંબોધિત હતો, જેમાં ગેટોર જગતપુરા રેલવે સ્ટેશન સામે આવેલી સરકારની ૨૬ બીઠા જમીનની ઉપલબ્ધિ દર્શાવવામાં આવી હતી. ઉપરોક્ત પત્રમાં આ ઉલ્લેખ હોવા છતાં કે પ્રત્નાસ્પદ જમીન અગાઉથી જ સ્કાઉટ્સ એન્ડ ગાઈડ્સ સંસ્થાને ફાળવવામાં આવી હતી, તેમ છતાં એ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે ઉત્તર-પશ્ચિમ રેલવે ઝોન માટે આવશ્યક માળખાકીય સુવિધાઓ ઉભી કરવા માટે તે જ જમીન અસરકારક રીતે ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેવી હતી. તે અનુસાર, વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે ઉક્ત જમીન શક્ય તેટલી વહેલી તકે રેલવેને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવે. ઉપરોક્ત પત્રમાંથી કોઈપણ પ્રકારની શંકા માટે સ્થાન રહેતું નથી કે તા. ૧૫.૧૧.૧૯૯૬ના સંચાર દ્વારા જે માંગણી કરવામાં આવી હતી તે રાજ્ય સરકારની જમીન રેલવેને હસ્તાંતર કરવાની હતી. ઉપરોક્ત સ્થિતિને તા. ૧૫.૧૧.૧૯૯૬ના અન્ય એક પત્રમાં પુનરાવર્તિત કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ આ બંને સંચારોને અનુસરીને તા. ૩૦.૧૨.૧૯૯૬નો એક પત્ર આવ્યો, જે તે સમયના કેન્દ્રીય રેલવે પ્રધાન શ્રી રામ વિલાસ પાસવાન દ્વારા, તે સમયના રાજસ્થાન રાજ્યના મુખ્ય પ્રધાન શ્રી ભૈરોન સિંહ શેખાવતને સંબોધિત હતો, જેમાં જયપુર ખાતે ઉત્તર-પશ્ચિમ રેલવે ઝોન સંકુલ સ્થાપવાની કેન્દ્ર સરકારની ઈચ્છા દર્શાવવામાં આવી હતી. નોંધનીય રીતે, ઉપરોક્ત પત્રમાં રાજ્ય સરકાર સમક્ષ રેલવેની વિનંતી જમીન "મફતમાં" ઉપલબ્ધ કરાવવાની હતી. મફતમાં જમીન માંગવાનો આધાર પણ તા. ૩૦.૧૨.૧૯૯૬ના ઉક્ત પત્રમાંથી જ સ્પષ્ટ થાય છે, જેમાં ભારપૂર્વક જણાવાયું હતું કે ઝોનલ કચેરીની સ્થાપનાથી ટ્રેન સેવાઓમાં સુધારો થશે

તે વિસ્તારમાં જાહેર અને ખાનગી એકમોની અપેક્ષાઓ. હકીકતમાં, ઉપરોક્ત પત્રમાં આ બાબત પર ભાર મુકવામાં આવ્યો હતો કે, રાજ્ય સરકારનો

એવો ઉપક્રમ (જમીન નિઃશુલ્ક ઉપલબ્ધ કરાવવાનો) રેલવેને ઝોનલ કચેરીને વહેલી તકે કાર્યરત બનાવવામાં ખૂબ સહાયક બનશે. વર્તમાન ભાર પરથી એવું સ્પષ્ટ થાય છે કે, રાજસ્થાન રાજ્યને (રાજ્ય સાથે સંબંધ ધરાવતા જાહેર અને ખાનગી એકમોને ઉપલબ્ધ બનનારી પરિવહન સુવિધાઓના કારણે) તેમાંથી લાભ થશે. ઉપરોક્ત સંદેશ પ્રાપ્ત થતાં, જયપુર ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટીના કમિશનરે, ૨૮.૨.૧૯૯૭ના તારીખના પત્ર દ્વારા, રાજસ્થાન સરકારના પરિવહન વિભાગના સચિવને, જયપુર જિલ્લામાં સાંગાનેર તાલુકાના બિન્દાયકા અને ટોડી રમજનીપુરા ગામોમાં ઓળખાયેલ જમીન બાબતે અધિગ્રહણની કાર્યવાહી શરૂ કરવા માટે લખ્યું. રાજસ્થાન સરકારના પરિવહન વિભાગના ઉપસચિવે, ૨૯.૩.૧૯૯૭ના તારીખના પત્ર દ્વારા, વ્યક્ત કરાયેલ ઇચ્છાને અમલમાં મૂકવા માટે, જિલ્લા કલેક્ટર, જયપુરને સંબોધિત કરીને, તેનો પ્રતિભાવ આપ્યો. રેલવે અને રાજસ્થાન સરકારના અધિકારીઓ વચ્ચે થયેલ ઉપરોક્ત પત્રવ્યવહારના અનુસંધાને, રાજ્ય સરકારે અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ ૧૯.૮.૧૯૯૭ના તારીખની જાહેરનામું બહાર પાડી, ઉત્તર-પશ્ચિમ રેલવે ઝોન સંકુલ સ્થાપવા હેતુસર, બિન્દાયકા ગામની આવક હદમાં ૪-૩૯ હેક્ટર અને ટોડી રમજનીપુરા ગામ, તાલુકો સાંગાનેર, જિલ્લો જયપુરમાં ૯-૯૧ હેક્ટર જમીન અધિગ્રહિત કરવાની પોતાની મનશા દર્શાવી,

૪૪. હસ્તગતકરણ અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળની અધિસૂચના અગાઉ રેલ્વે અને રાજસ્થાન સરકાર વચ્ચે થયેલ પત્રવ્યવહાર, હાલના પ્રશ્ન અંગે એક અથવા બીજા પ્રકારનો નિષ્કર્ષ નોંધવાનો હોય તેના આધારરૂપ મહત્વપૂર્ણ પત્રવ્યવહાર છે. રાજ્ય સરકારની માલિકીની જમીન હસ્તાંતરિત કરવાની ઇચ્છા, અને ત્યારબાદ હસ્તગતકરણના અનુસંધાને તે જમીન “મફતમાં” રેલ્વેને ઉપલબ્ધ કરાવવાની ઇચ્છા, એ બાબતમાં કોઈ શંકાને સ્થાન રહેતું નથી કે પ્રસ્તાવિત યોજનાના હિતાર્થે રેલ્વેએ રાજસ્થાન રાજ્યએ જમીનનો ફાળો આપવો જોઈએ એવી ઇચ્છા વ્યક્ત કરી હતી. સામાન્ય રીતે, આવી બાબત કલ્પનાતીત

ગણાય, સિવાય કે આ યોજનાથી રાજ્યને પણ સીધો કે પરોક્ષ લાભ થવાનો હોય. સામાન્ય રીતે, ઝોનલ કાર્યાલયની સ્થાપનાનો અર્થ રેલ્વે સંસ્થાપન માટે વધુ સારી વહીવટી વ્યવસ્થા થાય એવો થાય. પોતાની જ વહીવટી જરૂરિયાત માટે રેલ્વે શા માટે વારંવાર રાજસ્થાન સરકારને, પ્રથમ તબક્કામાં રાજ્યની માલિકીની જમીન રેલ્વેને હસ્તાંતરિત કરવા, અને ત્યારબાદ વૈકલ્પિક રીતે જમીન હસ્તગત કરીને તે જ જમીન રેલ્વેને મફતમાં હસ્તાંતરિત કરવા વિનંતી કરતી હતી, તે સમજવું મુશ્કેલ છે. ઉપર ઉલ્લેખિત પત્રોમાંથી જે એકમાત્ર કારણ અનુમાનિત થઈ શકે છે તે એ છે કે જણાવેલ ઝોનલ કાર્યાલયની સ્થાપનાથી રાજસ્થાન રાજ્યના રહેવાસીઓને પણ લાભ થવાનો હતો. રેલ્વેએ આ મુદ્દે એવો ભાર મૂક્યો હતો કે રાજ્ય સાથે સંબંધ ધરાવતા જાહેર તથા ખાનગી એકમોને વધુ સારી પરિવહન સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ થશે. તેથી, ઉપર દર્શાવેલ રીત મુજબ આ યોજનામાં રાજ્ય સરકારની ભાગીદારીને જોડવી યોગ્ય ગણાઈ હતી. ૩૦.૧૨.૧૯૯૬ના રોજ રેલ્વેના કેન્દ્રીય મંત્રીએ લખેલ પત્ર ઉપરોક્ત અનુમાનનો સ્પષ્ટ સંકેત આપે છે. જણાવેલ પત્રમાં રેલ્વે મંત્રીએ ખાસ કરીને આ બાબતને ઉજાગર કરી હતી કે ઉત્તર-પશ્ચિમ રેલ્વે ઝોન કોમ્પ્લેક્સની સ્થાપનાથી રાજસ્થાનમાં ટ્રેન સેવાઓમાં સુધારો થશે, જેનાથી રાજસ્થાન રાજ્યને લાભ થશે. તેથી જ, પ્રથમ તબક્કામાં રેલ્વે દ્વારા સરકારી જમીનના હસ્તાંતરણની માંગ કરવામાં આવી હતી. જ્યારે તે સાકાર ન થયું, ત્યારે સરકારને જમીન હસ્તગત કરવા અને તે રેલ્વેને મફતમાં ઉપલબ્ધ કરાવવા વિનંતી કરવામાં આવી. ઉપરોક્ત વિચારવિમર્શના આધારે, અમે અમારા નિષ્કર્ષો નીચે મુજબ નોંધીએ છીએ. જયપુર ખાતે ઉત્તર-પશ્ચિમ રેલ્વે ઝોનલ કોમ્પ્લેક્સની સ્થાપનાથી રેલ્વે માટે વધુ સારી વહીવટી વ્યવસ્થા ઊભી થશે અને તે અર્થમાં તે સંઘના હેતુને સેવા આપશે. તે ઉપરાંત, રાજસ્થાનમાં ટ્રેન સેવાઓમાં સુધારો કરશે અને તે મુજબ તે વિસ્તારના જાહેર તથા ખાનગી એકમોની અપેક્ષાઓ પણ પૂર્ણ કરશે. આ રાજ્યના હેતુને પણ સેવા આપશે. તેથી, અમે કોઈ હિચકિયાટ વિના નોંધીએ છીએ કે હાલની પરિસ્થિતિને એવી પરિસ્થિતિ તરીકે વર્ણવી શકાય જેમાં જાહેર હેતુ "... સામાન્ય જાહેર હેતુ ..." છે, જે વિશિષ્ટ રીતે માત્ર

કેન્દ્ર સરકાર અને/અથવા સંપૂર્ણપણે રાજ્ય સરકાર સાથે સંબંધિત.

જપ. બોમ્બે રાજ્ય વિ. અલી ગુલશન (ઉપરોક્ત) મામલામાં, બોમ્બે સ્થિત એક વિદેશી કોન્સ્યુલેટના સ્ટાફના સભ્યને રહેઠાણ માટે આવાસની જરૂર હતી. ઉઠાવવામાં આવેલા પડકારમાં, મુખ્ય દલીલ એવી હતી કે સંદર્ભિત વિષય સંઘ હેતુનો હતો, અને તે મુજબ, આ મામલામાં અધિકારક્ષેત્ર માત્ર સંઘ સરકારને જ હતું. આ રજૂઆત સ્વાભાવિક રીતે પ્રવેશ ૧૧ (સાતમી અનુસૂચીની ચાદી ૧ માં) પરથી ઉદ્ભવે છે, જે આ પ્રમાણે છે: "ફૂટનીતિક, કોન્સ્યુલર અને વેપારી પ્રતિનિધિત્વ". બોમ્બે વડી અદાલતે, પડકાર સ્વીકારીને, એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો હતો કે કાર્યકારી સરકાર કંઈને જમીન અધિગ્રહણ કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર છે તે નક્કી કરવા માટે માત્ર બે જ વર્ગો હતા, અર્થાત્, સંઘ હેતુ માટે સંઘ/કેન્દ્ર સરકાર, અને રાજ્યના હેતુ માટે સંબંધિત રાજ્ય સરકાર. વડી અદાલતે "કોઈપણ અન્ય હેતુ" શબ્દસમૂહનું અર્થઘટન *ejusdem generis* ના નિયમનો અમલ કરીને રાજ્યના હેતુમાંથી પ્રસરી આવેલ તરીકે કર્યું હતું. આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે, વિવાદનું નિરાકરણ કરતાં, વડી અદાલતનો અભિપ્રાય સ્વીકાર્યો નહોતો. આ અદાલતે ઠરાવ્યું કે અધિગ્રહણના હેતુ માટે વર્ગો ત્રણ હતા, એટલે કે, સંઘ હેતુ, રાજ્ય હેતુ, અને "... સામાન્ય જાહેર હેતુ ...". આ બાબતને એ રીતે સમજાવવામાં આવી કે રાજ્ય હેતુ અથવા સંઘ હેતુનો સંબંધ રાજ્ય અથવા સંઘ પર જાહેર જનતા અથવા જનતાના કોઈ વર્ગના હિતાર્થે નિશ્ચિત કાર્યો કરવા માટે નક્કી કરાયેલા કર્તવ્યો અને ફરજો સાથે હશે. સ્વાભાવિક રીતે, આ ફરજોનું નિર્ધારણ ભારતના બંધારણની સાતમી અનુસૂચીમાં સંઘ અને રાજ્યો વચ્ચે વિષયોના વિતરણની યોજના આધારે થવાનું હતું. સંઘ હેતુ પ્રથમ વર્ગ બનશે. બીજો વર્ગ રાજ્ય હેતુ પૂર્ણ કરવા માટેનો બનશે. ઉપરોક્ત સ્પષ્ટ સીમારેખા, જે પ્રથમ બે વર્ગોને રચે છે, તે ઉપરાંત, એવી પરિસ્થિતિઓ જેમાં રાજ્ય જાહેર કલ્યાણને હૃદયસ્થાને રાખતા સંબંધિત હેતુઓના અસ્તિત્વમાં આવવાનું સુગમ બનાવવા માટે મિલકત અધિગ્રહિત કરે અથવા માંગણી હેઠળ લે, તેવી પરિસ્થિતિઓ ત્રીજા વર્ગમાં આવશે.

ત્રીજી શ્રેણી એવી તરીકે વર્ણવવામાં આવી હતી કે જેમાં "... સામાન્ય જાહેર હેતુ ..." નો વિચાર કરાયો હતો, અર્થાત્, જ્યાં હેતુ ન તો માત્ર કેન્દ્ર સરકાર સાથે વિશિષ્ટ રીતે સંબંધિત હોય અને/અથવા ન તો સંપૂર્ણપણે રાજ્ય સરકાર સાથે સંબંધિત હોય. સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે વિ. અલી ગુલશન (ઉપરોક્ત) મામલામાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે તેમાં ઉદ્દેશિત અધિગ્રહણ/અધિયાયન ત્રીજી શ્રેણીમાં આવતું હતું. ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચાડનાર વિચારણા અને તર્ક એ હતો કે વિદેશી કોન્સ્યુલેટના સ્ટાફની નિમણૂક કરનાર રાજ્ય માટે, તે જે રાજ્યમાં નિમણૂક પામે છે તે રાજ્ય સાથેનો મુખ્ય સંબંધ વેપાર અને વાણિજ્યનો હોય છે (ઉદ્દેશિત મામલામાં, બોમ્બે રાજ્ય). અધિગ્રહણ/અધિયાયનનો હેતુ વેપાર અને વાણિજ્ય તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો. તેથી એવો નિષ્કર્ષ કરવામાં આવ્યો હતો કે રાજ્ય સરકારને જમીન અધિગ્રહણ કરવા/અધિયાયન કરવા અધિકારક્ષેત્ર હતું. ઉપરોક્ત રીતે વિષયને સમજીએ તો સ્પષ્ટ થાય છે કે હાથે આવેલી પરિસ્થિતિ ઉપર દર્શાવેલી પરિસ્થિતિ સમાન છે, જેમાં અધિગ્રહણનો હેતુ અંશતઃ પ્રથમ શ્રેણીમાં આવે છે, એટલે કે સંઘના હિત માટે, અને અંશતઃ ત્રીજી શ્રેણીમાં આવે છે, એટલે કે "... સામાન્ય જાહેર હેતુ ..." માટે. સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે વિ. અલી ગુલશન (ઉપરોક્ત) જેવી જ રીતે, અને સચોટ તે જ કારણોસર, અમને આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવામાં જરાય સંકોચ નથી કે વર્તમાન મામલામાં પણ અધિગ્રહણનો હેતુ સામાન્ય રીતે રાજ્યને લાભ પહોંચાડનાર હશે, કારણ કે વધુ સારી પરિવહન સુવિધાઓ રાજસ્થાન રાજ્ય સાથે સંબંધ ધરાવતા જાહેર તથા ખાનગી એકમોની અપેક્ષાઓ પૂર્ણ કરશે. હાથે રહેલા અધિગ્રહણનો હેતુ માત્ર સંઘનો વિશિષ્ટ હેતુ ન હોવાથી, અને વધુમાં, અધિગ્રહણનો હેતુ નિશ્ચિતપણે "... સામાન્ય જાહેર હેતુ ..." તરીકે વર્ણવી શકાય એવો હોવાથી, રાજ્ય કાર્યપાલિકાને સંદર્ભિત જમીનનું અધિગ્રહણ કરવાની નિશ્ચિતપણે અધિકારક્ષેત્ર રહેશે.

જઙ: ઉપર દોરવામાં આવેલા નિષ્કર્ષના વિરોધમાં અપીલકર્તાઓ તરફથી આગળ ધપાવવામાં આવેલી દલીલ એવી હતી કે, સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે વિ.

અલી ગુલશન (ઉપરોક્ત) મામલામાં આપવામાં આવેલ ચુકાદો, બંધારણ (સાતમો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ પછી લાગુ પડી શકે તેમ નહોતો. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે, જેના આધાર પર ઉપરોક્ત ચુકાદો આપવામાં આવ્યો હતો તે આધાર હવે અસ્તિત્વમાં રહ્યો નથી, અને તેથી, તેની સર્વ પ્રાસંગિકતા નષ્ટ થઈ ગઈ છે. અમે આ મુદ્દાના આ પાસાનું પહેલેથી જ પરીક્ષણ કર્યું છે. અમે એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો છે કે સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૨(ઈઈ) ફરીથી તે ત્રણ વર્ગો રજૂ કરે છે, જેના આધારે જમીન સંપાદન માટેની અધિકારક્ષેત્ર નક્કી થવાની છે. જાહેર હેતુના એ જ ત્રણ વર્ગો, જે સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે વિ. અલી ગુલશન (ઉપરોક્ત) માં સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૧ અને ૨ની અનુક્રમે નોંધ ૩૩ અને ૩૬માંથી અનુમાનિત કરવામાં આવ્યા હતા, તે સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૨(ઈઈ) ના વિશ્લેષણમાંથી પણ પ્રગટ થાય છે. તેથી, સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે વિ. અલી ગુલશન મામલામાં બંધારણીય ખંડપીઠના ચુકાદાએ પોતાની પ્રાસંગિકતા ગુમાવી દીધી છે, એવું સ્વીકારવું અમારે માટે શક્ય નથી. તે મુજબ, અપીલકર્તાઓ તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલ વર્તમાન આક્ષેપમાં અમને કોઈ જ સાર દેખાતો નથી. ઉપરોક્ત કારણસર, અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ પ્રથમ દલીલ સ્વીકારવી અમારે માટે શક્ય નથી. અમે આ દ્વારા પુષ્ટિ કરીએ છીએ કે રાજ્ય સરકારને સંદર્ભિત જમીન સંપાદિત કરવાની અધિકારક્ષેત્ર હતી, કારણ કે તેણે સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૪ અને ૬ માં ઉલ્લેખિત 'યોગ્ય સરકાર' શબ્દપ્રયોગની આવશ્યકતા યોગ્ય રીતે પૂર્ણ કરી હતી.

૪૭. અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂ કરેલો બીજો વાંધો બંધારણની કલમ ૩૦૦એ હેઠળ અપીલકર્તાઓને પ્રાપ્ત બંધારણીય અધિકાર પર આધારિત હતો. આ સંદર્ભમાં અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂ કરેલો વાંધો એવો હતો કે રાજસ્થાન સરકારને પ્રશ્નગ્રસ્ત જમીન અધિગ્રહિત કરવાની કોઈ અધિકારક્ષેત્ર સત્તા નહોતી.

પરિણામે એવો વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો કે કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું નહોતું. એવો દાવો કરવામાં આવ્યો કે પ્રશ્નગ્રસ્ત જમીનનો અધિગ્રહણ માત્ર કેન્દ્રીય સરકાર જ કરી શકતી, કારણ કે તે એવો હેતુ માટે અધિગ્રહિત કરવામાં આવી હતી જે સંઘના કાર્યક્ષેત્રમાં આવે છે (રેલવે). ;

અનુવાદ ઉપલબ્ધ નથી.

૪૮. આ અદાલત સમક્ષ અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલનો એવો દાવો નહોતો કે ઉપર દર્શાવેલ બાબત સિવાય અન્ય કોઈ પ્રક્રિયાત્મક ક્ષતિ થઈ હતી. અપીલકર્તાઓનો એવો કેસ પણ નહોતો કે અધિગ્રહણ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ અનુમાનિત સૂચનાઓ અને જાહેરાત વિધિસર બહાર પાડવામાં આવી નહોતી. અપીલકર્તાઓનો એવો કેસ પણ નહોતો કે જમીન ગુમાવનારાઓને વાંધાઓ રજૂ કરવાની તક આપવામાં આવી નહોતી. તેમજ અપીલકર્તાઓનો એવો પણ કેસ નહોતો કે વાંધાઓનું વિધિસર વિચારણા કરવામાં આવ્યું નહોતું. અધિગ્રહિત જમીનનો કબજો લેવાના સંદર્ભમાં હોય કે ચૂકવવાપાત્ર વળતરની નિર્ધારણા કરવા સંબંધિત હોય, યોગ્ય સત્તાધિકારીના હસ્તે કોઈપણ અનિયમિતતા દર્શાવતી કોઈ ક્ષતિ બતાવવામાં આવી નહોતી. તેથી, સ્પષ્ટ થાય છે કે અધિગ્રહણની પ્રક્રિયામાં કોઈ પ્રક્રિયાત્મક ક્ષતિ સૂચવવામાં આવી નથી. અધિગ્રહણની કાર્યવાહી રદબાતલ કરવા માટે રજૂ કરવામાં આવેલ અને દલીલપૂર્વક આગળ ધપાવવામાં આવેલ એકમાત્ર ગેરકાયદેસરતા એ હતી કે અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૪ અને ૬ માં ઉપયોગમાં લેવાયેલ 'યોગ્ય સરકાર' શબ્દપ્રયોગને ખોટી રીતે રાજસ્થાન સરકાર તરીકે માનવામાં આવ્યો હતો. એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે તે સંઘ/કેન્દ્રીય સરકાર હોવી જોઈએ હતી. અપીલકર્તાઓ તરફથી રજૂ કરાયેલ પ્રથમ દલીલ અંગે અમારા દ્વારા આપવામાં આવેલ નિર્ધારણમાં અમે પહેલેથી જ એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો છે કે આ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં અધિગ્રહણ અધિનિયમની કલમ ૪ અને ૬ માં આવેલ 'યોગ્ય સરકાર' શબ્દપ્રયોગનો સંબંધ યોગ્ય રીતે રાજસ્થાન સરકાર

સાથે જ હતો. અમારા દ્વારા ઉપરોક્ત રીતે કાઢવામાં આવેલ નિષ્કર્ષના આધારે, અપીલકર્તાઓ માટે હવે એવો દાવો કરવા માટે કોઈ સ્થાન રહેતું નથી કે વર્તમાન અધિગ્રહણ પ્રક્રિયા કાયદા અનુસાર નહોતી. ઉપરોક્ત દૃષ્ટિકોણને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે કોઈ સંકોચ વિના આ બાબતની પુષ્ટિ કરીએ છીએ કે અપીલકર્તાઓની જમીન અધિગ્રહિત કરતી વખતે રાજસ્થાન સરકારે કાયદાની વિધિસર પ્રક્રિયા અનુસરી હતી. તેથી, અપીલકર્તાઓને કાયદાની સત્તા વિના તેમની જમીન/મિલ્કતથી વંચિત કરવામાં આવ્યા હોવાનું કહી શકાય નહીં. પરિણામે, અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા આગળ ધપાવવામાં આવેલી બીજી દલીલ, એટલે કે અપીલકર્તાઓની જમીનનું અધિગ્રહણ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૦એ હેઠળના અપીલકર્તાઓના બંધારણીય અધિકારનું ઉલ્લંઘન કરે છે, તે પણ અમારે સ્વીકારવી શક્ય નથી.

૪૮. હવે અમે અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલ દ્વારા આગળ ધપાવવામાં આવેલ ત્રીજી દલીલ તરફ ધ્યાન દોરીએ છીએ. અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલની સ્પષ્ટ રજૂઆત એવી હતી કે રેલ્વે માટે જમીનના અધિગ્રહણના મામલે માત્ર કેન્દ્ર સરકારને જ અધિકારક્ષેત્ર હતું.

નિઃસંદેહ, વર્તમાન પ્રકરણના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં જમીનનું અધિગ્રહણ ઉત્તર-પશ્ચિમ રેલવે ઝોન કોમ્પ્લેક્સ સ્થાપવા માટે કરવામાં આવ્યું હતું. ઉપરોક્ત હોવા છતાં, અમે ઉપર અત્રે પહેલેથી જ આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા છીએ કે અધિગ્રહણના વિષયમાં સંવિધાનની સાતમી અનુસૂચીમાં એકમાત્ર સંબંધિત પ્રવેશ યાદી ૩ માંનો પ્રવેશ જરૂર, અર્થાત્ સમવર્તી યાદી, હતો. ઉપરોક્ત ઉપરાંત, એવો અન્ય કોઈ પ્રવેશ વિધિસર રીતે ઉદ્દેખ કરી શકાય તેમ નથી, જેમાં જમીનનું અધિગ્રહણ (ભલે તે રેલવે માટે હોય) વિચારણાનો નિર્દિષ્ટ વિષય હોય. અધિગ્રહણ અધિનિયમની કોઈપણ જોગવાઈને પડકારવામાં આવી નહોતી. અમે પહેલેથી જ સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૩ માંના પ્રવેશ જરૂર હેઠળ સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ અધિગ્રહણ અધિનિયમની જોગવાઈઓના આધારે અમારા નિષ્કર્ષો આંકી લીધા છે. અમે અધિગ્રહણ અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કર્યું છે, અને

તેના આધારે આ નિષ્કર્ષે પહોંચવા પ્રેરાયા છીએ કે સંદર્ભિત જમીનનું અધિગ્રહણ કરવા માટે રાજસ્થાન સરકાર સક્ષમ સત્તાધિકારી હતી. પ્રકરણને આ દૃષ્ટિકોણથી જોતા, અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૭૩ અથવા રપટ પર રાખવામાં આવેલ આધાર સ્પષ્ટપણે ભ્રાંતિપૂર્ણ હતો. તેથી, ત્રીજા દાવાનો જવાબ સ્પષ્ટ રીતે અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પ્રથમ દાવાના આધારે અમારા દ્વારા આંકવામાં આવેલ નિષ્કર્ષોમાંથી જ પ્રગટ થાય છે. ઉપરોક્ત કારણોસર, અપીલકર્તાઓની તરફથી રજૂ કરાયેલા ત્રીજા દાવામાં પણ અમને કોઈ સાર જણાતો નથી.

૫૦. હવે અમે અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ ચોથા મુદ્દા પર વિચાર કરીશું. વર્તમાન મુદ્દો અગાઉના મુદ્દાઓથી અસંબંધિત છે. ઉપર વર્ણવેલ હકીકતોના ક્રમ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે વર્તમાન જમીન અધિગ્રહણ રેલવેઝ, અર્થે કે સંઘ સરકારના કહેવા પર કરવામાં આવ્યું હતું. એવો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો કે તમામ વહીવટી મુદ્દાઓમાં કેન્દ્ર સરકારનું કાર્યસંચાલન કાર્યવ્યવહારના નિયમો દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે. આ સંદર્ભે, અમારું ધ્યાન ભારત સરકાર (કાર્યવહેંચણી) નિયમો, ૧૯૬૧ અને ભારત સરકાર (કાર્યવ્યવહાર) નિયમો, ૧૯૬૧ તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું. અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલની દલીલ એવી હતી કે ઉપરોક્ત કાર્યવ્યવહારના નિયમો (ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૭૭ હેઠળ ઘડવામાં આવેલા) બંધનકારક અને ફરજિયાત અસર ધરાવે છે. અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, કાર્યવ્યવહારના નિયમોના ભંગથી સમગ્ર કાર્યવાહી દૂષિત બની જાય. જ્યાં સુધી વર્તમાન મામલાનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી એવી દલીલ રજૂ કરવામાં આવી કે ભારત સંઘે કાર્યવ્યવહારના નિયમોનો ભંગ કર્યો હતો. અને એવો ભંગ, પડકારવામાં આવેલ અધિગ્રહણ કાર્યવાહી દૂષિત બનાવે છે. ઉપરોક્ત રજૂઆતને સમર્થન આપવા માટે, અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલે અમારું ધ્યાન ભારત સરકાર (કાર્યવ્યવહાર) નિયમો, ૧૯૬૧ ના નિયમ ૩ અને ૪ તરફ દોર્યું. ઉપરોક્ત નિયમ ૩ અને ૪ અહીં નીચે ઉતારવામાં આવે છે:

"૩. મંત્રાલયોએ કારોબારનો નિકાલ.— અન્ય વિભાગો સાથે પરામર્શ કરવા અને પ્રધાનમંત્રી, મંત્રીમંડળ તથા તેની સમિતિઓ અને રાષ્ટ્રપતિ સમક્ષ કેસો રજૂ કરવા અંગેના આ નિયમોની જોગવાઈઓને આધીન રહીને, ભારત સરકાર (કારોબારના વહેંચણી) નિયમો, ૧૯૬૧ હેઠળ કોઈ વિભાગને ફાળવાયેલો સર્વ કારોબાર, પ્રભારના મંત્રી દ્વારા અથવા તેમની સામાન્ય અથવા વિશેષ દિશાઓ હેઠળ નિકાલ કરવામાં આવશે.

૪. અંતર-વિભાગીય પરામર્શો.— (૧) જ્યારે કોઈ મામલાનો વિષય એકથી વધુ વિભાગોને સંબંધિત હોય, ત્યારે એવા તમામ વિભાગોએ સહમતિ દર્શાવી ન હોય ત્યાં સુધી, અથવા તેવી સહમતિ ન મળ્યાના સંજોગોમાં કેબિનેટ દ્વારા અથવા તેની સત્તા હેઠળ તેના વિષયમાં નિર્ણય લેવામાં આવ્યો ન હોય ત્યાં સુધી, કોઈ નિર્ણય લેવામાં આવશે નહિ અથવા કોઈ આદેશ જારી કરવામાં આવશે નહિ. સ્પષ્ટીકરણ.— દરેક એવો મામલો, જેમાં એક વિભાગમાં નિર્ણય લેવાય તો તે બીજા વિભાગને ફાળવવામાં આવેલ કારોબારના વ્યવહારને અસર કરવાની સંભાવના હોય, તે એવો મામલો માનવામાં આવશે કે જેના વિષયનો સંબંધ એકથી વધુ વિભાગો સાથે છે.

જો કેસ ખર્ચને મંજૂરી આપવા અથવા નાણાં ફાળવવા અથવા પુનઃફાળવવા માટેની સત્તાઓ દ્વારા, નાણાં મંત્રાલય દ્વારા કરવામાં આવેલા કોઈ સામાન્ય અથવા વિશેષ આદેશોથી, સંપૂર્ણપણે આવરી લેવાયેલો ન હોય, તો કોઈ વિભાગ નાણાં મંત્રાલયની પૂર્વ સંમતિ વિના એવો કોઈ આદેશ બહાર પાડી શકશે નહીં, જે—

(એ) વિનિયોજન અધિનિયમમાં જેના માટે કોઈ જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી તેવી આવકનો કોઈ ત્યાગ સમાવેશ કરતો હોય અથવા એવો કોઈ ખર્ચ સમાવેશ કરતો હોય;

(બી) જમીનની કોઈપણ અનુદાન અથવા આવકના હસ્તાંતરણ, અથવા ખનિજ અથવા વન અધિકારો અંગેની રાહત, અનુદાન,

ભાડાપટ્ટો અથવા લાયસન્સ, અથવા જળશક્તિ અંગેનો કોઈપણ અધિકાર, અથવા આવી રાહત સંબંધિત કોઈપણ સુવિધાભોગ અધિકાર અથવા વિશેષાધિકારનો સમાવેશ કરે;

(સી) હોદ્દાઓની સંખ્યા અથવા શ્રેણી, અથવા કોઈ સેવાની સંખ્યા-શક્તિ, અથવા સરકારી કર્મચારીઓના વેતન અથવા ભથ્થાં, અથવા તેમની સેવાની નાણાકીય અસર ધરાવતી અન્ય કોઈપણ શરતો સાથે સંબંધિત હોય; અથવા

(ડી) અન્યથા ખર્ચ સંકળાયેલ હોય કે ન હોય, નાણાકીય અસર ધરાવતું હોય;

પરંતુ, કલમ (સી) માં નિર્દિષ્ટ સ્વરૂપના કોઈ આદેશો, કર્મચારી અને તાલીમ વિભાગની પૂર્વ સંમતિ વિના, નાણાં મંત્રાલયના સંદર્ભમાં જારી કરવામાં આવશે નહીં.

..

(૩) કાયદા મંત્રાલયનો પરામર્શ લેવાશે- . .) ...

કાયદેસર બનાવટ માટેના પ્રસ્તાવો;.

(એ)

અનુવાદ ઉપલબ્ધ નથી.

સરકારને આપવામાં આવેલી વૈધાનિક સત્તાના અમલીકરણમાં, સામાન્ય સ્વરૂપના નિયમો અને આદેશો બનાવવું; અને

(બી)

(સી) સરકાર દ્વારા કરવામાં આવનાર મહત્વપૂર્ણ કરારોની તૈયારી.

જો મામલો કોઈ નિર્ણય દ્વારા સંપૂર્ણપણે આવરી લેવાયેલો ન હોય તો અથવા

વિભાગ દ્વારા અગાઉ આપવામાં આવેલ સલાહ 'એફ એ •

કર્મચારી અને તાલીમ વિભાગ સાથે નીચે દર્શાવેલ તમામ

બાબતોમાં પરામર્શ કરવામાં આવશે—

(એ) સરકારી નોકરોની નાગરિક સેવાઓમાં નિમણૂક માટેની ભરતીની પદ્ધતિઓ તથા સામાન્ય રીતે લાગુ પડતી સેવા શરતોનું નિર્ધારણ; અને

(બી) આવી ભરતી અથવા સેવાની શરતો સંબંધિત સામાન્ય અમલના પ્રચલિત આદેશોની અર્થઘટન.

(૫) જ્યાં સુધી કેસ તે મંત્રાલય દ્વારા જારી કરવામાં આવેલી સૂચનાઓ અથવા આપવામાં આવેલી સલાહથી સંપૂર્ણપણે આવરી લેવાયેલો ન હોય, ત્યાં સુધી ભારતના બાહ્ય સંબંધોને અસર કરતી બધી બાબતોમાં વિદેશ મંત્રાલય સાથે પરામર્શ કરવામાં આવશે."

ઉપરોક્ત નિયમોના આધારે એવું સૂચવવામાં આવ્યું હતું કે જો વિચારાધીન વિષય એકમાત્ર વિભાગના કાર્ય સાથે સંબંધિત હોય, તો તેનો નિર્ધારણ " ... પ્રભારી મંત્રીના સામાન્ય અથવા વિશેષ નિર્દેશો હેઠળ ... " કરવામાં આવશે. ઉપરોક્તની વિરુદ્ધમાં, એવું સૂચવવામાં આવ્યું હતું કે જ્યાં સંબંધિત વિષય એકથી વધુ વિભાગો સાથે સંબંધિત હોય, ત્યાં સુધી તમામ સંબંધિત વિભાગો વિચારાધીન કાર્યવાહી માટે સંમત ન હોય, ત્યાં સુધી કોઈ અંતિમ નિર્ણય લઈ શકાય નહીં અને કોઈ અંતિમ આદેશ પસાર કરી શકાય નહીં. તેમ છતાં, એવું સૂચવવામાં આવ્યું હતું કે એક અથવા બીજા વિભાગની અસહમતિ હોવા છતાં, અંતિમ નિર્ણય લેવામાં આવી શકે અને અંતિમ આદેશ પણ પસાર કરી શકાય, પરંતુ માત્ર મંત્રીમંડળના નિર્ધારણને અનુરૂપ જ.

~*

૫૧. હાલના વિવાદ જેટલો સંબંધિત છે, એટલા પ્રમાણમાં અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે જોરદાર દલીલ કરી હતી કે જયપુર ખાતે નોર્થ-વેસ્ટર્ન રેલવેના ઝોનલ મુખ્યાલયની સ્થાપના માટે સંબંધિત વહીવટી મંત્રાલય રેલવે મંત્રાલય હતું, જ્યારે સંઘના હેતુઓ માટે જમીનના અધિગ્રહણ સંબંધિત તમામ બાબતોનો વ્યવહાર કરવા માટે જમીન સંસાધન વિભાગ સંબંધિત વિભાગ હતો. આ બાબતના હાલના પાસાં અંગે વિદ્વાન વકીલે

ભારત સરકાર (કાર્ય ફાળવણી) નિયમો, ૧૯૬૧ હેઠળની બીજી અનુસૂચિ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું. તેમાં, શીર્ષક 'બી' હેઠળ, જમીન સંસાધન વિભાગને અધિગ્રહણ અધિનિયમની જોગવાઈઓના વહીવટ અને સંઘના હેતુઓ માટે જમીનના અધિગ્રહણ સંબંધિત બાબતોનો વિષય સોંપવામાં આવ્યો છે. અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલની ચોક્કસ રજૂઆત એવી હતી કે ત્યાં

૧

મામલાના નોંધપોથીમાં એવું સૂચવવા માટે કોઈ સામગ્રી ઉપલબ્ધ નહોતી કે, વર્તમાન અધિગ્રહણ કાર્યવાહી દરમિયાન, ભૂમિ સંસાધન વિભાગની સંમતિ મેળવવામાં આવી હતી. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે, રેલવે માટેનું વર્તમાન જમીન અધિગ્રહણ રદ કરવામાં આવવા પાત્ર હતું।

પર. કારોબારના નિયમો બંધનકારક અને ફરજિયાત સ્વરૂપ ધરાવે છે એવી પોતાની દલીલને વધુ બળ આપવા માટે, અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે આ અદાલત દ્વારા એમ.આર.એફ. લિમિટેડ વગેરે વિ. મનોહર પાર્લિકર અને અન્ય, (૨૦૧૦) ૧૧ એસ.સી.સી. ૩૭૪ માં આપવામાં આવેલ નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો. તેમાં નોંધાયેલ નીચેના અવલોકનો તરફ અમારું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું :

"૧૦૭. આથી, ઉપરોક્ત ચર્ચામાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે કોઈ નિર્ણય સરકારનો નિર્ણય ગણાવા માટે, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૬(૩) ની જોગવાઈઓ હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાર્ય વ્યવહારના નિયમોની આવશ્યકતાઓ પૂર્ણ કરવી આવશ્યક છે. હાલના મામલામાં, જેમ અમે અને વકીલ અદાલતે નોંધ્યું છે, સૂચનાઓ સુધી દોરી જતાં નિર્ણયો ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૬(૩) ની જોગવાઈઓ હેઠળ ગોવા સરકાર દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાર્ય વ્યવહારના નિયમોની આવશ્યકતાઓનું પાલન કરતા નથી અને આ સૂચનાઓ વીજ પ્રધાન દ્વારા તેમના પોતાના સ્તરે લેવામાં આવેલા નિર્ણયનું પરિણામ છે. વ્યક્તિગત

પ્રધાનના નિર્ણયને રાજ્ય સરકારનો નિર્ણય ગણાવી શકાય નહીં અને વ્યક્તિગત પ્રધાનના નિર્ણયના પરિણામે બહાર પાડવામાં આવેલી, કાર્ય વ્યવહારના નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરતી સૂચનાઓ પ્રારંભથી જ અમાન્ય છે અને તેના અનુસંધાને થયેલી બધી કાર્યવાહી રદબાતલ અને અમાન્ય છે.

૧૦૮. અપીલકર્તાઓએ આ અદાલત સમક્ષ દલીલ કરી હતી કે વડી અદાલતની બીજી વિભાગીય ખંડપીઠે તેના અગાઉના તા. ૨૧.૧.૧૯૯૯ ના ચુકાદામાં એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે તા. ૧.૮.૧૯૯૬ ની જાહેરનામું સ્પષ્ટીકરણાત્મક હતું અને તેને અમલમાં મૂકતાં પહેલાં વ્યવહાર નિયમોનું પાલન કરીને મંત્રિમંડળની મંજૂરી લેવી જરૂરી બને તેવી રાજ્ય સરકાર પર કોઈ વધારાની આર્થિક જવાબદારી તે ઊભી કરતી નહોતી. અમારી દૃષ્ટિએ ઉક્ત જાહેરનામાને માત્ર સ્પષ્ટીકરણાત્મક ગણાવી શકાય નહીં. તે સરકારી નિર્ણયના અનુસંધાનમાં જારી કરવામાં આવેલ હોવાનું દર્શાવવામાં આવેલ જાહેરનામું છે. તે એવો નિર્ણય હતો જે તે સ્તરે અંતિમરૂપ પામેલો હતો

માત્ર વીજશક્તિ મંત્રીનો હતો અને ભારતના બંધારણની કલમ ૧૬૬(૩) હેઠળ ઘડાયેલા કાર્યસંચાલન નિયમોના ઉલ્લંઘનમાં લેવામાં આવ્યો હતો. આ નિર્ણયને, ભલે તે પ્રમાણીકરણની આવશ્યકતાઓને સંતોષતો હોય, છતાં બંધારણની કલમ ૧૫૪ હેઠળ સમજવામાં આવે તે અર્થમાં સરકારનો નિર્ણય કહી શકાય નહીં. તેમ છતાં, બંધારણની કલમ ૧૬૬(૨) મુજબ જરૂરી હોય તેવું માત્ર પ્રમાણીકરણ થયેલું હોવાને કારણે કાયદામાં તે સરકારનો નિર્ણય બની જતો નથી, તેમજ જે નિર્ણય આરંભથી જ શૂન્ય હોય તેને તે માન્યતા પણ આપતું નથી. અધિસૂચનાની માન્યતા બંધારણીય જોગવાઈઓ અને કાર્યસંચાલન નિયમોના સંદર્ભે જ કસોટી પરખવાની રહેશે, તેના સ્વરૂપ કે સાર પર આધારિત નહીં. તેથી, અપીલકર્તાઓનો આ દલીલ સ્વીકાર્ય નથી અને નામંજૂર કરવા યોગ્ય છે."

નિઃસંદેહ, આ સર્વોચ્ચ અદાલતે એમ.આર.એફ. લિમિટેડના કેસમાં {ઉપરોક્ત} પસારરૂપે એવો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે કાર્યવ્યવહારના નિયમોના ઉલ્લંઘનથી લેવાયેલ તમામ નટપટિઓ આરંભથી જ રદબાતલ બની જાય છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ

તો, કાર્યવ્યવહારના નિયમોનો ભંગ સમગ્ર કાર્યવાહીનો અમલ શૂન્ય અને રદબાતલ બનાવી દે છે.

૫૩. અપીલકર્તા તરફથી વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરાયેલ ચોથી દલીલનો અમે યોગ્ય રીતે વિચાર કર્યો છે. ઉપરોક્ત નિર્ધારણ એમ.આર.એફ. લિમિટેડના કેસમાં {ઉપરોક્ત} સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૭૭ના સંદર્ભમાં ઉક્ત પ્રસ્તાવનું પરીક્ષણ કર્યા વિના આપવામાં આવ્યું છે, તેમજ આ મુદ્દાનું વિશેષરૂપે એવું પરીક્ષણ પણ કરવામાં આવ્યું નથી (જે રીતે આ વિષય પર અમારા નિષ્કર્ષને અનુપાત નિર્ધારક તરીકે ગણાવી શકાય), કારણ કે અમારી દૃષ્ટિએ આ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં તે મુદ્દો વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થતો નથી. વર્તમાન વિવાદમાં સંપાદન રાજસ્થાન સરકાર દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું, અને તેથી ભારત સરકારના ભૂમિ સંસાધન વિભાગ સાથે પરામર્શ કરવાનો કોઈ ખાસ ન્યાયસંગત આધાર નહોતો. માત્ર ત્યારે જ, જો સંપાદન રેલવે દ્વારા કરવામાં આવ્યું હોત, ત્યારે ભૂમિ સંસાધન વિભાગ સાથે પરામર્શ કરવાનો પ્રશ્ન ઊભો થયો હોત. અમારી દૃષ્ટિએ, વર્તમાન કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં રાજસ્થાન સરકાર દ્વારા કરાયેલા સંપાદનને પડકારવા માટે ભારત સરકાર (કાર્યવહેંચણી) નિયમો, ૧૯૬૧ અને/અથવા ભારત સરકાર (કાર્યવ્યવહાર) નિયમો, ૧૯૬૧ની જોગવાઈઓ પર આધાર રાખવો સર્વથા ભ્રમિત છે.

૫૪. અપીલકર્તાઓના કહેવા અનુસાર આગળનો મુદ્દો, ક્રમશઃ પાંચમો મુદ્દો, એ હતો કે અપીલકર્તાઓની જમીનને અધિગ્રહણ માટે પસંદ કરવાનો નિર્ણય છેતરપિંડીથી દૂષિત હતો અને તેથી તે રદ કરવા યોગ્ય હતો. આ સંદર્ભે અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલે રજૂ કરેલો મુદ્દો એવો હતો કે જો રાજસ્થાન સરકારે નોર્થ-વેસ્ટર્ન રેલવે ઝોન કોમ્પ્લેક્સ સ્થાપવા માટે એક જ ખંડમાં આવેલી જમીન અધિગ્રહિત કરી હોત, તો અધિગ્રહણની કાર્યવાહી કાયદેસર ગણાત. એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે નોર્થ-વેસ્ટર્ન રેલવે માટે ઝોનલ હેડક્વાર્ટર અને સ્ટાફ ક્વાર્ટર્સ સ્થાપવા હેતુનું વર્તમાન અધિગ્રહણ બે ખંડોમાં છે. આ બાબતમાં

આંગળી નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો કે બંને ખંડોની વચ્ચે આવેલી જમીનને અધિગ્રહણમાંથી બહાર રાખવામાં હેતુપ્રેરિત અને પરકીય વિચારણા કાર્યરત હતી. એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે અધિગ્રહિત કરાયેલા બંને ખંડોની વચ્ચે છોડી દેવામાં આવેલી જમીન ઉચ્ચ પદસ્થ બ્યુરોક્રેટો અને પોલીસ અધિકારીઓની માલિકીની હતી. વધુમાં એમ પણ રજૂ થયું હતું કે ઉચ્ચ પદસ્થ પ્રભાવશાળી વ્યક્તિઓની માલિકીની જમીનને જ્ઞાનપૂર્વક બહાર રાખીને અપીલકર્તાઓની જમીન અધિગ્રહિત કરવાની કાર્યવાહી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૫થી પણ આઘાત પામે છે. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, પડકારાધીન અધિગ્રહણ પ્રક્રિયાને મનસ્વી અને ભેદભાવપૂર્ણ તરીકે પણ વર્ણવી શકાય એવી હતી.

(૧) દુરાશય અને છેતરપિંડીના મુદ્દા અંગે, અપીલકર્તાઓ તરફથી વકીલે પ્રતાપ સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, (૧૯૬૪) ૪ એસસીઆર ૭૩૩ માં આપવામાં આવેલા નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો, જેમાં આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું :

૮. નિઃસંદેહ, જે કોઈપણ કૃત્ય અથવા આદેશને અમાન્ય અથવા રદબાતલ કરવા ઇચ્છે છે, તે વ્યક્તિએ સરકાર દ્વારા તેની સત્તાનો દુર્ભાવથી થયેલો ઉપયોગ, દુરુપયોગ અથવા ગેરવપરાશનો આક્ષેપ સ્થાપિત કરવો જ પડે. જ્યારે પરોક્ષ હેતુ અથવા ઉદ્દેશ્ય, અથવા દુર્ભાવ અથવા વ્યક્તિગત દ્વેષ, તેના સ્પષ્ટ પુરાવા સિવાય સ્થાપિત માનવો નહીં, ત્યારે મનુષ્યના મનની સ્થિતિ સ્થાપિત કરવી સ્પષ્ટપણે કઠિન બાબત છે, કારણ કે વર્તમાન મામલામાં અપીલકર્તાએ એ જ સ્થાપિત કરવાનું છે, જોકે કેટલાક પ્રસંગોએ તે આ રીતે પણ થઈ શકે છે (જુઓ એડજિંગ્ટન વિ. ટર્નર [૧૮૫૫] ૨૯ સી.ડી. ૪૫૯ .. આ મુશ્કેલી ત્યારે ઓછી થતી નથી જ્યારે મંત્રીના પદ પર રહેલો કોઈ વ્યક્તિ, જે દેખીતી રીતે સત્તાનો કાયદેસર ઉપયોગ કરી રહ્યો હોય, હકીકતમાં ગેરકાયદેસર હેતુનો અનુસરણ કરતાં દુર્ભાવપૂર્વક કાર્યરત હતો તે સ્થાપિત કરવાનું હોય. તેમ છતાં, અયોગ્ય હેતુના અર્થમાં દુર્ભાવ માત્ર પ્રત્યક્ષ પુરાવાથી જ સ્થાપિત થવો જોઈએ, એટલે કે તે પડકારાયેલ આદેશમાંથી જ સ્પષ્ટ થવો જોઈએ અથવા આદેશ

પહેલાં ફાઈલમાં થયેલી નોંધોમાંથી દર્શાવવો જોઈએ, એવો સૂચન અમે સ્વીકારી શકતા નથી. જો દુર્ભાવ આદેશને દૂષિત બનાવતો હોય, તો અમારી દૃષ્ટિએ તે સાબિત થયેલ તથ્યોમાંથી વાજબી તથા અનિવાર્ય અનુમાનરૂપે નિષ્પન્ન કરી શકાય છે.

(૨) વર્ગીકરણ અને સમાનતાના વિષય અંગે, અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે કોલ. એ. એસ. અચ્યર વિ. વી. બાલાસુબ્રમણ્યમ, ('૧૯૮૦)"૧ \$સીસી ૬૩૪, પર નિર્ભરતા મૂકી અને તેમાં કાઢવામાં આવેલા નીચેના નિષ્કર્ષો તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું :

"૫૭. શ્રી ગોવિંદન નાયરએ દઢ દલીલ સાથે, જ્યારે તેમણે નાગરિક ઘટકો માટે ઓછામાં ઓછો ન્યાય માગ્યો, ત્યારે અમને ચિંતાના ક્ષણોનો અનુભવ કરાવ્યો. તેમણે જણાવ્યું કે પડકારવામાં આવેલા નિયમો એવી રીતે રચાયેલા હતા, અથવા અમલમાં તેમનું એવું પરિણામ થતું હતું, કે ભરતી થયેલા હોય કે બઢતી પામેલા હોય એવા તમામ નાગરિકો, જે તેમના સૈનિક સમકક્ષની જેમ સમાન અપેક્ષાઓ સાથે સેવામાં પ્રવેશતા, તેઓને તમામ ઊંચા સ્તરો પર એવી રીતે પરાજિત કરવામાં આવતા કે બઢતીઓ, દીર્ઘ સત્તાવાર કારકિર્દીમાં પણ, આશાઓ એવી બની જતી કે જે અંતે નિરાશામાં પરિવર્તિત થાય અને વચનો એવા સાબિત થાય કે જે છેડછાડ કરતી મૃગજળ જેવી ભ્રમણાઓ તરીકે ક્ષીણ થઈ જાય. હેતુરૂપે એવું ન હોય તો પણ, જો કોઈ નિયમના પરિણામે અસમર્થનીય અસમાનતાઓ ઊભી થાય, તો સૈનિક ભરતી ઉમેદવારોને સેવામાં વજનદારી આપવાના ભાસમાન કારણો ભલે જે હોય, અમારે આવી હતોત્સાહક અસમાનતાની વ્યાધિ ઓળખવી જ પડતી. આખરે, નાગરિક પ્રવેશકો નાશપાત્ર ચીજવસ્તુઓ નથી, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે નોંધપાત્ર નાગરિક વિકાસલક્ષી ઉપક્રમો આ સેવાની વ્યાપકતા જાળવી રાખે છે. અને બઢતીના માર્ગો દ્વારા તેમનું સંતોષ પણ સંબંધિત પરિબળ છે. સર્વે ઓફ ઇન્ડિયા એવી

નાગરિક સેવા નથી કે જે સૈન્યને 'વેચી' દેવામાં આવી હોય અથવા યુદ્ધજન્ય મનોદશાના ઉન્માદથી દોડાવવામાં આવી હોય. તેમજ અનુચ્છેદ ૧૪ અથવા અનુચ્છેદ ૧૬નું તત્ત્વચિંતન જાહેર સેવાઓમાં કોઈ ઢોંગી અથવા ઉપરી રીતે વાજબી દેખાતી ભિન્નતાના આધારે કાનૂની રીતે વર્ગીકરણ અને વાસ્તવમાં જાતિરૂપ સ્તરીકરણનું ચિત્રણ કરતું નથી. 'બંધારણીય કાનૂની સૂક્ષ્મતાઓ ક્યારેય આ મૂળભૂત સિદ્ધાંતોને ડૂબાડી શકતી નથી કે, જેમ થોમસના કેસ સ્ટેટ ઓફ કેરળ વિ. એન.એમ. (૧૯૭૬) ૧ એલ.એલ.જે. ૩૭૬ એસ.સી. ની કેન્દ્રભાવના અને ત્રિલોકી નાથ ખોસાના કેસ સ્ટેટ ઓફ જે એન્ડ કે વિ. ત્રિલોકી નાથ ખોસા (૧૯૭૪) ૧ એલ.એલ.જે. ૧૨૧ એસ.સી. ના અંતિમ ભાગમાં વ્યક્ત થયું છે, તેમ આપણા બંધારણીય નૈતિક ધોરણોમાં સમાનતાની કલમો સમતાકારક સંદેશ અને સમતાવાદી અર્થ ધરાવે છે, જેને જૂથો વચ્ચે વર્ગીકરણ શોધીને અને નવ-સિદ્ધાંત દ્વારા હીન-શ્રેષ્ઠતાના માનસને ચિરંજીવ બનાવીને વિક્ષેપિત કરી શકાતો નથી.' ન્યાયાધીશો અર્થઘટન કરી શકે, ભલે તેને વ્યવહારક્ષમ બનાવે, પરંતુ અનુચ્છેદના સારતત્ત્વને ક્યારેય ક્ષીણ કરી શકે નહીં કે નષ્ટ કરી શકે નહીં. શ્રેષ્ઠિવાદી સમાજમાં, જાતિપ્રધાન માનસિકતા સાથેની આવી વૃત્તિ, ભલે તેને ન્યાયિક માન્યતા મળેલી હોય, તોય આપણા સ્થાપક વિશ્વાસ પ્રત્યે અણન્યાયરૂપ છે. લછમણ દાસ વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ [૧૯૬૩] ૨ એસ.સી.આર. ૩૫૩ માં સુબ્બા રાવ ન્યાયાધીશે યોગ્ય રીતે ચેતવણી આપી હતી :

વર્ગીકરણનો સિદ્ધાંત માત્ર અનુગામી નિયમ છે, જે અદાલતો દ્વારા ઉક્ત સિદ્ધાંતને વ્યવહારુ સાર આપવાના હેતુથી વિકસાવવામાં આવ્યો છે. વર્ગીકરણના સિદ્ધાંત પર અતિશય ભાર મૂકવાથી અથવા વર્ગીકરણ માટે કોઈ મૂળભૂત આધાર શોધવા માટે

ચિંતાપૂર્ણ અને સતત પ્રયાસ કરવાથી, ધીમે ધીમે અને અદશ્ય રીતે, આ અનુચ્છેદને તેની ગૌરવશાળી સારવત્તાથી વંચિત કરી શકાય છે. એવી પ્રક્રિયાનું અનિવાર્ય પરિણામ એ આવશે કે સમાનતાના સિદ્ધાંતના સ્થાને વર્ગીકરણનો સિદ્ધાંત પ્રતિસ્થાપિત થઈ જશે; કાનૂન સમક્ષ સમાનતાનો અને કાનૂનોના સમાન સંરક્ષણનો મૂળભૂત અધિકાર વર્ગીકરણના સિદ્ધાંતથી બદલી નાખવામાં આવી શકે.

સમાનતાના સંવિધાનિક સંહિતાનો સારતત્ત્વ છે

દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું તેમ જ બોઝ, ન્યાયાધીશ દ્વારા બીડી સપ્લાય કો. કેસ બીડીમાં પણ

સપ્લાય કો. વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય [૧૯૫૬] ૨૯ આઈટીઆર ૭૧૭ (એસસી) .

સત્ય એ છે કે ચોક્કસ રીતે નિર્ધારિત કરવું અશક્ય છે, કારણ કે આપણે અમૂર્ત બાબતો સાથે વ્યવહાર કરી રહ્યા છીએ અને પરિણામો સ્પષ્ટ હોવા છતાં વિચારને કોઈ ચોક્કસ વિશ્લેષણમાં બાંધી દેવું અશક્ય છે. કલમ ૧૪, મારા મતે, કાયદાનો કોઈ ચોક્કસ નિયમ રજૂ કરતી કરતાં વધુ એક માનસિક વલણ, જીવન જીવવાની એક રીત નિર્ધારિત કરે છે. તે વ્યાપક જનસમુદાયની ચેતનામાં એવી કોઈ બાબત અંગેની સામાન્ય જાગૃતિનું પ્રતિબિંબ આપે છે, જે અસ્તિત્વમાં છે અને અત્યંત વાસ્તવિક છે, પરંતુ જેને કોઈ ચોક્કસ રીતે નિર્ધારિત કરી શકાતી નથી.

હકીકતોની મૂલવણી વિષે, એટલું કહેવું પૂરતું છે કે કોઈ નિશ્ચિત મામલામાં તે રેખાની આ બાજુ આવે છે કે બીજી બાજુ, અને તે કારણે સમાન મુદ્દા પરના નિર્ણયો પરિસ્થિતિઓ બદલાતાં બદલાતા રહેશે, દેશના એક ભાગમાં એક નિષ્કર્ષ અને અન્યત્ર બીજું; એક

નિર્ણય આજે, અને બીજો આવતીકાલે જ્યારે સમાજનો આધાર ડગમગી ગયો હોય અને વર્તમાન સામાજિક રચના

·વિચાર· તો... ભિન્ન છે. કાયદો બદલાતો નથી, પરંતુ સમયની બદલાતી

પરિસ્થિતિઓ બદલાય છે અને અનુચ્છેદ ૧૪ અંતે હકીકતના એવા પ્રશ્ન સુધી સીમિત થાય છે, જેનો દરેક પ્રકરણ ઊભો થાય ત્યારે દેશના સર્વોચ્ચ ન્યાયાધીશો દ્વારા નિર્ણય કરવો આવશ્યક બને છે."

(૩) ઉપરોક્તના અનુસંધાનમાં, વિધાવાન વકીલે તદુપરાંત ઈ.પી. રોયપ્પા વિ. તમિલનાડુ રાજ્ય, (૧૯૭૪) ૪ પર પણ આધાર મૂક્યો એસ.સી.સી. ૩; મેનકા ગાંધી વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, (૧૯૭૮) ૧ એસ.સી.સી. ૨૪૮;

ભારતનો, (૧૯૭૯) ૩ એસ.સી.સી. ૪૮૯; અને અજય હાસિયા વિ. ખાલિદ મુજુબ સહરાવદી, (૧૯૮૧) ૧ એસ.સી.સી. ૭૨૨.

પપ. અમે અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા ઉપસ્થિત કરાયેલ છેલ્લા વિવાદનિંદુનું પરીક્ષણ કર્યું છે. હાલનું વિવાદિત દલીલ હકીકતી નિવેદનો પર આધારિત છે, અર્થાત્, રાજસ્થાન સરકારે ઉચ્ચ પદસ્થ અને પ્રભાવશાળી વ્યક્તિઓની માલિકીની જમીનને જાનીજોઈને અને ઈરાદાપૂર્વક અધિગ્રહણ પ્રક્રિયાની બહાર રાખીને મનમાની તથા ભેદભાવપૂર્ણ રીતે કાર્ય કર્યું હતું. અપીલકર્તાઓના કહેવા મુજબ રજૂ કરવામાં આવેલી આ તત્કાલિન દલીલની તપાસ કરવા પ્રવેશ કરતા પહેલાં, તે છે

અધિગ્રહણના સમયે તથ્યસ્થિતિ અપીલકર્તાઓ દ્વારા જેમ આક્ષેપ કરવામાં આવે છે તેવી હતી કે નહીં, તે નિર્ધારિત કરવા માટે આવશ્યક છે. દુર્ભાગ્યવશ, પ્રસ્તુત મુદ્દાના આ પાસા અંગે અમારી નિર્ધારણા અપીલકર્તાઓ તરફથી રજૂ કરવામાં આવેલા દાવાઓના વિરુદ્ધ છે. જ્યાં સુધી પ્રસ્તુત મુદ્દાના આ પાસાનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી રાજસ્થાન રાજ્યની તરફેથી દાખલ કરાયેલા પ્રત્યુત્તર સોગંદનામાના અનુચ્છેદ ૧૧ નો ઉલ્લેખ કરી શકાય, જેમાં નીચે મુજબ દાવો કરવામાં આવ્યો હતો :

"એ ઉલ્લેખ કરવો પ્રાસંગિક રહેશે કે આઈ.એ.એસ. અને આઈ.પી.એ. અધિકારીઓની કેટલીક જમીનોને પસંદગીપૂર્વક બહાર રાખવામાં આવી હોવાનો ઉઠાવવામાં આવેલ તર્ક કોઈપણ આધારવસ્તુ વિના

છે~ આ તર્ક ત્યારે જ પૂરતો ગણાય જ્યારે આઈ.એ.એસ./આઈ.પી.એસ. અધિકારીઓની માલિકીની જમીન અધિગ્રહણની તારીખે અસ્તિત્વમાં હોત. આ હકીકતથી અલગ છે કે કેટલીક જમીનો અધિગ્રહણની કાર્યવાહીમાં બહાર રહી જાય. એ ઉલ્લેખ કરવો પ્રાસંગિક છે કે કોઈપણ આઈ.એ.એસ.ની માલિકીની જમીન નથી ,બ,ઈલોંગ~ ટુ એનીય આઈ.એ.એસ./

અધિગ્રહણની તારીખે આઈ.પી.એસ. અધિકારી તથા ત્યારબાદની કોઈપણ અનુસંગી

ખરીદીથી અધિગ્રહણની કાર્યવાહી અમાન્ય બનશે નહીં. તેથી, આ પાસાં અંગેનું નિષ્કર્ષ કોઈ કાનૂની ત્રુટિથી પીડિત નથી."

~:.... - '•:;.."સ -~

ઉપરોક્ત તથ્યસ્થિતિનો ઇનકાર તરફથી કરવામાં આવ્યો નથી

આ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ અપીલકર્તાઓના. આ રીતે જોવામાં આવે તો સ્પષ્ટ થાય છે કે અધિકૃત કરાયેલ જમીનની બે ગાંઠો વચ્ચે આવેલી અને જે જમીન અધિકૃતમાંથી છોડવામાં આવી હતી, તે સંબંધિત અધિકૃત કરવામાં આવ્યું તે સમયે પ્રભાવશાળી નોકરશાહો અથવા પોલીસ અધિકારીઓની માલિકીની હતી એમ કહી શકાય નહીં. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતા, અધિકૃત કરાયેલ જમીનની બે ગાંઠો વચ્ચે આવેલી જમીનને છોડવામાં આવી હતી અને વધુમાં, અધિકૃતમાંથી છોડવામાં આવેલી જમીનને બાકાત રાખીને અપીલકર્તાઓની જમીનના અધિકૃતની કરાયેલી પસંદગી છેતરપિંડી, દુરાશય, મનસ્વીતા અથવા ભેદભાવના કારણોસર દૂષિત હતી, એવો નિષ્કર્ષ અમારા માટે કાઢવો શક્ય નથી. ઉપર નોંધાયેલ કારણોસર, અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ અંતિમ દલીલમાં પણ અમને કોઈ સાર દેખાતો નથી.

૫૬. અહીં આ નોંધવું આવશ્યક છે કે રેલ્વે માટે રાજસ્થાન સરકારે કરેલ જમીન અધિગ્રહણ સામે અપીલકર્તાઓના કહેવા પર ઉઠાવવામાં આવેલ પડકારનો સત્તાવાર પ્રતિવાદીઓએ વિવિધ કારણોસર જોરદાર વિરોધ કર્યો હતો. વિશેષ કરીને

વિલંબ અને ઢીલાશના આધાર પર, તેમજ અધિગ્રહણની કાર્યવાહી પર આક્ષેપ કરવા અપીલકર્તાઓની અધિકારતા અંગે. જો અમે પ્રતિવાદીઓ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ વાંધાઓ પર વિચાર કર્યો હોત અને તેમાં સાર હોવાનું માન્યું હોત, તો અમારી સમક્ષ અપીલકર્તાઓએ ઉઠાવેલા દાવાના ગુણદોષની તપાસ કરવી અમારે માટે જરૂરી રહી ન હોત. અમે આ સ્વીકારી શકીએ છીએ કે પ્રથમ દ્રષ્ટિએ સત્તાવાર પ્રતિવાદીઓ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા વાંધાઓ નિષ્સાર જણાતા ન હતા. તેમ છતાં, અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂ કરેલા મુદ્દાઓ કાયદાના મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્નો ઊભા કરતા હોવાથી, રજૂ કરાયેલા કાનૂની સિદ્ધાંતને સ્થિર કરવા માટે તેઓનો નિવેડો કરવો ન્યાયસંગત અને યોગ્ય છે એમ અમે માન્યું. અમારી સમક્ષ રજૂ કરાયેલા મુદ્દાઓ અંગે અમારા નિષ્કર્ષો નોંધ્યા બાદ, અમારો એવો મત છે કે સત્તાવાર પ્રતિવાદીઓ તરફથી રજૂ કરાયેલા વાંધાઓ/ રજૂઆતો પર હવે વધુ વિચાર કરવાની અમારે જરૂર નથી.

૫૭. ઉપર નોંધાયેલ કારણોસર, અમને આ અપીલોમાં કોઈ ગુણવત્તા જણાતી નથી. તેથી, તે અનુસાર આ અપીલો નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

અપીલો નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

This judgment has been translated using AI Tool

– M/s. Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/ હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/ હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.